

เอแก่กั ปุริสั อหรีสุ. อณญจ
พหุคิลตณฺหุลกุลตุมุคมาสาที สปิ-
นวนีตเตลมธฺผาณิตาทีญจ อหรีสุ. อถ
โส ยกฺโข คั ทิวสั อากตตณฺหุลาทิกั
สพฺพั เตสัเยว ทตฺวา เต พลิกมฺมตฺถาย
อานีตมนุสฺเส หสฺพลสฺส นียฺยาเทสิ.

หมู่บ้านแต่ละบ้านเพื่อเป็นพลักรรรมแก่ยัษัณั.
(และ)นำสิ่งของอื่น มีงา ข้าวสาร ถั่วพู
ถั่วเขียว ถั่วราชมาษ เป็นต้น เป็นอันมาก
และเนยใส เนยขน น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำออย
เป็นต้นมาด้วย. ลำคับนััน ยัษัณัณัคัันลัิงของ
ทั้งหมดมีข้าวสารเป็นต้น ซึ่งพวกมนุษย์นำมา
ให้แก่มนุษย์เหล่านั้นนัันเอง แลวมอบถวาย
มนุษย์ที่ถูกลำมาเพื่อเป็นพลักรรรมเหล่านั้นแคะ
สมเด็จฯพระทศพล.

อถ สตฺถา เต มนุสฺเส เอหิภิกฺขุ-
ปพฺพชฺชาย ปพฺพาเชตฺวา อนฺโต-
สตฺถาเหเยว สพฺเพ อรหฺตฺเต
ปตฺติฏฺฐาเปตฺวา มาฆปฺภณฺณมาย โภภิสฺต-
ภิกฺขุมชฺชคโต จตฺตฺรจฺกสมนฺนาคเต
สนฺนิปาเต ปาติโมกฺขมฺหุทิสิ. จตฺตฺรจฺกานิ
นาม สพฺเพว เอหิภิกฺขุ โหนฺติ,
สพฺเพ จฝภิณฺญา โหนฺติ, สพฺเพ
อนามนฺติตาว อากตา, ปณฺณรสุโปสฺถ-
ทิวโส จาคิ อิมานิ จตฺตฺวาริ อญฺกานิ

คราวนั้น พระบรมศาสดาทรงให้
มนุษย์เหล่านั้นบวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชาแล้ว
ทรงให้ภิกษุทั้งหมด ดำรงอยู่ในพระอรหัต
ภายในสัปดาห์เดียวเท่านั้น ครั้นวันเพ็ญ
เดือน ๓ (พระองค์) เสด็จไปสู่ท่ามกลาง
ภิกษุ ๑๐๐ โภภี ทรงแสดงพระปาติโมกข์
ในสันนิบาตประกอบด้วยองค์ ๔. ขึ้นชื่อว่า
องค์ ๔ เหล่านี้ คือภิกษุทั้งหมดล้วนเป็น
เอหิภิกขุ ๑, ทั้งหมดเป็นผู้ได้อภิญญาหก ๑,
ทั้งหมดมาประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย ๑,

คุณทวีลาภ ศรีอุไร
อุทิศกุศลแด่ท่านอาจารย์ชีวกโกมารภัจ

นาม. อัย ทูติโย สันนิปาโต อโหสิ.
เตน วุตตะ :

๑๑. "ปุณ นารทกฺกมฺหิ
ปวิเวกคเต ชิเน
ชัชฌาสวา วิทมลา
สมิสฺสุ สตโกฏฺโงโย"ติ.

ตตถ ปวิเวกคเตติ คณํ ปหาย
คเต. สมิสฺสุติ สันนิปตีสฺสุ.

ยทา ปน ทีปงฺกโร โลกนายโก
สุทฺถุสสนนามเก ปพฺพเต วสุสวาวาสุมฺปกณฺธิ,
ตทา กิร ชมฺพฺพทีปวาสิโน มนุสฺสา
อนุสํวจฺจรํ กิรคฺคสมชฺชํ กโรนฺติ. ตสมฺมิ
กิร สมชฺเช สันนิปติตา มนุสฺสา ทสฺพลํ
ทิสฺวา ฐมฺมกถํ สุตฺวา ตตฺร ปสฺสีทิตฺวา
ปพฺพชฺีสฺสุ. มหาปวารณทิวเส สตถฺตา

วันนั้นเป็นวันอุโบสถ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ๑ ชื่อว่า
จาทูรงค์. นี้เป็น(สาวก)สันนิบาตครั้งที่ ๒.
เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสคำเป็น
พระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

๑๑. "เมื่อพระชินเจ้า เสด็จไปสู่ที่เงียบ
สงัด ฌ ยอดเขาชื่อนารทะ พระ-
ชัชฌาสพทั้งหลาย ผู้ปราศจากมลทิน
มีประมาณร้อยโกฏี มาประชุมกันอีก."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เมื่อเสด็จ
ไปสู่ที่เงียบสงัด ความว่า เมื่อทรงละหมุ่สงฆ์
เสด็จไปแล้ว. บทว่า สมิสฺสุ แปลว่า-ประชุม
กันแล้ว.

อนึ่ง ไต่ย็นว่าในกาลที่พระพุทธเจ้า
ที่บังกรผู้เป็นพระบรมนายกแห่งโลก เสด็จ
เข้าจำพรรษา ณ บรรพตมีชื่อว่าสุทฺถุสสนะนั้น
มนุษย์ชาวชมพูทวีปจัดงานมหรสพบนยอดเขา
เป็นประจำทุกปี. ทราบว่ามนุษย์ทั้งหลายมา
ชุมนุมกันในการเล่นมหรสพนั้น เผ่าสมเด็จพระ
พระทศพลแล้ว พังพระธรรมกถาเลื่อมใส

คุณทวิลาภ ศรีอุไร

อุทิศกุศลแก่ท่านอาจารย์ชีวกโกมารภัจ

เตสั อชฺฌาสยานุกฺลั วิปัสสนากถั ในสมเด็จพระทศพลนั้นแล้วพากันบวช. ในวัน
 กเถสิ. ตั สุตฺวา เต สพุเพ มหาปวารณา (คือวันออกพรรษา) พระ-
 สงฺขารเ สมนสิตฺวา วิปัสสนานุปฺพุเพน บรมศาสตราตรัสวิปัสสนากถา อันอนุกุล
 มกฺกานุปฺพุเพน จ อรหตฺตํ ปาปุณิสฺสุ. แก้อัธยาศัยของภิกษุเหล่านั้น. ท่านเหล่านั้น
 อถ สตุถา นวุติโกฏิสหสฺเสหิ สทฺธิ ไคสคับังคับนั้นแล้ว พิจารณาสังขารทั้งปวง
 ปวาเรสิ. อัยํ ตติโย สนฺนิปาโต ก็ไต่บรรลุพระอรหัต โดยลำดับแห่งวิปัสสนา
 อโหสิ. เตน วุตฺตํ : (ญาณ) และโดยลำดับแห่งมรรค (ญาณ).
 ลำดับนั้น พระบรมศาสดาได้ทรงปวารณา^๑
 พร้อมกันกับภิกษุเกาหมื่นโกฏิ. นี้เป็น (สาวก)
 สันนิบาตครั้งที่ ๓. เหตุนั้น พระผู้มีพระภาค-
 เจา จึงตรัสคำเป็นพระคาถา (ประพันธ์)
 ว่าจะ :

๑๒. "ยมฺหิ กาลเ มหาวีโร
 สุตฺสสนสิลฺลจฺเจ
 นวุติโกฏิสหสฺเสหิ
 ปวาเรสิ มหามฺนิ.

๑๒. "ในกาลที่พระมหามุนีวีรบุรุษ ผู้ยิ่งใหญ่
 ประทับอยู่บนยอดเขาสุทฺถสนะ ทรง
 ปวารณา^๑ พร้อมกันกับพระชีณาสพเกา-
 หมื่นโกฏิ.

^๑ ปวารณา คือ การยอมให้ว่ากล่าว
 ตักเตือน.

๑ อหิ เตน สมเยน
ชฎิล^๑ อุกคตาปโน
อนตลิกขมฺหิ จรโณ
ปญจาภิญญาสุ ปารคฺคิ.

สมัยนั้น เราเป็นชฎิล มีตะบะกล้า
เป็นผู้ถึงฝั่ง (คือเป็นอาจารย์ที่คำ-
ปาโมกข์) ในภิญญา ๕ เหาะไป
ได้ในกลางหาว."

อัย คาถา อฏฺฐสาสินี
ธมฺมสังคหฺกุจกถาย นิตานวณฺณนาย
ที่ปงฺกรพฺพทวฺเส^๒ ลิขิตา. อิมสฺมึ ปน
พฺพทวฺเส นตฺถิ. นตฺถิภาโวเยว ปนสฺสา
ยุตฺตตโร. กสฺมาตี เจ ? เหมจฺจา
สุเมธกถาสฺ กถิตตฺตาทิ.

พระคาถานี้ท่านเขียนไว้ใน(เรื่องราว
แห่ง)พระที่ปงฺกรพฺพทวฺส ในวรรณานิทาน
แห่งอรรถกถาธรรมสังคณี ชื่ออฏฺฐสาสินี.
แต่ในพระพฺพทวฺสนี้ไม่มี. ก็ชื่อที่พระคาถา
นั้นไม่มีนั่นแล. ถูกต้องกว่า. หากถามว่า
เพราะเหตุไร ? ตอบว่า เพราะท่านได้
กล่าวไว้แล้วในกถา ว่าด้วยพระสุเมธคาบส
ในหนหลัง (คือตอนต้น).

ที่ปงฺกเร กิร ภควติ ธมฺม
เทเสฺนเต ทสฺสสฺสฺสานญฺจ วิสฺตีสฺสฺสานญฺจ^๓
ธมฺมาภิสฺมโย อโหสิเยว. เอกสฺส
ปน ทฺวินฺนํ ติณฺณํ จตฺนุนนฺติ จ อาทิวเสน

กึ่งได้สลับมาว่า เมื่อพระผู้มีพระภาค
เจ้าที่ปงฺกร ทรงแสดงธรรมอยู่ ธรรมาภิสฺมัย
(การตรัสรู้ธรรม) ได้มีแก่เทวดาและมนุษย์
ทั้งหลายเป็นหมื่นสองหมื่น. แต่ที่สุดแห่งการ

๑-๑ ฉ. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

๒ อฏฺฐสาสินี. ๗๑.

๓ โป. ม. วิสฺตีสฺสจตฺตาสิสฺสสฺสฺสานญฺจ.

อภิสมยานัน อนุโต นตฺถิ. ตสฺมา
ที่ปังกรสุส ภควโต สาสัน วิตุถาริก
พาหุชณฺณ อโหสิ. เตน วุตฺตํ :

ตรัสรู้ควยอำนาจแห่งการนับ เป็นต้นว่า
๑,๒,๓,๔ คน ย่อมไม่มี. เพราะฉะนั้น
ศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปังกรจึงได้
แพร่หลายมีผู้รุมมากมาย. เหตุนี้พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประพันธ์)
ว่า :

๑๓. "ทสฺวีสฺสทสฺसानัน
ธมฺมาภิสมโย อหุ
เอกทฺวินัน อภิสมยา
คณนาโต อสงฺขียา"ติ.

๑๓. "ธรรมาภิสมัย (การบรรลุสังฆธรรม)
ได้มีแก่ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเป็น
หมื่นสองหมื่น (คือเป็นจำนวนหมื่น
ขึ้นไป) การบรรลุสังฆธรรม (ของ
เทวดาและมนุษย์ในยุคนั้น) จะนับ
เป็นหนึ่งในสองมิได้ (เพราะได้บรรลุ
เป็นจำนวนมากมายับไม่ถ้วน)."

ตตฺถ ทสฺวีสฺสทสฺसानนฺติ ทสฺสทสฺसानัน
วีสฺสทสฺสทสฺसानนฺจ. ธมฺมาภิสมโยติ
จตุสฺสจฺจธมฺมปฺปฏิเวโธ. เอกทฺวินนฺนติ
เอกสุสฺ เจว ทฺวินฺนนฺจ, ติณฺณํ จตุณฺนํ
ฯเปฯ ทสฺนฺนนฺติ อาทินา นเยน
อสงฺเขยฺยาตี^๑ อตุโถ. เอว

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทสฺวีส-
ทสฺसानัน แปลว่า หมื่นสองหมื่น. บทว่า
ธมฺมาภิสมัย ได้แก่ การแทงตลอดสังฆธรรม
ทั้ง ๔. บทว่า เป็นหนึ่งในสอง ความว่า
จะนับโดยนัยมีอาทิว่า ๑,๒,๓,๔ ฯลฯ ๑๐
ทั้งนี้ มิได้. และเพราะขอที่ว่าการตรัสรู้

^๑ ฉ. อสงฺเขยฺยาตี.

อสงฺเขยฺยาภิสํมยตฺตา จ วิตุถาริกํ
 มหนฺตปฺปตฺตํ พุทฺธิ ปณฺธิเตหิ
 เทวมนุสฺเสหิ นินฺยยานิกนฺติ ชฺฌณฺ^๑
 ชานิตพฺพํ อธิสึลลิกขาทีหิ อิทฺถณฺจ
 สฺมาธึอาทีหิ ฝึตฺถณฺจ อโหสิ. เตน
 วุตฺตํ :

(ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย) จะนับมิได้
 อย่างนี้ พระศาสดาจึงชื่อว่า แผ่กว้างขวาง
 คือ ถึงความยิ่งใหญ่ อันเทวดาและมนุษย์
 ทั้งหลาย ผู้เป็นบัณฑิตมากมาย พึงรู้ คือ
 พึงทราบว่า เป็นพระศาสดาอันนำสัตว์ออก
 จากทุกข์ สมบุรณ์ ด้วยอธิศีลสิกขาเป็นต้น
 และแพร่หลาย ด้วยสมาธิเป็นต้น. ดังนั้น
 พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา
 (ประพันธ์) ว่า :

๑๔. "วิตุถาริกํ พาทุชฺฌณฺ^๑
 อิทฺธํ ฝึตฺ อหฺวตฺทา
 ทีปงฺกรสฺส ภควโต
 สาสนํ สุวิโสธิตนฺ^๑ติ.

๑๔. "ในกาลนั้น พระศาสดาของพระผู้มี-
 พระภาคเจ้าที่ปึงกร กว้างขวาง
 มีผู้รู้มากมาย สมบุรณ์แพร่หลาย และ
 บริสุทธิ์ผุดผ่องยิ่งนัก."

ตตฺถ สุวิโสธิตนฺติ สฺมฺมจฺ ภควตา
 โสธิตํ วิสุทฺธํ กตฺ. ทีปงฺกรํ กิร
 สตฺถารํ สพฺพกาลํ ฉพฺภินฺณานํ มหิตฺธิกานํ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า บริสุทธิ์
ผุดผ่องยิ่งนัก อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า
 ทรงชำระคือทำให้บริสุทธิ์แล้วด้วยดี. ไฉน

^๑ โป. ส. อ. ภาตตณฺจ.

ภิกขุณฺ์ จตุตตาริ สตสฺสสุสานิ ปรีวาเรนฺติ.
เตน จ สมนฺเยน เย เสกฺขชา กาลกิริยํ
กโรนฺติ, เต ครหิตา ภวนฺติ, สพฺเพ
ชีณาสฺวา หุตฺตวาว ปรีนินฺพายนฺตีติ
อธิปฺปาโย. ตสฺมา หิ ตสฺส ภควโต
สาสนํ สุปฺปตฺติํ สุตฺตมิตฺถํ ชีณาสฺวเวหิ
ภิกขุหิ อตีวีย โสภิตฺถ. เตน วุตฺตํ :

ว่าภิกษุสี่แสนรูปผู้ใดภิกษุญา ๖ มีฤทธิ์มาก
แวดล้อมพระบรมศาสดาที่ปังกร ตลอดกาล
ทุกเมื่อ. และในสมัยนั้นภิกษุเหล่าใดยังเป็น
พระเสกขะ ทำกาลกิริยา, ภิกษุเหล่านั้น
ยอมเป็นผู้ถูกตีเตียน, พระสงฆ์ล้วนเป็น
พระชีณาสพ ยอมเข้าสู่ปรินิพพาน. เพราะ
เหตุนี้แล พระศาสดาของพระผู้มีพระภาค-
เจ้าที่ปังกรพระองค์นั้น จึงแผ่ขยายดีแล้ว
สำเร็จดีแล้ว งามยิ่งนัก ด้วยภิกษุทั้งหลาย
ผู้สิ้นอาสวกิเลส. เหตุนี้ พระผู้มีพระภาค-
เจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประพันธ์)ว่า :

๑๕. "จตุตตาริ สตสฺสสุสานิ
ฉฬภิญญา มหิตฺธิกา
ที่ปังกรํ โลกวิทุํ
ปรีวาเรนฺติ สพฺพทา.

๑๕. "ภิกษุสี่แสนผู้มีภิกษุญา ๖ มีฤทธิ์มาก
แวดล้อมสมเด็จพระศัพทที่ปังกร
ผู้ทรงรูแจ้งโลกตลอดกาลทั้งปวง

๑ พระเสกขะ ยังต้องศึกษา ได้แก่
พระอริยะ ๗ จำพวก ตั้งแต่ท่านที่ดำรง
ในพระโลคาปัตติมรรค จนถึงที่ดำรงใน
พระอรหัตมรรค.

คุณทวีลาภ ศรีอุไร
อุทิศกุศลแก่ท่านอาจารย์ชิวโกโกมารภจ

มธุรสถาถาสน ม. - พ. ๑ - ๓๗

๑๖. เย เกจิ เตน สมเยน
ชนฺตฺติ มานุสฺสํ ภวํ
อปฺปตฺตมานสา เสชา
กรหิตา ภวนฺตฺติ เต.

๑๗. สุปฺปฬิตํ ปาวจันํ
อรหนฺตฺเตหิ ตาทิหิ
ชฺเฌาสเวหิ วิมเลหิ
อุปฺโสภติ สพฺพทา"ติ.

ตตฺถ จตตาริ สตสฺสทสฺสาณิ ติ
คณฺนาย ทสฺสิตา เอวํ ทสฺสิตคณฺนา
อิมํ ภิกฺขุติ ทสฺสสนฺตํ "ฉฬภิญญา
มหิทฺธิกา" ติ วุคฺตฺตฺติ เอวมตฺตฺโต
คเหตฺตฺโพ. อถวา ฉฬภิญญา มหิทฺธิกา ติ
ฉฬภิญฺยานํ มหิทฺธิกานนฺตฺติ สามิอกฺตฺเต
ปจฺจตฺตวจันํ ทฏฺจพฺพํ. ปริวาเร ติ
สพฺพทา ติ นิจฺจกาลํ ทสฺพลํ ปริวาเร ติ,
ภควนฺตํ มุญฺจิตฺวา กตฺถจि น กจฺจนฺตฺติ
อธิปฺปาโย. เตน สมเยนา ติ ตสฺมि

๑๖. สมัยนั้น ภิกษุเหล่าใดก็ตาม ไม่ได้
บรรลुพระอรหัตต์ ยังเป็นเสขบุคคล
ภิกษุเหล่านั้นย่อมถูกติเตียน.

๑๗. พระพุทธพจน์(อันใดแก่พระศาสนา)ที่
สมเด็จพระทศพลที่ปึงกรทรงประกาศ
ไว้ดีแล้ว ย่อมงดงามในกาลทุกเมื่อ
ด้วยพระอรหันตชเฌาสพ ผู้ทรงตาทิคุณ
(คือผู้ทรงคุณอันยิ่งใหญ่) ปราศจาก
มลทิน."

บรรดาบทเหล่านั้น ด้วยบาทพระคาถา
ว่า สึสฺสเน บัณฑิตควรถือเอาความอย่างนี้
ว่า พระองค์ตรัสว่า "ผู้มีภิญญา ๖ มี
ฤทธิ์มาก" เพื่อจะแสดงว่า ภิกษุเหล่านี้
ทรงแสดงด้วยจำนวน ก็มีจำนวนเท่าที่ทรง
แสดงไว้อย่างนี้. อีกอย่างหนึ่ง สอนบทว่า
ฉฬภิญญา มหิทฺธิกา แปลว่า แห่งภิกษุทั้งหลาย
ผู้ใดภิญญา ๖ มีฤทธิ์มาก บัณฑิตพึงเห็น
ปฐมาวกัตติลงในอรรถแห่งฉฬภิญฺจวิกัตติ ฉะนี้.
บาทพระคาถาว่า แวกฺลอมตฺลอคกาลทงฺปวง

คุณทวิลาภ ศรีอุไร

อุทิศกุศลแก่ท่านอาจารย์ชิวโกมารัก

สมเ. ยอ ปน สมย-สทโท
สมวาษาทีสุ นวสุ อตุเถสุ ทีสุสติ.
ยถาท :

ความว่าแวกลอมสมเด็จพระทศพลตลอดกาล
เนื่องนิตย, อธิบายว่า ไม่ละทิ้งพระผู้มี-
พระภาคเจ้าไปในที่ไหน ๆ. คำว่า เตน
สมเณ แปลว่า ในสมัยนั้น. อนึ่งศัพท์ว่า
สมัยนี้ ปรากฏในความหมาย ๔ อย่าง มีความ
พร้อมเพรียงเป็นต้น. เหมือนอย่างที่ท่าน
กล่าวไว้ว่า :

"สมวาเย ชณ กาลเ
สมุเท เหตุทีฎจิสุ
ปฏิลาเภ ปทาเน จ
ปฏิเวธ จ ทีสุสติ"^๑

"ศัพท์ว่าสมยะปรากฏในความหมายว่า
ความพร้อมเพรียง ๑ ขณะ ๑ กาล ๑
หมู่พวก ๑ เหตุ ๑ ทิฐิ ๑ การใด ๑
การละ ๑ การแทงตลอด ๑."

อิธ โส กาลเ ทฎจพุโพ, ตสมึ
กาลเอติ อตุโธ. มานุสึ ภวนติ
มนุสสุภาวี. อปปตฺตมานสาตี อปปตฺต

ศัพท์ว่า สมยะนั้น ในที่นี้มันตีตฟังเห็น
ในความหมายว่ากาล, อธิบายว่าในกาลนั้น.
สองบทว่า มานุสึ ภว แปลว่า ความเป็น

^๑ สมงฺกวลวิลาสินี. ๑/๔๒, ปปญฺจสุทฺธิ. ๑/๑๐,
สารตฺตฎปกาสินี. ๑/๑๐, มโนรถปุรณิ.
๑/๑๐, อฎฺฐสาสินี. ๑๒๗, ปรมตฺตโชติกา
ขุ. ๑๑๖, สทฺธมฺมปุปกาสินี ฉบัปฎมิพโลภิกขุ.
๓/๒๐๘.

พล.ต.ท.ผ่อง - คุณอุตมศรี ปลัดรักษา
สร้างต้นฉบับถวายเป็นพุทธบูชา

มธุรัตถวิลาสินี ป. - พ. ๑ - ๓๗

อนธิตํ มานส์ เยหิ เต อปฺปตฺตมานสา. มนุषยฺ. บทว่า อปฺปตฺตมานสา มีวิเคราะห์ว่า
 มานสนฺติ รากสฺส จ จิตฺตสฺส จ มานส์ (คือพระอรหันต์) อันชนเหล่าใดยังไม่
 อรหตฺตสฺส จ อธิวณฺ. บรรลุ คือไม่ไตร่ตรอง ชนเหล่านั้น ชื่อว่า
 มีมานส์ ยังไม่ไต่บรรลุ. คำว่า มานส์ นี้
 เป็นชื่อของรากะ จิต และพระอรหันต์.

"อนฺตลิกฺขจโร ปาโส, ยวายํ จรติ รากะท่านเรียกว่า "มานส์" เช่นในพระ-
 มานโส"ติ^๑ หิ เอตฺถ ปน ราโค บาลีนี้ว่า "มานส์ (คือรากะ) ซึ่งเที่ยวไป
 "มานโส"ติ วุตฺโต. อยู่นั้นเป็นบ่วงที่สัญจรไปได้ในอากาศ."

"จิตฺตํ มโน มานส์ ททํ ปณฺทรนฺ"ติ^๒ (ท่านเรียกว่า) จิต เช่นในพระบาลีนี้ว่า
 เอตฺถ จิตฺตํ. "จิต มนะ มานส์ ททํ ปณฺทระ."

"อปฺปตฺตมานโส เสโย กาลํ กยิรา (ท่านเรียกว่า) พระอรหันต์ เช่นในพระบาลี
 ชเนสุตา"ติ^๓ เอตฺถ อรหตฺตํ. นี้ว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ปราภว
 ในหมูชน สาวกของพระองค์ยังไม่บรรลุ
 มานส์ (คือพระอรหันต์) ยังเป็นพระเสาะ
 อยู่ไหน พึงทำกาละเสียเล่า."

^๑ ส. ส. ๑๕/๑๖๔, วิ. มหา. ๔/๔๐.

^๒ อภิ. ส. ๓๔/๒๓, อภิ. วิ. ๓๕/๑๑๒,

ขุ. มหา. ๒๔/๓, ขุ. จุฬ. ๓๐/๓๐๕.

^๓ ส. ส. ๑๕/๑๗๗.

อิธปิ อรหตุตเมว อธิปเปต^๑ ตสฺมา
อปฺปตฺตอรหตุตผลาติ อตุโธ.

แม้ในอธิการนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประ-
สงค์เอาพระอรหันต์เท่านั้น. เพราะฉะนั้น
จึงมีความว่า ผู้ยังไม่บรรลุอรหันต์ผล.

เสชาติ เกนคฺเคน เสชา ? เสชธมฺม-
ปฏฺิลาภคฺเคน เสชา. วุตฺตญฺเฑหฺต^๒
"กิตฺตาวตา นุ โข ภนฺเต เสโย
โหตีติ ? อธิ ภิกฺขเว ภิกฺขุ เสชาย
สมฺมาทิสฺสยา สมฺนาคโต โหติ ฯ เปฯ
เสเชน สมฺมาสมาธินา สมฺนาคโต
โหติ. เอตฺตาวตา โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ
เสโย โหตีติ"^๓ อปิจ ลิกฺขนฺตฺติ
เสชา. วุตฺตญฺเฑหฺต "ลิกฺขติ, ลิกฺขตีติ
โย ภิกฺขุ ตสฺมา เสโยติ วุจฺจติ.
ภิกฺขุ ลิกฺขติ ? อธิสฺลมฺปิ ลิกฺขติ
อธิจิตฺตมฺปิ อธิปญฺณมฺปิ ลิกฺขตีติ โข
ภิกฺขุ ตสฺมา เสโยติ วุจฺจตีติ"^๓

บพว ยังเป็นเสชบุคคล จะอธิบายต่อไป
ถามว่า ที่ชื่อว่าเสช เพราะอรรถว่า
อะไร ? ตอบว่า ที่ชื่อว่าเสช เพราะ
อรรถว่า ได้เฉพาะซึ่งเสชธรรม. สมจริง
ตั้งคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า "ภิกษุทูลถามพระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ชื่อว่า พระเสชะ ด้วยเหตุเพียงเท่าไร
หนอ ? ตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ
ในธรรมวินัยนี้ ประกอบด้วยสัมมาทิฐิอัน
เป็นเพียงเสชะ (คือยังต้องศึกษา) ฯลฯ
ประกอบด้วยสัมมาสมาธิอันเป็นเพียงเสชะ.
ดูกรภิกษุทั้งหลาย ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล
ภิกษุชื่อว่า เป็นพระเสชะ." ก็อีกอย่างหนึ่ง

^๑ อฏฺฐสาสนิ. ๒๓๘, สทฺธมฺมปฺปชฺโชติกา

มหานิทฺเทสญฺจกถา. ๑/๒๖.

^๒ ส. มหา. ๑๘/๑๘.

^๓ อญ. ติก. ๒๐/๒๔๗.

ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นพระเสขะ เพราะ
 อรรถวิเคราะห์ว่ายังต้องศึกษาอยู่. สมจริง
 ดังพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า
 "คฤกรภิกษุ ที่เรียกว่า เสขะ ควดยเหตุว่า
 ยังต้องศึกษาเล่าเรียน. ศึกษาอะไร ?
 ศึกษาอริศีลสิกขา ศึกษาอริจิตสิกขา และ
 ศึกษาอริปัญญาสิกขา คฤกรภิกษุ ที่เรียกว่า
 เสขะ ควดยเหตุว่า ยังต้องศึกษาแล."

สุปปพิตติ สุมฺมจฺ วิกสิตฺ. ปาวจนนติ
 ปสฺตถฺ วจัน, วุทฺถิมฺปตฺตํ วา วจัน
 ปวจัน, ปวจนเมว ปาวจัน, สาสนนฺติ
 อตฺถโถ. อุปโสภตฺติ อภิราชาติ
 อตีวิโรจติ. สพฺพทาติ สพฺพกาลํ.
 "อุปโสภติ สเทวเก"ติปิ ปาโจ.

บทว่า สุปปพิตฺ แปลว่า แผลกว้างไปด้วยดี.
 พระดำรัส (ของพระบรมศาสดา) อัน
 ประเสริฐสุด ชื่อว่า ปาพจน, อีกอย่างหนึ่ง
 พระดำรัสที่ถึงความเจริญ ชื่อว่า ปวจนะ,
 ปวจนะนั้นเอง ชื่อว่า ปาพจน, อธิบายว่า
 คำสั่งสอน. บทว่า ยอมงคงาม ความว่า
 รุ่งเรืองยิ่ง คือไฟโรจน์ยิ่ง. บทว่า สพฺพทา
 แปลว่า ตลอดกาลทั้งปวง. พระบาลีว่า
 "ยอมงคงามในโลกพร้อมทั้งเทวโลก" ดังนี้
 กัม.

พล.ศ.ท.ผ่อง - คุณอุคคมศรี ปลัดรักษา

สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

ตสุส ที่ปังกรสุส ภควโต รummวดี
 นาม นคร อโหสิ, สุเทโว นาม
 ขตุติโย ปิตา, สุเมธา นาม เทวี
 มาตา, สุมงฺคโล จ ติสฺโส จาติ
 เทว อคฺคสาวกา, สาคโต นาม
 อุฏฺฐจาโก, นนฺทา จ สุนนฺทา จาติ
 เทว อคฺคสาวิกา, โโพธิ ตสุส ภควโต
 ปิปลิรฺกฺโข อโหสิ, อสีติหตฺถุพฺเพโธ,
 สตสฺสสฺสวสฺसानิ आयुติ. ก็ ปนิเมสฺ
 ชาตนคราที่นํ ทสฺสเน ปโยชนนฺติ เจ ?
 วุจฺจเต : ยสฺส ยทิ เนว ชาตนคร
 น ปิตา น มาตา ปญฺญาเยยฺย, อิมสฺส
 ปน เนว ชาตนคร น ปิตา น
 มาตา ปญฺญาติ, เทโว วา สกฺโก
 วา ยกฺโข วา มาโร วา พุรฺหฺมา
 วา เอส มณฺเณ, เทวานมฺปิ อีทิสฺ
 ปาฎิหาริยํ อนจฺจริยนฺติ มณฺณมานา
 น โสตพฺพํ น สทฺทหิตพฺพํ มณฺเณยฺยํ,
 ตโต อภิสมโย น ภเวยฺย, อสตี

พระนคร ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ที่ปังกรพระองค์นั้น มีชื่อว่า รummวดี,
 บรมกษัตริย์ พระนามว่า พระเจ้าสุเทวะ
 เป็นพระบิดา, พระเทวีทรงพระนามว่า
 พระนางสุเมธาเป็นพระมารดา, พระอัคร-
 สาวกทั้งสองคือพระสุมังคละและพระติสสะ,
 พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระสาคตะ, พระอัคร-
 สาวิกาทั้งสองคือพระนันทาและพระสุนันทา,
 ต้นไม้ที่ประทับตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
 พระองค์นั้นคือต้นไม้เลียบ, พระองค์ทรงมี
 พระสรীরะสูง ๘๐ ศอก, มีพระชนมายุ
 นับได้แสนปี ฉะนี้แล. หากมีคำถามว่า ก็ใน
 การแสดงพระนครที่ประสูติ เป็นต้นเหล่านี้
 จะมีประโยชน์อะไร ? ข้าพเจ้าขอเฉลย :
 หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด
 จะไม่ปรากฏพระนครที่ประสูติ ไม่ปรากฏ
 พระบิดา ไม่ปรากฏพระมารดาแล้วไซ้,
 อนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นี้จะไม่
 ปรากฏพระนครที่ประสูติ ไม่ปรากฏพระบิดา

พล.ต.ท.ผ่อง - คุณอุคมนตรี ปลัดรักษา
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

อภิสมเย นีรตฺตโก พุทฺธูปฺปาโท
ภเวยฺย, อนินฺยยานิกํ สาสนํ. ตสฺมา
สพฺพพุทฺธานํ ชาตฺนคฺราทีโก ปริจฺเจโท
ทสฺสเสตฺตพฺโพ. เตน วุตฺตํ :

ไม่ปรากฏพระมารดาแล้วไซ้, ชนทั้งหลาย
ก็จะพากันเข้าใจว่า พระพุทธเจ้าพระองค์
เห็นที่จะเป็นเทพเจ้า หรือท้าวสักกะเป็นยักษ
เป็นมารหรือเป็นพระพรหมไปเสีย, พระ-
ปาฏิหาริย์เช่นนี้ แม้สำหรับเทวดาทั้งหลาย
ก็ไม่น่าอัศจรรย์เลย ดังนี้ ก็จะฟังเข้าใจคำ
สั่งสอนว่า เป็นสิ่งไม่ควรฟัง ไม่ควรเชื่อ,
ตอจากนั้นธรรมาภิสมัย (การตรัสธรรม)
ก็จะไม่ฟังมี, เมื่อธรรมาภิสมัยไม่มีการเกิด
ของพระพุทธเจ้า ก็จะเป็นสิ่งไรประโยชน์,
คำสั่งสอนก็จะไม่เป็นนินยานิกธรรม (คือ
นำสัตว์ให้ออกจากทุกข์ไม่ได้). เพราะ
ฉะนั้น ปริเฉท คือ การกำหนดพระนคร ที่
ประสูติเป็นต้น ของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์
จึงควรแสดงไว้ด้วย. ด้วยเหตุนี้ พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสคำเป็นพระคาถา
(ประพันธ์)ว่า :

๑๘. "นกริ ร่มมวดี นาม
 สู่เทโว นาม ขตุติโย
 สู่เมธา นาม ชนิกา
 ที่ปังกรสุส สตุถุโน.

๑๘. "พระนกร (ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ที่ปังกรพระองค์นี้) มีนามว่า ร่มมวดี
 บรมกษัตริย์ทรงพระนามว่า พระเจ้า-
 สู่เทวะ เป็นพระบิดา พระเทวี พระ-
 นามว่า พระนางสู่เมธาเป็นพระชนนี
 ของพระบรมศาสดาที่ปังกร.

๒๔. สุ่มงคโล จ ติสฺโส จ
 อเหตุ อคฺคสาวกา
 สาคโต^๒ นามุปฏฺจาโก
 ที่ปังกรสุส สตุถุโน.

๒๔. พระสุ่มงคเถระ และพระติสฺโสเถระ
 เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อ
 พระสาคตะ เป็นพุทธอุปัฏฐากของ
 พระบรมศาสดาที่ปังกร.

๒๕. นนฺทา เจว สุนฺนฺทา จ
 อเหตุ อคฺคสาวิกา
 โพิธิ ตสุส ภควโต
 บิปปลีสฺสตี ปวฺจจฺติ.

๒๕. พระนันทาและพระสุนันทา เป็นพระ-
 อัครสาวิกา ต้นไม้ที่ประทับตรัสรู้ของ
 พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ชาว
 โลกเรียกว่า บิปปลิสฺสตี (ไม้เลียบ).

^๑ อี. สุเมโธ นาม.

^๒ ม. โสภิต.

๒๑. อสีติหตุตมุพเพโธ

ที่ปงฺกโร มหามุณี

โสภติ ที่ปรุกฺโขว

สาธราชาว ฺมุลฺลิตฺโต

ปภา นิตฺถาวตี ตสฺส

สมนฺตา ทสโยชเน?

๒๑. พระมหามุนีที่ปึงกร มีพระวรกายสูง ๘๐ ศอก ย่อมทรงงดงาม ดุจต้นไม้ ประดับด้วยดวงประทีป (แพรวพราว) และดุจต้นสาละใหญ่ ซึ่งมีดอกบานเต็มต้น พระรัศมีชานออก (จากพระวรกาย) ของพระผู้มีพระภาคเจ้า- พระองค์นั้นโดยรอบไกล ๑๐ โยชน์.

๒๒. สตสฺสทสฺสวสฺสทานิ

อายุ ตสฺส มเหสีโน

ทาวตา ติฏฺฐมาโน โส

ตาเรลี ชนตฺ พหุ.

๒๒. พระชนมายุของพระบรมศาสดาที่ปึงกร พระมเหสีเจ้าพระองค์นั้น (นับได้) แสนปี เมื่อพระองค์ดำรงอยู่ (เป็น เวลานานถึง) เพียงนั้น ไถทรงยัง หมูชนเป็นอันมากให้ขามพน (หวางแหง ตัณฑาบรรลุพระนิพพาน) แล้ว.

๒๓. โชตยิตฺวาน สทฺธมฺม

สนฺตาเรตฺวา มหาชน

ชฺลิตฺวา อคฺคิกฺขนฺโธว

นิพฺพุโต โส สสาวโก.

๒๓. พระองค์ ทรงยังพระสัทธรรมให้รุ่ง- เรือง ทรงยังมหาชนให้ขามพนแล้ว ทรงรุ่งโรจน์ดุจกองไฟ พระองค์ พร้อมถวายพระสาวกเสด็จสู่ปรินิพพาน แล้ว.

๑-๑ ฉ. อีเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

๓๐. ส่า จ อธิธิ โส จ ยโส
ตานิ จ ปาเทสุ จกกรตนา
สพพ์ ตมนตรหิต^๑
นนู วิตตา สพพสงขารา"ติ.

๓๐. พระอิทธิฤทธิ์นั้นกต พระยศ (คือ
บริวาร) นั้นกต พระจักรรัตนที่
ฝ่าพระบาทเหล่านั้นกต ทั้งหมดนั้นได้อันตรธานไปแล้ว สังขาร (สิ่งที่ปัจจัย
ปรุงแต่ง) ทั้งปวงว่างเปล่า (คือ
ไม่เที่ยง ตั้งอยู่ไม่ได้ ไม่เป็นแก่นสาร)
มิใช่หรือ."

ตตถ สุเทโว นาม ขตติโยติ
สุเทโว นามสุส ขตติโย ปิตา อโหสิตี
อตุโธ. ชนิกาคิ ชเนตติ. ปิปผลีตี
ปิลกขกปีตนรูกโย โโพธิ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า
บรมกษัตริย์ทรงพระนามว่า พระเจ้าสุเทวะ
ความว่า บรมกษัตริย์พระนามว่า พระเจ้า
สุเทวะ เป็นพระบิดาของพระองค์. บทว่า
ชนิกา คือพระชนนี (ผู้ให้กำเนิด). บทว่า
ปิปผลี คือต้นไม้เลียบและต้นมะสัง เป็นต้นไม้
ที่ประทับตรัสรู้.

อสีติหตถมพเพโธติ อสีติหตถ
อุจจกุกโต. ที่ปรุกโขวาติ สมบชชลิต-
ที่ปมาลากุโล ที่ปรุกโข วย อาโรห-

บทว่า อสีติหตถมพเพโธ แปลว่ามีพระสร้อย
สูง ๘๐ ศอก. บทว่า อุจจกุกโต ที่ปรุกโข
ควงประทีป ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า

^๑ ส. สมนตรหิต.

ปริณาสัญจนาปาริปุริสมุขโน ทวตฺตีส-
 วรรลกฺขณานุพฺพณฺชนสมลฺกตสรีโร
 วิบุรฺริตรฺลีชลาวิสรตาราณสมุชฺชลมิว
 คคณตลฺ ภควา ธรรมานกาเล โสภิตี
โสภิตถ. สาธราชาว ผลฺลิตฺต
 ุปฺพิโต สพฺพผลิผลฺโล สาธราชรุโข
 วย จ สพฺพผลิผลฺโล โยชนสตุพฺเพโธ
 ปาริฉฺตฺโต วย จ อสีติหตุถฺพฺเพโธ
 ภควา อตีวีย โสภิตี.

ทรงถึงพร้อมบริบูรณ์ด้วยทรวดทรง ทั้งส่วน
 สูงและส่วนกว้าง ทรงมีพระสร้อยระประคับ
 ด้วยพระ (มหาปฐิส) ลักษณะ อันประเสริฐ
 ๓๒ ประการ และพระอนุพยัญชนะ (๘๐)
 ปานประหนึ่ง ต้นไม้ประดับดวงประทีปอัน
 เกดื่อนกล่นด้วยดอกไม้ประดับ สว่างไสว
ยอมทรงงดงาม ในเวลาที่ยังทรงพระชนม์
 อยู่ ดุจดังพื้นอากาศอันสุกใสด้วยหมุกา
ที่เปล่งข่ายรัศมี เป็นประกายระยิบระยับ.
 เหตุนั้น พระองค์จึงชื่อว่า ทรงงดงามแล้ว.
 บาทพระคากาว่า ดุจต้นสาละใหญ่ซึ่งมีดอก
บานเต็มต้น ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า
 (ที่บังกร) มีพระสร้อยระสูง ๘๐ คอก ยอม
 งดงามยิ่งนัก เปรียบเหมือนต้นสาละใหญ่
 ผลิดอกบานสะพรั่งทั้งต้น และเปรียบเหมือน
 ต้นปาริฉัตร(ต้นไม้สวรรค์ในสวนพระอินทร์)
 ผลิดอกบานสะพรั่งทั้งต้น ฉะนั้น.

สฺตสฺสทสฺสวสฺสทานีติ วสฺสสฺตสฺสทสฺสทานี

ตสฺส อายุติ อตฺโต. ทาวตา

บาทพระคากาว่า แสนปี ความว่า

พระชนมายุ ของพระบรมศาสดาที่บังกร

ร.ค.อ.สุธี อ่ำพล และเพื่อน
 อุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วทุกท่าน

ติฏฐมาโนติ ทาวตกั กาลั ติฏฐมาโน. พระองค์นั้น (นับได้) แสนปี. บาทพระ-
ชนตฺนติ ชนสมุหิ. สนฺตาเรตฺวา คากาว่า ทาวตา ติฏฐมาโน แปลว่า
มหาชนนติ ทารยิตฺวา มหาชนิ. เมื่อพระองค์ ดำรงอยู่เป็นเวลานานถึง
 "สนฺตาเรตฺวา สเทวกนุ" ติปิ ปาโจ, เพียงนั้น. บทว่า ชนตฺ แปลว่า หมูชน.
 ตสฺส สเทวกั โลกนฺติ อตุโถ. บาทพระคากาว่า สนฺตาเรตฺวา มหาชนิ
 แปลว่า ทรงยังมหาชนให้ขามพจนแล้ว.
 พระบาลีว่า "สนฺตาเรตฺวา สเทวกั" ติงนิกมิ,
 ความแห่งพระบาลีนั้นว่า ทรงยังโลกพร้อม
 ทั้งเทวโลก.

สา จ อิทฺธิ สา จ สมฺปตฺติ สงบทว่า พระอิทธิฤทธิ์นั้น ไต่แก่ สมบัติ
 อานุกาโว. โส จ ยโสติ โส จ (ความถึงพร้อม) คืออานุกาพนั้นด้วย. สงบ
 ปรีวาโร. สพฺพํ ตมนฺตรหิตนฺติ ตํ สพฺพํ บทว่า พระยศนั้น ไต่แก่ บริวารนั้นด้วย.
 วุตฺตปฺปการิ สมฺปตฺติชาตํ อนฺตรหิตํ บาทพระคากาว่า ทั้งหมดนั้นได้อันตรธาน
 อปคตฺนติ^๑ อตุโถ. นฺนุ วิตฺตา ไปแล้ว ความว่า สมบัติมีประการดังกล่าว
สพฺพสงฺขาราคิ สพฺเพ ปน สงฺขตฺตมฺมา แล้วทั้งหมดนั้นอันตรธาน คือปราศไปแล้ว.
นฺนุ วิตฺตา ตฺวจฺฉา, นิจฺจสํวาราทริหิตาคิ บาทพระคากาว่า สังขารทั้งปวงว่างเปล่า
 อตุโถ. มิใช่หรือ ความว่า ก็สังขตธรรม (คือธรรม

^{๑-๑} ส. อ. สพฺพํ ตมนฺตรหิตนฺติ วุตฺตปฺปการ-
 สมฺปตฺติโย ตา อนฺตรหิตา อปคตาคิ.

เอตถ ปน นคราทีปริจฺเจโท
 ปาพิยมากโตว. สัมพหุลวาโร ปน
 นาคโต, โส อาเนตฺวา
 ทีเปตพฺโพ. เสยฺยถึทึ ? ปุตฺตปริจฺเจโท
 ภริยาปริจฺเจโท ปาสาทปริจฺเจโท
 อคารวาสปริจฺเจโท นาฏกิตฺติปริจฺเจโท
 อภินิภุขมนปริจฺเจโท ปธานปริจฺเจโท
 วิหารปริจฺเจโท อุပ္ภุจกปริจฺเจโทติ.
 เอเตสฺมปิ ทีปเน การณึ เหนฺจ
 วุตฺตเมว. ตสฺส ปน ทีปงฺกรสฺส
 ภริยานึ ติสฺตสฺส^๑ อโหสิ. ตสฺส
 อकुคมเหสี ปทุมา นาม, ตสฺส ปน
 ปุตฺโต อุตฺถกฺขนุโธ นาม. เตน
 วุตฺต :

ที่ปัจจัย ๔ คือ กรรม จิต อุตฺ และอาหาร
 ประจฺแต่ง) ทั้งปวงว่างคือเปล่า, อธิบายว่า
 ปราศจากความเป็นของเที่ยงและเป็นแก่น-
 สารเป็นต้น มิใช่หรือ.

อนึ่ง ในอธิการนี้ ตอนที่เข้ามาในพระ-
 บาลี ก็เฉพาะแต่ตอนว่าถวายพระนครเป็นต้น
 เท่านั้น. ส่วนสัมพหุลวาระ(คือวาระว่าถวาย
 เรื่องอื่นมากมาย)หาใดมีมา(ในพระบาลี)
 ถวายไม, (แต่) สัมพหุลวาระนั้น ก็ควรนำมา
 แสดงไว้ด้วย. เช่นตอนว่าถวายพระราชโอรส
 ตอนว่าถวายพระอัครมเหสี ตอนว่าถวาย
 ปราสาท ตอนว่าถวายการอยู่ครองเรือน
 ตอนว่าถวายหญิงนักฟ้อน ตอนว่าถวายการออก
 อภิเนษกรรม (ออกบวช) ตอนว่าถวายการ
 บำเพ็ญเพียร ตอนว่าถวายวิหาร ตอนว่าถวาย
 พระอุปัฏฐาก. ในการแสดงตอน (ต่าง ๆ)
 แม่เหล่านั้ ข้าพเจ้าได้กล่าวเหตุไว้ใน
 หนหลังแล้วเหมือนกัน. ก็พระกุมารที่ปัจกรนั้น
 ทรงมีพระชยาสามแสน.

^๑ ส. อ. สดสทสฺส.

พระอัศรมเหล็กของพระองค์ มีพระนามว่า
พระนางปทุมมา, ส่วนพระโอรสของพระองค์
มีพระนามว่า อุษภขันธ์กุมาร. เหตุนี้ท่าน
จึงกล่าวว่ :

"ภริยา ปทุมมา นาม
วิพฺพตฺตปทุมมานนา
อตุรฺโร อุษภขณฺโธ
ที่ปังกรสุตฺต สตฺตฺตโน.
หํสา โภณฺจา มยฺยูราชฺยา
ปาสาทาปี ตโย มตา
ทสฺวสฺสสทฺสฺสานิ
อการํ อวสี กิร.
ทตฺตฺติยาเนน นิกฺขณฺโต
นนฺทาราเม ชิโน วสี
นนฺโท นามสฺสฺสฺปฏฺฐาโก
โลกานนฺทกโร กิรา"ติ.

"พระองค์ทรงมีพระมเหล็ก พระนามว่า
พระนางปทุมมา (งาม)ตั้งดอกบัวบาน
พระอุษภขันธ์กุมารเป็นพระโอรสของ
พระบรมศาสดาที่ปังกร. ได้ยัเห็นว่า
พระชินเจ้าทรงครองมราวาสวิสัยจน
สิ้นกาลหมื่นปี (ประทับ ณ) ปราสาท
ซึ่งรู้จักนามว่า ๓ องค์ ชื่อหงสา(หงส์)
องค์หนึ่ง โภณฺจา (นกกกระเรียน)
องค์หนึ่ง และมยฺยูรา(นกยูง)องค์หนึ่ง.
ได้ยัเห็นว่า พระชินเจ้าเสด็จออกผนวช
ควยยานคือช้าง ประทับอยู่ในพระ-
นันทาราม พระเถระชื่อว่า นันทะ
ผู้กระทำความยินดียั้งให้แก่โลก เป็น
พระอุปัฏฐากของพระองค์."

คุณพระผู้มีสงเคราะห์
อุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว

สัพพพุธานัน ปน ปญจ เวมตฺตานี
โหนติ อายุเวมตฺตํ ปมาณเวมตฺตํ
กุลเวมตฺตํ ปธานเวมตฺตํ รสฺมี-
เวมตฺตุนฺติ. ตตฺถ อายุเวมตฺตํ นาม
เกจิ ทีฆายุกา โหนติ เกจิ
อปฺปายุกา. ตถา หิ ทีปฺงฺกรสุสฺส ปน
ภควโต วสุสฺสตฺสทฺสฺสํ อายุปฺปมาณํ
อโหสิ, อมฺหากํ ภควโต วสุสฺสตฺ.

ปมาณเวมตฺตํ นาม เกจิ ทีฆา
โหนติ เกจิ รสฺสา. ตถา หิ
ทีปฺงฺกรโร อสีติหตฺถปฺปมาโณ อโหสิ,
อมฺหากํ ปน ภควา อฏฺฐารสฺหตฺถปฺปมาโณ.

อนึ่ง พระพุทธเจ้าทุกพระองค์มีความ
ต่างกัน ๕ ประการ คือความต่างกันแห่ง
พระชนมายุ ความต่างกันแห่งขนาดพระ-
วรกาย ความต่างกันแห่งตระกูล ความต่าง-
กันแห่งการบำเพ็ญเพียร ความต่างกันแห่ง
พระรัศมี. ในบรรดาความต่างอัน ๕ ประการ
นั้น ชื่อนี้ชื่อว่า ความต่างกันแห่งพระชนมายุ
ได้แก่ พระพุทธเจ้าบางพระองค์ มีพระชน-
มายุยืนนาน บางพระองค์มีพระชนมายุสั้น.
จริงอย่างนั้น ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปังกร
มีพระชนมายุนับได้แสนปี, พระผู้มีพระภาค-
เจ้าของพวกเรา มีพระชนมายุร้อยปี.

ชื่อนี้ชื่อว่า ความต่างกันแห่งขนาด
พระวรกาย ได้แก่ พระพุทธเจ้าบางพระองค์
มีพระวรกายสูง บางพระองค์มีพระวรกาย
ไม่สูง. จริงอย่างนั้น พระพุทธเจ้าที่ปังกร
มีพระวรกาย (สูง) นับได้ ๘๐ ศอก,
ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าของพวกเรา มีพระ-
วรกาย(สูง)นับได้ ๑๘ ศอก.

คุณพระณี สงเคราะห์
อุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว

กุลเวมตต์ นาม เกจิ ขัตติยกุเล
นิพพุตุนฺตี เกจิ พุราหุมนฺกุล. ตถา
หิ ที่ปังกราทโย ขัตติยกุเล นิพพุตีสู,
กกุสนฺธโกณาคมนาทโย พุราหุมนฺกุล.

ขึ้นชื่อว่า ความต่างกันแห่งตระกูล
โตแก พระพุทธเจ้าบางพระองค์ทรงสมภพ
ในขัตติยสกุล บางพระองค์ทรงสมภพใน
ตระกูลพราหมณ์. จริงอย่างนั้น พระพุทธเจ้า
ที่ปังกรเป็นต้น ทรงสมภพในขัตติยสกุล,
พระพุทธเจ้าพระนามว่า กกุสนฺธะ และ
พระพุทธเจ้าพระนามว่า โกณาคมนะ เป็นต้น
ทรงสมภพในตระกูลพราหมณ์.

ปธานเวมตต์ นาม เกสญฺจิ ปธานํ
อิตฺตฺรเมว โหติ ยถา กสุสฺปสุส
ภควโต, เกสญฺจิ อหฺธนียํ อมฺหากํ
ภควโต วีย.

ขึ้นชื่อว่า ความต่างกันแห่งการบำเพ็ญ
เพียร โตแก พระพุทธเจ้าบางพระองค์
ทรงเพียรเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เช่นพระผู้มี
พระภาคเจ้ากัสสปะ, บางพระองค์ทรง
เพียรเป็นเวลานาน อย่างเช่น พระผู้มี
พระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย.

รสฺมิเวมตต์ นาม มงฺคฺลสุส
ภควโต สรียฺรสฺมิ ทสฺสทฺสฺสิโลกธาตุํ
ศฺริตฺวา อญฺจาลี, อมฺหากํ ภควโต
พฺยามมตฺตํ. ตตฺตร รสฺมิเวมตฺตํ
อชฺฌาสยปฺปฏิพฺพธํ โหติ. โย ยตฺตกํ

ขึ้นชื่อว่า ความต่างกันแห่งพระรัศมี
โตแกพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่ามังคละ
ทรงมีพระรัศมีแห่งพระสรียะ แผ่ไปจดหมื่น-
โลกธาตุ, ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา
ทั้งหลาย ทรงมีพระรัศมีประมาณว่าหนึ่ง.

คุณพระณิ สงเคราะห์
อุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว

อิจฉลี, ตสฺส ตตฺตํ สรีรปฺภา
 ปรตี. มงฺกฺลสฺส ปน "ทสฺสทสฺสิ-
 โลกธาตุ. ปรตฺตติ อชฺฌาสโย อโหสิ.
 ปฏีวิหฺตคฺเณสุ ปน กสฺสจฺจิ เวมคฺตํ นาม
 นตฺถิ."

ในบรรดาความต่างกันทั้ง ๕ นั้น ความต่างกัน
 แห่งพระรัศมี เกี่ยวเนื่องกับพระอัครยาตัย.
 พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ทรงปรารณา
 พระรัศมีมีประมาณเพียงใด, พระพุทธเจ้า-
 พระองค์นั้น ก็ทรงมีพระรัศมีแห่งพระสรีระ
 แผ่ไปมีประมาณเพียงนั้น. สำหรับพระพุท-
 ธิเจ้าพระนามว่ามังคละ ทรงมีพระอัครยาตัย
 (คือตั้งความปรารณาไว้ เมื่อครั้งยังเป็น
 พระบรมโพธิสัตว์)ว่า "ขอรัศมีจงแผ่ไปตลอด
 หน้โลกธาตุ." ส่วนในพระคฤที่พระพุทธเจ้า
 เหล่านั้น ทรงแหงตลอดแล้ว พระพุทธเจ้า
 พระองค์ไหน ๆ ไม่มีความแตกต่างกัน.

ตถา สพฺพพุทฺธานํ จตฺตาริ
 อวิชิตฺตญฺจานานิ นาม โหนฺติ.
โพธิปลฺลงโก อวิชิตโต เอกสฺมีเยว
 จาเน โหติ. ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตคณฺญจานํ
 อสิปตฺเน มิกฺทาเย อวิชิตเมว โหติ.

อนึ่ง ขึ้นชื่อว่าสถานที่ซึ่งพระพุทธเจ้า
 ทุกพระองค์ มิได้ทรงละเวน มี ๔ แห่ง.
 (คือ) พระโพธิบัลลังก์ ที่มีได้ทรงละเวน
 ก็มีอยู่ในสถานที่แห่งเดียวกันนั่นเอง. สถานที่
ที่ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ ป่าอิสิปตน-
มฤคทายวัน ก็มีได้ทรงละเวนเช่นเดียวกัน.

^๑ สมงฺกฺลวิลาสินี. ๒/๒๔.

เทโวโรหนกาเล สงกสฺสนครทฺวาเร
ปจฺมปาตกฺกโม อวิชฺหิตฺว โทติ.
 เชตวเน กนฺธกฺุฎฺฐิยา จตฺตาริ มณฺจ-
ปาตกฺุฎฺฐานานิ อวิชฺหิตาเนว โหนฺติ.
 วิหารโรปิ อวิชฺหิตฺว. โส ปน ชุทฺทโก
 วา มหนฺโต วา โทติ.

ในเวลาเสด็จลงจากเทวโลก ก้าวพระบาท
ก้าวแรก (ที่ทรงเหยียบ) ณ ประตูเมือง
 สังกัสสะ ก็มีโคตรงละเวนเช่นกัน. สถานที่
รองเท่าเตียงทั้ง ๔ ในพระคันธกฺุฎฺฐิณ พระ-
 เชตวัน ก็มีโคตรงละเวนเช่นเดียวกัน. แม่
 พระวิหาร ก็มีโคตรงละเวนด้วยเหมือนกัน.
 "แต่ว่าพระวิหารนั้นหลังเล็กบาง หลังใหญ่บาง."

อปฺริ ปน อมหากัเยว ภควโต
 สหชาติปริจฺเจตญฺจ นกฺขตฺตปริจฺเจตญฺจ
 วิเสสํ. อมหากั สพฺพญฺญุโพธิสฺสฺเตน
 กิร สทฺธิ ราหุลมาตา อานนฺทตฺเถโร
 ฉนฺโน กณฺจโก อสฺสราชา นิธิกฺุฎฺฐกา
 มหาโพธิรฺกฺุชโย กาฬุทายีติ อิมานิ
สฺตต สหชาติ นี.

ส่วนอีกตอนหนึ่ง คือ ตอนว่าด้วย
 สหชาติ (คือบุคคลและสิ่งของที่เกิดร่วมสมัย
 กับพระองค์) และตอนที่ว่าด้วยดาวฤกษ์
 (ในสมัย) ของพระผู้มีพระภาคเจ้าของ
 พวกเรานั้นแล ก็มีแปลกกันไป. ดังได้
 สดับมา สหชาติ ๑ (ที่เกิดร่วมสมัย)
 กับพระสัพพัญญูบรมโพธิสัตว์ของเราทั้งหลาย
 มีดังนี้คือ พระมารดาพระราहुล พระ-
 อานนทเถระ นายฉนฺนะ พญามาช็อกัณฐกะ
 หม่อมขุนทรพฺย มหาโพธิพฤกษ์ กาฬุทายี-
 อามาทย์.

มหาปุริโส กิร อุตตราสาฬหกุชตเตเนว
 มาตุกัจฉี โลกภูมิ, มหาภินิกุชมนัน นิกุมมิ,
 ฌมฺมจกฺกํ ปวตฺเตสิ, ยมกปาฏิหาริย์
 อกาลิ. วิสาขนกุชตเตน ชาโต จ
 อภิสัมพุทฺโธ จ ปรีนิพฺพุโต จ,
 มามนกุชตเตน ตสฺส สาวกสนฺนิปาโต
 เจว อายุสงฺขารโวสชฺชนนฺจ อโหสิ,
 อสฺสยฺชนกุชตเตน เทโวโรหณนฺติ เอตฺตํ
 อหริตฺวา ที่เปตพฺพํ. อัย สัมพหุลวาร-
 ปริจฺเฉโท. เสสคาถา สุกฺตทานา
 เอวาติ.

อิติ ภควา ที่ปงฺกโร ยาวตายุํ
 จตฺวา สัพฺพพุทฺธกิจฺจํ กตฺวา อนุกฺกเมน

คังโคสคัมมา ในวันนักษัตรเดือนอุตราษาฒ
 (คือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ หลัง) นั้นแล
 พระมหาบุรุษเสด็จลงสู่พระกรรม์พระมารดา,
 เสด็จออกมหาภิเนษกรรม, ทรงประกาศ
 พระธรรมจักร, ทรงทำพระยมกปาฏิหาริย์.
 ในวันนักษัตรเดือนวิสาขะ (คือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ
 เดือน ๖) พระองค์ประสูติ ตรัสรู้ภูมิสัมโพธิ-
 ญาณ และเสด็จปรีนิพพาน, ในวันนักษัตร
 เดือนมาฆะ (คือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓)
 พระองค์ทรงประชุม (มหา) สาวกและทรง
 ปลงพระชนมายุสังขาร, ในวันนักษัตรเดือน
 อัสสยุชะ (คือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑)
 เสด็จลงจากเทวโลก เรื่อง(เท่าที่กล่าว
 มา)เพียงเท่านั้น บัณฑิตควรนำมาแสดงด้วย
 ประการฉะนี้. นี้จัดเป็นตอนที่ว่าด้วยสัมพหุล-
 วาระ. พระคาถาที่เหลือถ่ายทอดทั้งนั้นฉะนี้แล.

พระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกร ทรงดำรง
 อยู่ตลอดพระชนมายุ ทรงบำเพ็ญพุทฺธกิจ

อนุปาทีเสสสาย
ปรีนิพพายี.

นิพพานธาตุยา

ทั้งปวง แล้วเสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุ-
ปาทีเสสนิพพานธาตุ ตามลำดับด้วยประการ
ฉะนี้.

ยสุมิ กิร ฌปะเป ที่บึงกรทสพล
อุทปาที, ตสุมิ อญเณปี ตณฺหฺกโร
เมธฺกโร สรณฺกโรติ ตโย พุทฺธา
อเหสุ. เตสึ สนฺติเก โภธิสฺตตฺส
พฺยากรณํ นตฺถิ. ตสฺมา เต อธิ น
ทสฺสีตา. อฏฺฐกถายํ ปน ตมฺหา กปะปา
อาทีโต ปฏฺสายุปะนฺนุปะนฺเน สพฺพพุทฺธ
ทสฺเสตุ อิทํ วุตฺตํ :

ดังได้สดับมาว่า ในกัปที่สมเด็จพระ-
ทศพลที่บึงกรเสด็จอุบัติขึ้นก็ได้มีพระพุทธเจ้า
๓ พระองค์ขึ้นอีก คือพระพุทธเจ้าตัณหังกร
พระพุทธเจ้าเมธังกร พระพุทธเจ้าสรณังกร.
ในสำนักของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น ไม่มีการ
ทรงพยากรณ์พระบรมโพธิสัตว์. เพราะ-
ฉะนี้ ในที่นี้ข้าพเจ้าจึงไม่แสดงพระพุทธ-
เจ้าเหล่านั้นไว้. แต่ในอรรถกถา เพื่อจะ
แสดงพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ที่เสด็จอุบัติ
จำเดิมแต่ตนจากกัปนั้นมา ท่านจึงกล่าวคำ
เป็นคาถา(ประพันธ์)นี้ไว้ว่า :

"ตณฺหฺกโร เมธฺกโร
อโณปี สรณฺกโร
ที่บึงกรโร จ สมฺพุทฺโธ
โกณฺทณฺโณ ทฺวิปะทตฺตโม.

"พระพุทธเจ้าทั้งหลาย เหล่านี้คือ
พระพุทธเจ้าตัณหังกร ๑ พระพุทธ-
เจ้าเมธังกร ๑ อีกพระองค์ คือ
พระพุทธเจ้าสรณังกร ๑ พระสัม-

คุณสำเนียง ลีสมสุวรรณ
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

มงฺกโล จ สุมโน จ
 เรวโต โสภิตो มุนิ
 อโนมทสฺสี ปทุโม
 นารโท ปทุมุตฺตโร.
 สุมะโร จ สุชาโต จ
 ปิยทสฺสี มหายโส
 อคฺคทสฺสี ฐมมทสฺสี
 สิหุตฺตโล โลกนายโก.
 ติสฺโส ผุสฺโส จ สมฺพุทฺโธ
 วิปสฺสี สีขิ เวสฺสภู
 กกุสนฺโธ โภณาคมนโน
 กสฺสโป จาปิ นายโก.
 เอเต อเหตุํ สมฺพุทฺธา
 วิตราคา สสมาหิตา
 สตรํสีว อุปฺปนฺนา
 มหาตมวิโนทนา.
 ชลิตฺวา อคฺคิกฺขนฺธาว.
 นิพฺพุตา เต สสาวกา"ติ"

พุทฺธเจ้าที่ปึงกร ๑ พระพุทฺธเจ้า
 โภณคฺคิณฺฐะ ผู้สูงสูด ในบรรดาสัตว์
 ทวิบาททั้งหลาย ๑. พระพุทฺธเจ้า
 มังกละ ๑ พระพุทฺธเจ้าสุมนะ ๑
 พระพุทฺธเจ้าเรวตะ ๑ พระมุนีเจ้า
 โสภิตะ ๑ พระพุทฺธเจ้าอโนมทสฺสี ๑
 พระพุทฺธเจ้าปทุมะ ๑ พระพุทฺธเจ้า
 นารทะ ๑ พระพุทฺธเจ้าปทุมุตฺตระ ๑.
 พระพุทฺธเจ้าสุเมธะ ๑ พระพุทฺธเจ้า
 สุชาตะ ๑ พระพุทฺธเจ้าปิยทสฺสี
 ผู้มีพระยศยิ่งใหญ่ ๑ พระพุทฺธเจ้า
 อัคคทสฺสี ๑ พระพุทฺธเจ้าฐมมทสฺสี ๑
 พระพุทฺธเจ้าสิหุตฺตละ ผู้เป็นนายก
 แห่งโลก ๑. พระพุทฺธเจ้าติสฺสะ ๑
 พระสัมพุทฺธเจ้าผุสฺสะ ๑ พระพุทฺธ-
 เจ้าวิปสฺสี ๑ พระพุทฺธเจ้าสีขิ ๑
 พระพุทฺธเจ้าเวสฺสภู ๑ พระพุทฺธเจ้า
 กกุสนฺธะ ๑ พระพุทฺธเจ้าโภณาคมนะ ๑

๑ น. วิสุทฺถชนวิลาลินี อปทานฎกถา.
 ๑/๕๔, ฉ. ปรมตฺถทีปนี จริยาปิฎกฎกถา.
 ๑๔, ขาดกฏกถา. ๑/๗๐.

พระพุทธเจ้าพระนามว่า กัสสปะ
ผู้เป็นพระบรมนายก ๑. ล้วนเป็นผู้
ตรัสรู้พร้อมปราศจากราคะ มีพระ-
หฤทัยตั้งมั่น ทรงบรรเทาความมืด
ใหญ่ เปรียบเหมือนดวงอาทิตย์ เสด็จ
อุบัติแล้ว. พระพุทธเจ้าทั้งหลาย
เหล่านั้น พร้อมทั้งพระสาวก ทรง
รุ่งโรจน์แล้วดุจกองไฟ เสด็จสู่พระ-
นิพพานแล้วแล."

เอตตาวตนา นาคิสุงเขปวิตถารวเสน กตายน
มจรตถวิลาลีนินยา พุทธวัสฎกถาย
ที่ปังกรพุทธวัสฎณนา นิฏฐิตา.

พรรณาคความแห่งพระที่ปังกรพุทธวงศ์ ใน
อรรถกถาพุทธวงศ์ ชื่อมจรตถวิลาลินี ซึ่ง
ข้าพเจ้าเรียบเรียงไว้แล้วโดยไมยอ และ
ไมพิสคารนัถ จบลงแต่เพียงเท่านี้.

นิฏฐิตอ ปจโม พุทธวัส.

จบพระพุทธวงศ์ที่ ๑.

๔. โภณฑลคุณพุทธวิสวณณา ๔. พรรณนาพระโภณฑลคุณพุทธวงศ์

ที่ปงฺกเร กิร ภควติ ปรีนิพฺพุเต
ตสฺส สาสฺนํ วสฺสสทสฺสทสฺสํ ปวตฺติตฺถ.
อถ พุทฺธานุพุทฺธานํ สāvกานํ
อนฺตรธาเนน สāsณมฺปิสฺส อนฺตรธาณิ.
อถสฺส อปรภาเค เอกมสฺสฺเชยฺย-
มตฺตีกุมิตฺวา เอกสฺมี กปฺเป โภณฑลฺโย
นาม สฺตฺถา อุทฺปาที.

โส ปน ภควา โสฬสอสงฺเขยฺย
กปฺปานญจ สฺตสฺสทสฺสํ ปารมิโย ปุเรตฺวา
โพธิณฺณํ ปรีปาเจตฺวา เวสฺสฺนฺตรตฺต-
ภาวสฺสทิสฺเส อตฺตภาเว จตฺวา ตโต
จวิตฺวา ตฺสฺสิตฺปุเร นิพฺพุตฺติตฺวา ตตฺถ
ยาวตายุกํ จตฺวา เทวตानํ ปฏฺิณฺณ

คังไคสฺสทํมāvā เมื่อพระผู้มี-
พระภาคเจ้าที่ปงฺกร เสด็จสู่อันตรธานแล้ว
พระศาสนาของพระองค์ ไคดำรงสืบต่อมา
เป็นเวลา(นับไค)แสนปี. ครั้นพระสาวกผู้
อนุพุทธของพระพุทธเจ้าอันตรธานไป(แล้ว)
แม่พระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปงฺกร
พระองค์นั้น ก็ไคอันตรธานไปด้วย. ในกาล
ต่อจากพระศาสนา ของพระพุทธเจ้าที่ปงฺกร
พระองค์นั้น เมื่อเวลาล่วงไปไคหนึ่งอสงฺไชย
พระบรมศาสดาพระนามว่า โภณฑลคุณุ ก็เสด็จ
อุบัติในกัปเดียวกัน.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นทรงบำเพ็ญ
พระบารมี ทรงอบรมมพระโพธิญาณสิ้น(กาล
นับไค) ๑๖ อสงฺไชย กับแสนกัป (พระชาติ
สุดท้าย) ไคเสวยพระชาติ เช่นเดียวกับ
พระชาติแห่งพระเวสสันดร ครั้นทรงจุติจาก
อภัพนั้นแล้ว ทรงบังเกิดในคฤสฺสิตบุรี ดำรง

ทศวา ตูสิตปุโรโต จวิตวา รมมวตীনคเร
 สุนนทสฺส นาม รมฺโถ กุเล สฺชาตาย
 นาม เทเวีย กุจฺฉิมิ ปฏิสฺนธิ
 อคฺคเหสิ.

อยู่ ณ ที่นั้นตราบสิ้นพระชนมายุแล้ว ทรงให้
 คำปฏิญญาต่อเหล่าเทวดา ครั้นจุติจากตูลิตปุรี
 แล้ว (เสด็จลง) ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์
 ของพระเทวี พระนามว่า พระนางสุชาดา
 ในราชตระกูลของพระเจ้าสุทนต์ ๓ พระนคร
 รัมมวดี.

ตสฺสปี ปฏิสฺนธิกฺขณเ ที่ปงฺกรพฺพทฺธวเส
 วุตฺตปฺปการานิ ทฺวตฺตีส ปาฏิหาริยานิ
 นิพฺพตฺตีสฺส. โส เทเวตาหิ กตารกฺข-
 สํวิธานอ ทสนฺนํ มาสํนํ อจฺจเยน
 มาตูกุจฺฉิตโต นิภฺขมิตฺวา สพฺพสฺตตฺตฺตโร
 อุตฺตรามิมุโข สตฺตปทฺวิตีหาเรณ คนฺตฺวา
 สพฺพา จ ทิสฺสา วิโลเกตฺวา อาสภี
 วาจํ นิจฺฉาเรสิ "อคฺคโคหมสฺสมิ โลกสฺส,
 เขมฺมโฆหมสฺสมิ โลกสฺส, เสมฺมโฆหมสฺสมิ
 โลกสฺส, อยมนฺติมา ชาตี, นตฺถิ ทานิ
 ปุณฺพภโว"ติ?

แม้ในขณะที่พระองค์ทรงปฏิสนธิ ได้เกิดมี
 ปาฏิหาริย์ ๓๒ ประการดังกล่าวแล้ว ใน
 พระที่ปงกรพุทธวงศ์. พระองค์ทรงมีเหล่า
 เทวดาทำการจัดถวายอารักขา ครั้นล่วงไป
 ได้ ๑๐ เดือน ก็ประสูติจากพระครรภ์พระ-
 มารดา เป็นผู้ประเสริฐสุดกว่าสัตว์ทั้งปวง
 ทรงผินพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ เสด็จก้าว
 ย่างพระบาทไป ๗ ก้าว และทรงเหยี่ยวดู
 ทั่วทุกทิศ ทรงเปล่งพระอัสภิวาจา(วาจา
 อันแสดงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่) ว่า "เราเป็น
 ผู้เลิศในโลก, เราเป็นผู้เจริญที่สุดในโลก,

๑ ทิ. มทา. ๑๐/๑๗, ม. อ. ๑๔/๒๕๓.

เราเป็นผู้ประเสริฐสุดในโลก, การเกิด
ครั้งนี้เป็นครั้งสุดท้าย, บัดนี้การเกิดอีก
มิได้มี."

ตโต กุมารสฺส นามกรณทิวเส
นามํ ภโรนฺตา "โกณฑญฺโฆ"ติ นามมกฺสุ.
โส หิ ภควา โภณฑญฺโฆโคตฺโต
อโหสิ. ตสฺส กิร ตโย ปาสาทา
อเหตุํ รามสุรามสุภนามกา ปรมรมณียา.
เตสุ ตีณิ สตสฺสสุสานิ นามุกิตฺถินํ
นจฺจกิตฺวาทิตกฺสุสานํ สพฺพกาลํ
ปจฺจุปฏฺฐิตานิ อเหตุํ. ตสฺส รุจิเทวี
นาม อคฺคมเหสี อโหสิ. วิชิตเสน
นามสฺส ปุตฺโต อโหสิ. โส ทสฺวสฺส-
สฺสสุสานิ อการํ อชฺฌาวลฺลิตฺวา.

ต่อแต่นั้น ในวันชานพระนามพระ-
กุมาร เมื่อพระประยูรญาติจะชานพระนาม
โดยชานพระนามว่า "โกณฑัญญ์(กุมาร)."
เพราะ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
ได้มีพระโคตรว่าโกณฑัญญ์. ทราบว่า
พระโกณฑัญญ์กุมารนั้น ทรงมีปราสาทอัน
นารีนรมย์ใจยิ่ง ๓ องค์ ซึ่งมีชื่อว่า ราม-
ปราสาท สุรามปราสาท และสุภปราสาท.
ในปราสาททั้ง ๓ นั้น ได้มีหญิงนักพ้อน
ผู้ฉลาดในการพ้อนรำขับร้อง และประโคม
ดนตรีสามแสน บำเรอตลอดกาลทั้งปวง.
พระโกณฑัญญ์กุมารนั้น ได้มีพระอัครมเหสี
พระนามว่า พระนางรุจิเทวี. พระโอรสของ
พระองค์พระนามว่า วิชิตเสน. พระองค์
ทรงอยู่ครองมรवासวิสัย สิ้น(กาลนับได้)
หมื่นปี.

โส ปน ชินฺณพฺยาธิมตฺตปพฺพชิตฺเต	ก็พระโกณฑัญญะกุมารพระองค์นั้น
ทิสฺสุวา อาชณฺณรเถน นิกฺขมิตฺตฺวา	ทอดพระเนตรเห็น คนแก่ คนเจ็บ คนตาย
ปพฺพชิตฺตฺวา ทส มาเส ปธานจริยํ	และบรรพชิตแล้วเสด็จออกผนวชด้วยราชาศรต
จริ. โภณฺฑกฺุมารํ ปน ปพฺพชนฺตํ	เพี้ยมมาอาชาไนย ทรงบำเพ็ญเพียรแล้ว
ทส ชนโกฏฺโฆ อนุปพฺพชิสฺสุ. โส เตหิ	สิ้นกาล (นับได้) ๑๐ เดือน. อนึ่ง เมื่อ
ปริวฺโต ทส มาเส ปธานจริยํ	พระโกณฑัญญะกุมารทรงผนวช ได้มีชนลิวโกฏ
จริตฺตฺวา วิสาขปฺญณฺมมาย สุนฺนทกาเม	ออกบวชตาม. พระโกณฑัญญะนั้นมีชนลิวโกฏ
สมสฺหิตมนปโยธฺราย ยโสธฺราย ^๑ นาม	เหล่านั้นแวดล้อม ครั้นทรงบำเพ็ญเพียร
เสฏฺฐิสฺสิตาย ทินฺนํ ปรมมฺมธฺรํ มธฺคฺพายาสํ	สิ้นกาล(นับได้) ๑๐ เดือนแล้ว ในวันเพ็ญ
ปริภฺภูชิตฺตฺวา ผลปลฺลวงฺกุรสมลฺงกเต	เดือน ๖ (พระองค์) เสวยขาวมธฺคฺพายาส
สาลวเน ทิวาวิหารํ วิดีนาเมตฺตฺวา	(ข้าวหุงด้วยน้ำนม)ซึ่งมีรสอร่อยอันเลอเลิศ
สายณฺหสมเย คณฺ ปหาย สุนฺนทกาชีวเกน	ที่ธิดาเศรษฐี มีนามว่า ยโสธฺรา ผู้มีถันอัน
ทินฺนา อฏฺจ คิณฺมุฏฺฐิโย คเหตุวา	ประกอบด้วยลักษณะกลิ้งกลมสมส่วน ในหมู่
สาลกฺลยาณิรฺกฺขํ ติกฺขตฺตํ ปทกฺขิณฺ	บ้านสุนันทคาม (นำมา) ถวายแล้ว ประทับ
กตฺวา ปพฺพทิสฺสาภาคํ โอลเเกตฺตฺวา	สำราญพระอิริยาบถ ตอนกลางวัน ณ ป่าไม้
โพธิรฺกฺขํ ปิภฺภูจิตฺโต กตฺวา อฏฺจปณฺณาส-	สาละ อันประทับด้วยผลไม้ใบอ่อนและหน่อ
หตฺตฺตฺวิตฺตฺตํ คิณฺสนฺธํ สนฺธริตฺตฺวา	อ่อน ครั้นเวลาเย็น ทรงละหมู่ (พระสงฆ์)
ปลฺลวํ อากฺขิตฺตฺวา จตฺตฺรจฺจวิริยํ	ทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่อาชีวกชื่อสุนันทกะ

^๑ ฉ. ยโยธฺราย.

อธิฏฺจาย มารพล์ วิธมิตฺวา รตฺติยา
 ปจฺมยาเม บุปฺเพนิวาसानุสฺสติญาณํ
 วิโสเชตฺวา มชฺฌิมยาเม ทิพฺพจกฺขุ
 วิโสเชตฺวา ปจฺฉิมยาเม ปจฺจยาการิ
 สมฺมสฺติวา อานาปานจตุตฺถชฺฌานโต
 จฺญาย ปญฺจสุ ขนฺุเชสุ อภินิวิสิตฺวา
 อุตฺตพฺพยวเสน^๑ สมฺปญฺญาส ลกฺขณานิ
 ทิสฺวา ยาว โคตรกฺุญาณํ วิปสฺสนํ
 วทฺฺเขตฺวา จตฺตาริ มคฺคญาณานิ
 จตฺตาริ จ ผลญาณานิ จตฺสฺโส
 ปฏิสมฺภิตา จตุโยนิปริจฺเจทกณฺฑํ
 ปญฺจคฺติปริจฺเจทกณฺฑํ จ อสํชาธณ-
 ญาณานิ สกฺเล จ พุทฺธคฺุณฺเ ปฏฺิวิชฺฌิตฺวา
 ปริปุณฺณสงฺกปฺโป โโพธิมฺุเล นิสฺสินฺโนว :

ถวายแล้ว ทรงทำประทักษิณ (เวียนขวา)
 ตนสาธกัลยาณี ๓ ครั้ง แล้วทรงหันพระปฤษฎางค์ (อวัยวะเบื้องหลัง) ไปทางต้นโพธิ์
 ทอดพระเนตรทิศอากาศเบื้องบูรพา ทรงลาด
 เครื่องปูลาด คือ หนูกว้าง ๕๘ ศอก ทรงคู
 บัลลังก์ (นั่งขัดสมาธิ) อธิษฐานความเพียร
 มืองค์ ๕ ทรงกำจัดมารและพลมารได้แล้ว
 ราตรีปฐมยาม ทรงยังบุพเพนิวาसानุสฺสติญาณ
 (คือปริชำระลึกลับชาติหนหลังได้) ให้บริสุทธิ์
 หหมดจดแล้ว ในมัชฌิมยาม ทรงยังทิพพจักขุ
 ให้บริสุทธิ์หมดจด ในปัจฉิมยาม ทรงพิจารณา
 ปัจจยาการแล้ว ทรงออกจากจตุตถฌาน อันมี
 อานาปานกรรมฐาน (กรรมฐานที่กำหนด
 ลมหายใจเข้าออก) เป็นอารมณ์ (แต่) ยัง
 ทรงยึดมั่นในเบญจขันธ์ (อยู่ ครั้น) ทรงเห็น
 ลักษณะทั้งหลาย ๕๐ ถวน ทวยอำนาจแห่ง
 การเกิดขึ้นและเสื่อมไป แล้วทรงเจริญ
 วิปัสสนาจนถึงโคตรกฺุญาณ ก็ทรงแทงตลอด

^๑ ส. อ. อุททวยย...

มรรคญาณ ๔ ผลญาณ ๔ ปฏิสัมภทา ๔
จตุโยนิปริเฉทญาณ(ปรีชากำหนดฐกกำเนิด๔)
ปัญจคติปริเฉทญาณ (ปรีชากำหนดฐคติ ๕)
อสาธาธญาณ ๖ และพระพุทธรูปทั้งสี่
ทรงมีความดำริบริบูรณ์แล้ว ประทับนั่งแล้ว
ณ โคนต้นโพธิ์นั้นเอง ทรงเปล่งพระอุทาน
อย่างนี้ว่า :

"อเนกชาติสังสารี
สนธาวิสสุ อนิพพิสสุ
คหการี คเวสนุโต
ทุกขชาชาติ ปุนปุนี.
คหการก ทิฏโฐสิ
ปุน เหน้ น กาทสิ
สพพา เต ผาสูกา ภคคา
คหภูมึ วิสังขตัง.
วิสังขารคตัง จิตตัง
ตณฺหานัน ขยมชฺฌคคา?"

"เราแสวงหา นายช่างผู้สร้างเรือน
(คือตัณหา) เมื่อยังไม่พบ จึงได้
เที่ยวเวียนตายเวียนเกิด นับชาติ
ไม่ถ้วน ความเกิดหลายครั้ง เป็น
ทุกข์. ดูกรนายช่างผู้สร้างเรือน
เราพบท่านแล้ว ท่านจักสร้างเรือน
ไม่ได้อีกต่อไป เราหักซี่โครง (คือ
กิเลสทั้งปวง)ของท่านหมดแล้ว เรา
ทำลายยอดเรือน (คืออวิชชา) แล้ว
จิตของเราถึงวิสังขาร (คือนิพพาน)

๑ พ. ๕. ๒๕/๓๕.

แล้ว เราถึงความสิ้นไปแห่งตัณหา
ทั้งหลายแล้ว.

อโยฆนทศุเสว

ชลโต ชาตเวทโส

อนุปุพฺพุปสนฺตสุส

ยถา น ฅายเต คติ.

เอวํ สุมมา วิมุตฺตานํ

กามพนฺโธฆตารินํ

ปญฺญา เปตฺตุ คตฺติ นตฺถิ

ปตฺตฺตานํ อจลํ สุขนฺ"ติ"

คติ(คือทางไป)ของไฟที่กำลังลุกโพลง
อยู่ที่ภาชนะสัมฤทธิ์เป็นต้น อันนาย
ช่างโลหะตีด้วยค้อนเหล็ก ใต้เย็นลง
โดยลำดับ ใคร ๆ ย่อมรู้ไม่ได้ฉันใด.

คติ (คือทางไป) ของพระชีณาสพ
ทั้งหลาย ผู้มีจิตหลุดพ้นแล้ว โดยชอบ
ข้ามพ้นโอฆะอันเป็นเครื่องผูก คือกาม
ได้แล้ว ถึงแล้วซึ่งความสุข อันหา
ความหวานไหวมีได้ ใคร ๆ ก็ย่อมรู้
ไม่ได้ฉันนั้น"

เอวํ อุทานํ อุทาเนตฺวา สตฺตสฺตฺตาทํ
โพธิมุเลเยว ผลสมาปตฺติสุเขน
วิตินาเมตฺวา อญฺจเม สตฺตทาเห
พฺรหฺมุโน อชฺฅเมสนํ ปฏิจฺจ "กสฺส นุ

พระองค์ประทับเสวยสุขอันเกิดแต่ผลสมาบัติ
ที่โคนต้นโพธิ์นั่นเอง ตลอดเจ็ดสัปดาห์ ใน
สัปดาห์ที่แปด ทรงอาศัยการอาราธนาของ
พระพรหม จึงทรงไครครวญอยู่ว่า "เราพึง

๑ พ. ๑. ๒๕/๒๒๗.

โข อหิ ปจฺมํ ฌมฺมํ เทเสยฺยนุ"^๑
 อุปธาเรนุโต อตุตฺตนา สทฺธิ ปพฺพชิตา
 ทส ภิกฺขุโกฏฺติโย อทฺทส.

แสดงธรรมครั้งแรกแก่ใครหนอแล" ก็ทรง
 เห็นภิกษุ ๑๐ โกฏี ที่บวชพร้อมกันพระองค์.

"อิมะ ปน กุลปุตฺตา สมฺปจิตฺตกุสลมฺมลา
 มํ ปพฺพชนฺตํ อนุปพฺพชิตา มยา สทฺธิ
 ปธานํ จริตฺวา มํ อุฏฺฐจฺหิสฺสุ, หนฺนทาหิ
 อิมสฺส สพฺพปจฺมํ ฌมฺมํ เทเสยฺยนุ"^๑
 เอวํ อุปธาเรตฺวา "อิทานิ ปน เต
 กตฺถ วสนฺตี"^๒ติ โอลฺโลเกนุโต "อิโต
 อฏฺฐจารสโยชนิเก อรฺุณทฺวตฺตีนคเร"^๒
 เทวเวเน วิหรนฺตี"^๑ติ ทิสฺวา "เตสฺส ฌมฺมํ
 เทเสตฺถุ คมิสฺสสามิ"^๑ติ ปตฺตจฺฉีวรมาทาย
 เสยฺยถาปิ นาม พลฺวา ปุริโส สมิณฺชิตํ
 วา พาหิ ปสาเรยฺย, ปสําริตํ วา
 พาหิ สมิณฺชเชยฺย, เอวเมว โพิธิมฺมุเล
 อนฺตรหิโต เทวเวเน ปาตุรโหสิ.

พระองค์ทรงใคร่ครวญอย่างนี้ว่า "ภิกษุบุตร
 เหล่านี้ เป็นผู้ที่มีกุศลมูลอันสั่งสมไว้มากแล้ว
 เมื่อเราบวช เธอก็บวชตามบำเพ็ญเพียร
 ร่วมกับเรา บำรุงเรามาแล้ว, เอาเถิด
 เราพึงแสดงธรรมแก่ภิกษุบุตรเหล่านี้ เป็น
 อันดับแรก(ก่อน)ใคร ๆ ทั้งหมด" ตั้งนี้แล้ว
 ทรงตรวจดูว่า "ก็ในบัดนี้ ภิกษุเหล่านั้น
 อยู่ ณ ที่ไหน" ทรงเห็นว่า "พักอยู่ ณ ป่า
 เทววัน ใกล้อรุณทิวคินคร จากที่นี้ไปไกล
 ๑๘ โยชน์" ทรงดำริว่า "เราจักไปแสดง
 ธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้น" ตั้งนี้แล้ว ทรงถือ
 บาตรและจีวร อันตรธานจากโคนโพธิพฤกษ์
 ไปปรากฏ ณ ป่าเทววันทันที เปรียบเหมือน

^๑ ม. ม. ๑๒/๓๒๗, ม. ม. ๑๓/๔๖๔,
 วิ. มหา. ๔/๑๒.

^๒ โป. รุมนวตฺตีนคเร เทวภาเว,
 ส. อ. อมราวตฺตีนคเร.

คุณกรรณิการ จิราธิวัฒน์
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

บุรุษผู้กำลังจะพึงเหยียดแขนที่อุเข่า, หรือ
อุเข่าที่เหยียดออกฉะนั้น.

ตสมัญจ สมเย ตา ทส
ภิกขุโกฏิโย อรุณฐวตีนคริ อุนิสุสาย
เทวเน วิทรนุติ. เต ปน ภิกขุ
ทสพลั ทูรโตว อากจณฺฑติ ทิสฺวา
ปสนฺนมานสา ปจฺจกฺคนฺตฺวา ภควโต
ปตฺตจิวริ ปฏิกฺกเหตุวา พุทฺธาสนิ
ปญฺญา เปตฺวา สตฺถุ คารวิ กตฺวา
ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา ปริวาเรตฺวา
เอกมนฺตํ นิสฺสีทิสฺสุ.

อนึ่ง ในสมัยนั้น ภิกษุทั้ง ๑๐ โกฏิ
เหล่านั้นเข้าไปอาศัยเมืองอรุณฐวดี อยู่ที่ป่า
เทววัน. ครั้นภิกษุเหล่านั้นเห็นสมเด็จพระ
พระพุทธผลเสด็จมาแต่ไกล มีใจเลื่อมใส
พากันต้อนรับ ช่วยรับบาตร และจีวรของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า ปูลาดพุทธอาสน์ ทำความ
เคารพแด่พระบรมศาสดาแล้ว นั่งรายล้อม
ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า (พร้อมกัน)
ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง.

ตฺตร โภณฺหณฺโวย ทสฺพล
มุณิคมฺปรีวฺโต พุทฺธาสนเ นิสฺสินฺโน
ติทสฺสคมฺปรีวฺโต ทสฺสตนฺยโน วีย
วิมลคณฺตลคฺโต สรทสมฺยรชฺนิกรโ วีย
ตาราณมฺปรีวฺโต ปุณฺณจฺนฺโท วีย
วิโรจิตฺถ. อถ สตฺถวา เตสํ สพฺพ-
พุทฺธนิเสวิตํ อนฺนตฺตรํ ติปรีวญฺญํ

ณ ที่นั้น สมเด็จพระพุทธผลโภณหฺณญะ
ทรงมีหมู่พระมุณีแวดล้อม ประทับนั่งบนพุทธ-
อาสน์ ทรงรุ่งโรจน์ กุจกั๋งท้าวสหัสสนัยอัน
หมู่เทวดาชั้นไตรทศ(ชั้นดาวดึงส์) แวดล้อม
เหมือนดวงรัชนีกร(พระจันทร์) ในฤดูใบไม้
ร่วง โคจรไปในท้องฟ้า อันปราศจากมลทิน
(และ)เหมือนพระจันทร์เพ็ญอันหมู่ดาวแวด-

คุณกรรณิกการ จิราธิวัฒน์
สร้างต้นฉบับถวายเป็นพุทธบูชา

ทวาทสาการ^๑ ธมมจกกปวัตตนสูตร^๒
กเถตวา ทสภิกขุโกฏิปุปฺผา สตสหัสส-
เทวมนุสฺสโกฏิโย ธมฺมามตํ ปาเยสิ.
เตน วุตฺตํ :

ลอม ฉะนั้น. ครั้นนั้นพระบรมศาสดาตรัส
แสดงพระธรรมจกกปวัตตนสูตร มีปริวัฏฏ^๓
มีอาการ ๑๒ อันยอดเยี่ยม ซึ่งพระพุทธเจ้า
ทุกพระองค์ ทรงปฏิบัติแล้วแกภิกษุเหล่านั้น
ทรงยังเทวดาและมนุษย์แสนโกฏิ ซึ่งมีภิกษุ
สิบโกฏิ เป็นประมุข ให้มีมอฆธรรมแล้ว.
เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็น
พระคาถา(ประพันธ์)ว่า :

๑. "ที่ปงฺกรสฺส อปเรน
โกณฑญฺโณ นาม นายโก
อนนตเตโช อมิตยโส^๑
อปฺปเมยฺโย ทูราสโท.

๑. "ในกาลต่อจากพระพุทธเจ้า ที่ปงฺกร
ได้มีพระบรมนายภพระนามว่า โทณ-
ฑัญญะ ทรงมีพระเดช (ควยเดช
คือศีล ปัญญา บุญกุศล) หาที่สุดมิได้
ทรงมีพระยศนับมิได้ (ทรงมีบริวาร
นับไม่ถ้วน) ทรงมีพระคุณประมาณมิได้
ยากที่ผู้ใดจะเทียบถึงได้.

^๑ ก. อนนตเตชามิตยโส.

๒. ธรณูปโม ขมเนน
 สี่เลน สาครูปโม
 สมาธินา เมรุปโม^๑
 ณาณน คคณูปโม.
๓. อินุทริยพลโพชฌงก-
 มคฺคสจฺจปฺปกาสนํ
 ปกาเสสิ สทา พุทฺโธ
 หิตาย สพฺพปาณินํ.
๔. ฐมฺมจกฺกํ ปวตฺตเตนฺเต
 โภณฺทญฺเอย โลกนายเก
 โภณฺทสฺสทสฺสํ
 ปจฺมาภิสฺมโย อหุ"^๑ติ.
๒. สมเด็จพระพุทธองค์ ทรงมีพระขันติ-
 ธรรมเปรียบด้วยแผ่นดิน ทรงมีพระศีล
 สัจวรเปรียบด้วยสาคร ทรงมีพระสมาธิ
 เปรียบด้วยเขาพระสุเมรุ ทรงมีพระ-
 ญาณเปรียบด้วยทองคำ.
๓. พระพุทธเจ้า (โกณฑัญญะ) ทรงประกาศ
 สัจธรรมคืออินทรีย์ พละ โพชฌงก
 และมรรค เพื่อประโยชน์แก่อกุลแก่
 สรรพสัตว์ในกาลทุกเมื่อ.
๔. เมื่อพระบรมโลกนายกโกณฑัญญะ ทรง
 ประกาศพระธรรมจักร ปฐมอภิสมัยได้
 มีแก่นุชย์และเทวดาแสนโกฏิ."
- ตตฺถ ที่ปงฺกรสฺส อปเรนาติ
 ที่ปงฺกรสฺส สตฺถโน อปรภา เคติ อตฺถโถ.
โภณฺทญฺเอย นามาติ อตฺถโน โภตฺตว เสน
- บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า
ในกาลต่อจากพระพุทธเจ้าที่ปงฺกร ความว่า
 ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก แห่งพระบรมศาสดา

^๑ ส. เมรุสโม.

สมธิตนามเชโย. นายโกตี วินายโก.
อนนตเตโชตี อุตตโน สีสกุลญาณ-
บุญญเตเชน อนนตเตโช.

ที่ปังกร. สองบทว่า พระนามว่า โกณฑัญญะ
ความว่า ทรงได้รับพระนามไฉย (ชานน
พระนาม)ตามพระโคตร(สกุล)ของพระองค์.
บทว่า นายโก แปลว่า ผู้แนะนำวิเศษ.
บทว่า ทรงมีพระเดชหาที่สุดมิได้ คือ ทรงมี
พระเดชไม่มีที่สุด ด้วยพระเดช คือ คือล คุณ
ญาณ และบุญของพระองค์.

เหฏฐโต อวีจิ อูปริ ภวกคัม ทิริยโต
อนนตา โลกธาตุโย เอตฺถนฺตเร
เอกบุคฺคโลปิ ตสฺส มุขํ โอลเเกตุวา
จาทุํ สมตฺโถ นาม นตฺถิ. เตน
วตฺตํ "อนนตเตโช"ติ.

ในระหว่างนี้ (คือ) เบื้องล่าง (นับแต่)
อเวจีจรกขึ้นมา เบื้องบน (นับแต่) ภวัคร์-
พรหมลงไป เบื้องขวาง (ใดแก่) โลกธาตุ
อันหาที่สุดมิได้ ขึ้นชื่อว่า ผู้ที่สามารถจะ
ยื่นแลดูพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า พระองค์
นั้นได้ไม่มีเลยแม้แต่คนเดียว. ด้วยเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า "ทรงมี
พระเดชหาที่สิ้นสุดมิได้."

อมิตยโสตี อนนตปริวาโร. ตสฺส หิ
ภควโต วสฺสสตฺสทสฺสานิ ยาว
ปรีนิพฺพานสมย์ เอตฺถนฺตเร ภิกฺขุปริสาย

บทว่า ทรงมีพระยศนับมิได้ ใดแก่
ทรงมีบริวารอันหาที่สุดมิได้. เพราะว่า
ตลอดเวลาแสนปีจนถึงสมัยเสด็จสู่ปรินิพพาน

คุณกาญจนา กิจธรรมรัตน์
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

คณนปริจฺเจโท นาม นาโหสิ. ตสฺมา ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น จำนวน
 "อมิตยโส"ติ วุจฺจติ. อมิตฺตคุณกิตฺติปิ ภิกษุบริษัทในระหว่างนี้ จะกำหนดนับไม่ได้
 "อมิตยโส"ติ วุจฺจติ. อปฺปเมยฺโยติ เลย. ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า
 คุณคณปริมาณวเสน นปฺปเมยฺโยติ อปฺป- "ทรงมีพระยศนับมิได้." แม่พระเกียรติคุณ
 เมยฺโย. ยถาห : ที่นับมิได้ก็ตรัสว่า "ทรงมีพระยศนับมิได้."
 บทว่า ประมาณมิได้ ความว่า ที่ชื่อว่า
 อปฺปเมยฺโย (ทรงมีพระยศหาประมาณมิได้)
 เพราะอรรถว่าหาประมาณมิได้ ดวยสามารถ
 ปริมาณแห่งพระคุณและหมู่สงฆ์. เหมือนอย่าง
 ที่ท่านกล่าวไว้ว่า :

"พุทฺโธปิ พุทฺธสฺส ภณฺเอยฺย วณฺณ
 กปฺปมฺปิ เจ อณฺณมภาสฺมาโน.
 ชีเยถ กปฺโป จิรทีฆมนฺตเร
 วณฺโณ น ชีเยถ ตถาคตฺตสฺสา"ติ^๑

"แม่พระพุทธเจ้าจะพึงพรรณนาพระคุณ
 ของพระพุทธเจ้า หากว่าจะไม่ตรัส
 อย่างอื่นเลย แม่ตลอดกับหนึ่งไซ้.
 กับหนึ่งในระหว่างกาลอันยาวนาน(นี้)

^๑ สุมงฺคฺลวิลาสินี. ๑/๓๕๖,
 สุมงฺคฺลวิลาสินี. ๓/๘๐,
 ปปญฺจสุทนี. ๓/๓๘๘,
 ปรมตฺตทีปนี อ. ๔๒๖,
 ฉ. ปรมตฺตทีปนี จริยาปิฎกฏกถา. ๔/๓๒๔.

ก็จะฟังสิ้นไป (แต่) พระคุณที่ควร
พรรณนาของพระตถาคตเจ้า หาได้
สิ้นไปไม่."

ตสุมา อปฺปเมยฺยคุณกณฺตฺตา
"อปฺปเมยฺโย"ติ วุจฺจติ. ทฺรฺาสุโทติ
ทฺรฺุปรสฺงกมฺนีโย, อาสฺซชฺช มฺภฺวเฏตฺวา
อุปรสฺงกมิตฺตมสฺสกุณฺเญยฺยาโว ทฺรฺาสุโท,
ทฺรฺภิกฺขวณฺนีโยติ อคฺคโณ.

เหตุ นั้น พระองค์จึงตรัสเรียกพระ-
พุทธเจ้าโกณฑัญญะพระองค์นั้นว่า "ทรงมี
พระคุณประมาณมิได้" เพราะทรงมีพระคุณ
และหมู่สงฆ์(สาวก)นับประมาณมิได้. บทว่า
ทฺรฺาสุโท แปลว่า ยากที่บุคคลจะเข้าไป
เทียบถึง, คือว่า ที่ทรงมีพระเนมิตกนามว่า
ทฺรฺาสุโท เพราะขอที่บุคคลไม่พึงอาจเข้าไป
เทียบ คือ เทียบถึงได้, อธิบายว่า ยากที่
บุคคลอื่นจะพึงครอบงำได้.

ธฺรฺุณฺนปโมติ ธฺรฺณิสฺสโม. ชฺมเนนาติ
ชฺนุตฺติยา, จตฺตุนทฺตาทิกทฺวิโยชนสฺตสฺสทฺส-
พฺพลา มหาปจฺวี วีย ปกฺติวา เตน
ลาภาลาภอํิฏฺจานํิฏฺจาทึหิ อกมฺปนภาวโต
"ธฺรฺุณฺนปโม"ติ วุจฺจติ. สึเลน สฺาครฺุณฺนปโมติ
สึลลํวเรณ เวลานาติกฺกมฺนภา เวณ

บทว่า ทฺรฺง (มีพระขันติธรรม)
เปริยฺยบคฺวยแผนดิน คือทรง(มีพระขันติ-
ธรรม) เสมอด้วยแผนดิน. บทว่า ทฺรฺงมี
พระขันติธรรม คือ ทรงมีความอดทน,
พระพุทธเจ้าโกณฑัญญะพระองค์นั้น พระผู้มี
พระภาคตรัสว่า"ทรงมีพระขันติธรรมเปรียบ

คุณวิเชียร ศิริมณีธรรม
สร้างค้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

มธุรัตถวาลาสนิ บ. - พ. ๑ - ๓๘

สาครสโม. "มหาสมุทรโท ภิกขเว
จิตตมโม เวลั นาทิวตตตี"๑ หิ วุตต.

ด้วยแผ่นดิน" เพราะข้อที่พระองค์ทรงเป็นผู้
ไม่หวั่นไหว ด้วยลาภ เลื่อมลาภ อัญญารมณ์
และอนัญญารมณ์ เป็นต้น เปรียบเหมือน
แผ่นดินใหญ่หนาสองแสนสี่หมื่นโยชน์ ไม่สั่น
สะเทือนด้วยแรงลมตามปกติฉะนั้น. บทว่า
ทรงมีพระศีล เปรียบด้วยสาคร ความว่า
ทรงมีพระศีลสังวร เปรียบด้วย(สมุทร)สาคร
เพราะข้อที่นำในสมุทรสาครนั้น ไม่ไหลบ่า
ล้นขอบฝั่ง. สมจริงดังพระดำรัสที่พระผู้มี-
พระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า "อูกรภิกษุทั้งหลาย
มหาสมุทรย่อมมีอันตั้งอยู่ตามธรรมดา ไม่
ไหลบ่าล้นขอบฝั่ง."

สมาธิ เมรุ ปโมติ สมาธิ-
ปฏิบัติขุภุทธมมชนิตกมุปาภาวโต เมรุณา
คิริวเรน สโม, สทีโสติ อตุโถ.
เมรุคิริวโร วีย ธิรตโรสรโรติ วา.
ภา ณ คค น ป ม อ ติ เอ ต ถ ภ ก ว โ ท

บาทพระคาถาว่า ทรงมีพระสมาธิ
เปรียบด้วยเขาพระสุเมรุ ความว่า ทรง(มี
พระสมาธิ)เสมอ, ก็เช่นกันกับเขาพระสุเมรุ
ซึ่งเป็นภูเขานั่นประเสริฐ เพราะพระองค์
ไม่มีความหวั่นไหว อันเกิดจากธรรมที่เป็น

๑ อง. อฎฐก. ๒๓/๒๐๑-๒๐๓,
วิ. จ. ๗/๒๔๕-๒๔๘, ข. อ.
๒๕/๑๕๓.

คุณวิเชียร ศิริมณีธรรม
สร้างค้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

ฌาณสุส อนนฺตภาเวน อนนฺตกาเสน
อุปมา กตา. จตุตถาริ อนนฺตานิ วุตฺตานิ
ภควตา. ยถาท :

ปฏิบัติต่อสมาธิ. อีกนัยหนึ่งว่า ทรงมี
พระสรีระ (แข็งแรง) มั่นคงยิ่ง เปรียบ
เหมือนภูเขาสระสุเมรุอันประเสริฐ ฉะนั้น.
ในบาทพระคาถาว่า ทรงมีพระญาณเปรียบ
ควยทองฟ้า นี้ ท่านทำอุปมากับอากาศอันหา
ที่สุดมิได้ เพราะพระญาณของพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าหาที่สุดมิได้. พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสสิ่งที่หาที่สุดมิได้ ๔ อย่าง. ดังที่ตรัสไว้
ว่า :

"สคฺคภาโย จ อากาโส
จกฺกวาฬา จนนฺตกา
พฺพุทฺธฌานํ อปฺปเมยฺยํ
น สกฺกา เอเต
วิชานิตฺตุนฺติ"

"อสงไขย (คือสิ่งที่นับไม่ได้ ๔ อย่าง)
เหล่านี้คือสัจตนิกาย (คือหมู่มสัตว์) ๑
อากาศ ๑ จักรวาลอันหาที่สุดมิได้ ๑
พระญาณของพระพุทธเจ้า อันจะพึง
ประมาณมิได้ ๑ ใคร ๆ ไม่อาจจะ
รู้อ่างใจเลย."

ตสฺมา อนนฺตสุส ฌาณสุส อนนฺเตน
อากาเสน อุปมา กตาทิ.

เพราะฉะนั้น จึงทรงทำอุปมาพระ
ญาณอันหาที่สุดมิได้ กับอากาศอันหาที่สุดมิได้
ฉะนี้แล.

๑ พ. พุท. ๓๓/๔๑๓.

อินทริยพลโพชฌงกมคคสจจปภาส-
นนตี เอเตส อินทริยพลโพชฌงก-
มคคสจจัน คหณน สติปฏจาน-
สมมุปปธานิหุธิปาทาปี คหิตาว โหนตี.
ตสฺมา อินทริยาทีน จตุสฺง เชปาน
วเสณ สตตตฺตีสโทธิปฏฺขิยธฺมาน
ปภาสนธมฺม ปกาเสสิ, เทเสสิตี
อตฺโต. หิตายาตี หิตตถ. ธมฺมจกฺก
ปวตฺเตนเตตี เทสนาณานเณ ปวตฺตีย-
มาเน.

ตโต อปฺรภาเค มหามงฺค-
สฺมาคเม ทสฺสุ จกฺกวาฬสฺสเสสฺสุ
เทวตาโย สุขุเม อตฺตภาเว มาเปตฺวา
อิมสฺมิณฺเณว จกฺกวาฬ สนฺนิปตีสฺสุ. ตตฺถ
กิริ อณฺฏตโร เทวปฺตฺโต โกณฺฑณฺณทสฺพล

สองบาทพระคาถาว่า ทรงประกาศ
สังขธรรม คือ อินทริย พล โพชฌงค์ และ
มรรค ความว่า ด้วยเหตุที่พระองค์ทรง
ถือเอา(เพียง)สังขธรรม คือ อินทริย พล
โพชฌงค์ และมรรคเหล่านี้(เท่านั้น) ก็ยอม
เป็นอันทรงถือเอาสติปัฏฐาน สัมมัปปธานและ
อิทธิบาทด้วย. เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
จึงทรงประกาศคือแสดงธรรม ส่งถึงโพธิ-
ปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ด้วยสามารถ
แห่งสังเขปแห่งหมวดธรรมทั้ง ๔ มีหมวด
อินทริยเป็นต้น. บทว่า หิตาย แปลว่า
เพื่อประโยชน์แก่อกุล. บทว่า เมื่อทรง
ประกาศพระธรรมจักร ความว่า เมื่อทรง
ประกาศพระเทศนาญาณ.

ในกาลต่อจากนั้น เทวดาในหมื่น
จักรวาล มาประชุมกันในจักรวาลนี้ โดย
เนรมิตอัทภาพให้เล็กละเอียด ในสมาคมนั้น
เป็นมหามงค. ได้สดับมาว่า ในสมาคมนั้น
มีเทพบุตรคนใดคนหนึ่ง พูลถามสมเด็จพระ-

คุณชอุ่ม บุญย เกตุ
 สร้างค้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

มณฑลปณห์ ปุณฺณิ. ตสฺส ภควา
 มณฑลानी กเถสิ. ตตฺถ นวุติโกฏี-
 สหสฺसानี อรหตุตฺ ตปาปุนิสฺสุ.
 โสตาปนุณาทีนํ กณนปริจฺเจโท นาม
 นาโหลสิ. เตน วุตฺตํ :

ทศพลโกณฑัญญะ ถึงปัญหาเรื่องมณฑล. พระ-
 ผู้มีพระภาคเจ้า ไคตรัสมณฑล(๓๘ ประการ)
 แก่เทพบุตรนั้น. มนุษย์และเทวดา(นับได้)
 เกาหมื่นโกฏิในสมาคมนั้นได้บรรลุพระอรหัต.
 ที่บรรลุพระโสดาบันเป็นต้น กำหนดนับมิได้.
 เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสคำเป็น
 พระกาถา (ประพันธ์) ว่า :

๕. "ตโต ปรมฺปิ เทเสนฺเต
 นรมฺรุณํ สมากเม
 นวุติโกฏีสหสฺसानํ
 ทุตฺติยาภิสสมโย อหุ"ติ.

๕. "ต่อจากนั้น เมื่อพระองค์ทรงแสดง
 ธรรมในสมาคมแห่งมนุษย์และเทวดา
 อภิสัมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่มนุษย์และ
 เทวดาเกาหมื่นโกฏิ."

ตตฺถ ตโต ปรมฺปิ ตโต
 อปรภาเคปิ. เทเสนฺเตติ ภควติ ฐมฺมํ
 เทเสนฺเต. นรมฺรุณนฺติ นรานญฺเจว
 อมรานญฺ, ยทา ปน ภควา คคนตเล
 ติตฺถิยมานมทฺทหนํ ยมกปาฏิหาริยํ กโรนฺโต
 ฐมฺมํ เทเสสิ, ตทา อสีติโกฏีสหสฺसानี

บรรดาบทเหล่านั้น ส่องบทว่า ตโต
ปรมฺปิ แปลว่า แม้ในกาลต่อจากนั้น. บทว่า
เทเสนฺเต ความว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ทรงแสดงธรรมอยู่. บทว่า นรมฺรุณํ แปลว่า
 มนุษย์และเทวดา, อนึ่ง เมื่อครั้งพระผู้มี-
 พระภาคเจ้า(โกณฑัญญะ) ทรงทำพระยมก-

อรหัตตํ ปาปญฺสีสุ. ตีสุ ฆเลสุ ปตฺติภูจิสิตา
คณนปถํ วิทิวตฺตา. เตน วุคฺคํ :

ปาฏิหาริย์ย้ายมานะของพวกเดียรถีย์ แสดง
ธรรมบนท้องฟ้าขึ้น, มนุษย์และเทวดา
(นับได้) แปรหมื่นโกฏิ ได้บรรลุพระอรหัต.
ที่ดำรงอยู่ในผล ๓ (โสดาปัตติผล สกทา-
คามิผล อนาคามิผล). นับจำนวนไม่ถ้วน.
เหตุขึ้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสคำเป็น
พระคาถา(ประพันธ์)ว่า :

๖. "ตฺติถฺติเย อภิมทฺทนฺโต
ยทา ฐมฺมมเทสฺยิ
อสีติโกฏิสหฺสฺสานํ
ตฺติยาภิสมโย^๑ อหุ^๒ติ.

๖. "เมื่อครั้งพระองค์ทรงแสดงธรรม
(พร้อมกับทำยมกปาฏิหาริย์) ย้าย
พวกเดียรถีย์ขึ้น อภิสัมัยครั้งที่ ๓
ได้มีแก่เทวดาและมนุษย์ (นับได้) แปร
หมื่นโกฏิ."

^๒ ตตฺถ ตทา-สทฺทํ อาเนตฺวา อตฺถโถ
ทฺฐจพฺโพ. ยทา ภควา ฐมฺมํ เทเสสิ,
ตทา อสีติโกฏิสหฺสฺสานํ ฐมฺมาภิสมโย
อหุ^๒ติ.

บัณฑิตควรนำศัพท์ว่า ในกาลครั้งนั้น
มาเพิ่มเข้าในพระคาถานั้น ก็จะได้เห็นเนื้อ-
ความ(ว่า). พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
แสดงธรรมแล้วในกาลใด, ในกาลครั้งนั้น

^๑ ส. อ. ฐมฺมาภิสมโย.

^{๒-๒} ส. อ. เขตฺถนฺตเร อิมะ ปาสา นตฺถิ.

ธรรมาภิสมัยได้มีแล้ว แก่เทวดาและมนุษย์
(นับได้) แปดหมื่นโกฏิ.

โกณฑัญญโณ กิร สตถา อภิสัมโพธิ
ปตฺวา ปจฺมวสุตฺถิ จนฺตวตฺตีนคริ อุนิสฺสุสาย
จนฺตวาราเม วิหาลิ. ตตฺถ สฺวจินฺตฺรสุตฺถ
นาม พุราหุณฺณมหาศาลสุตฺถ ปุตฺโต
ภทฺทมาณโว นาม^๑ ยโสธรพฺุราหุณฺณสุตฺถ
ปุตฺโต สฺภทฺทมาณโว จ โภณฺฑญฺญสุตฺถ
พุทฺธสุตฺถ สมนฺมุขา ฅมฺมเทสนํ สุตฺวา
ปสฺนุนฺมานสา ทสฺหิ มาณวกสฺทสฺเสหิ
สทฺธิ ตสฺส สนฺตึเก ปพฺพิชิตฺวา
อรหตฺตํ ปาปฺณิสฺสุ.

ตั้งได้สัปดาห์ว่า พระบรมศาสดา
โกณฑัญญะ ทรงบรรลุพระอภิสัมโพธิญาณแล้ว
พรรษาแรกเสด็จเข้าไปอาศัยพระนครจันทวดี
ประทับอยู่ที่พระวิหารจันทาราม. ในจันทวดี
นครนั้น พราหมณ์ชื่อภททมาณพ บุตรของ
พราหมณ์มหาศาล ชื่อว่า สฺวจินตฺระ และสฺภทฺท-
มาณพ บุตรของยโสธรพราหมณ์ สักับพระ-
ธรรมเทศนา เบื้องพระพักตร์พระพุทธเจ้า
โกณฑัญญะแล้ว มีใจเลื่อมใสบวชในสำนัก
ของพระองค์ พร้อมด้วยมาณพหมื่นหนึ่งแล้ว
ได้บรรลุพระอรหัต.

อล โภณฺฑญฺญโณ สตถา เชฏฺฐจมาส-
ปุณฺณมาย สฺภทฺทตฺถเณรปฺมุเชน โภณฺฑญ-
สฺตสทฺสเสน ปริวฺโต ปาติโมกฺขมฺุทฺทิสฺสิ,
โส ปจฺโม สนฺนิปาโต อโหสิ. ตโต

ครั้นต่อมาถึงวันเพ็ญเดือน ๘ พระบรม-
ศาสดาโกณฑัญญะ ทรงมีภิกษุแสนโกฏิ ซึ่งมี
พระสฺภทฺทเณระ เป็นประมุข แวดล้อมแล้ว
ทรงแสดงพระปาติโมกข์, นั้นเป็นปฐม

^๑ ส. อ. จนฺตวาราเม นาม.

หม่อมงามจิตต์ บุรฉัตร
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

อปรภาเค โภณฑุณฺณสตฺถุโน ปุตฺเต (สาวก) สันนิบาต. ในกาลต่อจากนั้นมา
 วิชิตเสเน นาม อรหตฺตํ ปุตฺเต เมื่อพระโอรสของพระบรมศาสดา โภณฑุณฺณ
 ตํปมุขสฺส โภฏิสฺสสฺสสฺส มชฺเณ ภควา พระนามว่า วิชิตเสเน บรรลุพระอรหัตแล้ว
 ปาติโมกฺข์ อุตฺทิสฺส, โส ทฺติโย พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงพระปาติโมกข์
 สุนฺนิปาโต อโหสิ. อถापเรน สมเยน ในท่ามกลางภิกษุพันโกฏิ ซึ่งมีพระโอรส
 ทสฺพล ชนปทจาริกํ จรฺนฺโต วิชิตเสนนั้นเป็นประมุข, นั้นเป็น (สาวก)
 อูเทนราชานํ นาม นวุติโกฏิชนปริวารํ สันนิบาตครั้งที่ ๒, ครั้นสมัยต่อมา สมเด็จพระ
 ปพฺพาเชลิ สทฺธิ ตาย ปริสําย. ตสฺมี พระทศพลเสด็จเที่ยวจาริกไปในชนบท ทรง
 ปน อรหตฺตํ ปุตฺเต ตํปมุเขหิ นวุติยา ยังพระราชาพระนามว่า พระเจ้าอุเทน ซึ่ง
 อรหนตฺโกฏฺหิ ภควา ปริวุโต ปาติโมกฺข์ มีชนเป็นข้าราชการ (นับได้) เก้าสิบโกฏิ
 อุตฺทิสฺส, โส ตฺติโย สุนฺนิปาโต อโหสิ. ให้บวชพร้อมด้วยบริษัชนั้น. ก็เมื่อพระเจ้า
 เตน วุตฺตํ : อุเทนนั้นทรงบรรลุพระอรหัตแล้ว พระผู้มี
 พระภาคเจ้า ทรงมีพระอรหัตต์เก้าสิบโกฏิ
 มีพระเจ้าอุเทนทรงเป็นประมุขแวดล้อมแล้ว
 ทรงแสดงพระปาติโมกข์, นั้นเป็น (สาวก)
 สันนิบาตครั้งที่ ๓. เหตุนี้พระผู้มีพระภาค-
 เจ้า จึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประพันธ์)ว่า:

หม่อมงามจิตต์ บุรฉัตร
 สร้างคัมภีร์ถวาย เป็นพุทธบูชา

๑. "สนุนิปาตา ตโย อาสุ
 โภณฑุณฺณสุส มเหสีโน
 ชีณาสวานํ วิมลानํ
 สนฺตจิตฺตาน ตาทินํ.

๔. โภฏิสฺตสฺสสุสานํ
 ปจฺโม อาสี สฺมาคโม
 ทฺติโย โภฏิสฺสสุสานํ
 ตฺติโย นวฺติโภฏินนฺ"ติ.

ตทา กิร อมฺหากํ โภธิสฺสฺสโต
 วิชิตาวี นาม จกฺกวตฺตี ทฺตฺวา
 จนฺตวตฺตีนคเร ปฏิวสฺติ. โส กิร
 อเนกนรฺวรปริวฺโต สลิลนินฺธิวสนํ
 สุเมรุยฺยคนฺธํ อปริมิทวสุธํ วสุนฺธํ
 อทฺณฺเทน อสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 อถ โภณฑุณฺณโย พุทฺโธปิ โภฏิสฺตสฺสสุ-
 ชีณาสวปริวฺโต ชนปทจาริกํ จรมาโน
 อณฺุพฺพเพน จนฺตวตฺตีนครํ สมนฺปาปฺณิ.

๑. "พระโกณฑัญญะเหสีเจ้า ได้มีการ
 ประชุมพระอรหันตชีณาสพปราศจาก
 มลทิน มีจิตสงบ ทรงตาที่ดูรวม
 ๓ ครั้ง.

๔. ครั้งแรก มีพระชีณาสพแสนโภฏี มา
 ประชุมกัน ครั้งที่ ๒ พันโภฏี ครั้งที่ ๓
 เก้าสิบโภฏี."

ดังได้สดับมาว่า ครั้งนั้นพระบรม-
 โภธิสต์ตัวของพวกเราเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
 ทรงพระนามว่า พระเจ้าวิชิตาวี ประทับอยู่
 ที่พระนครจันทวดี. ทราบมาว่า พระองค์
 ทรงมีนรชนผู้ประเสริฐจำนวนมาก แวดล้อม
 ไม่ทรงใช้อาชญา ไม่ทรงใช้ศัสตรา ทรง
 ปกครองแผ่นดินอันหาประมาณมิได้ รวมทั้ง
 ภูเขาสุเมรุและยุคนันธรอันเป็นแหล่งชุมทรัพย์
 คือน้ำโดยธรรม. ครั้งนั้นแม่พระพุทธเจ้า
 โภณฑุณฺณะทรงมีพระชีณาสพแสนโภฏีแวดล้อม
 เสด็จเที่ยวจาริกไปในชนบท เสด็จถึง
 พระนครจันทวดีโดยลำดับ.

ดร.สอาด - พรรณี ปิยวรรณ
 สร้างต้นฉบับถวายเป็นพุทธบูชา

โส วิชิตาวี กิร ราชา
 "สมมาสมพุทโธ กิร อมหากิ นคร
 อนุปตฺโต"ติ สุตฺวา ปจฺจุคนฺตฺวา
 ภควโต วสณฺุจันิ สัวิทฺหิตฺวา
 สุวาตนาถ สทฺธิ ภิกฺขุสัสมฺเน นิมนฺเตตฺวา
 ปุนทิวเส ภตฺตวธิ สุมฺมจฺฐ ปฏฺิยาเทตฺวา
 โภจิสฺสทสฺสสฺสขสฺส พุทฺธปฺปมุขสฺส
 ภิกฺขุสัสมฺสฺส มหาทานิ อทาสิ. โภจิสฺสทฺโต
 ภควนฺตฺ โภเชตฺวา อนุโมทนาวสาเน
 "ภนฺเต เตมาสสิ มหาชนสฺงคฺหิ กโรนฺโต
 อีเชว วสธา"ติ ยาจิตฺวา ตโย มาเส
 นินฺนฺตรํ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสัสมฺสฺส
 อสฺทิสฺมหาทานิ อทาสิ.

ทราบว่ พระเจ้าวิชิตาวีพระองค์นั้น
 ทรงสัคัว่า "โดยัันว่พระสมัมาสมพุทเจ้า
 เสตัจโดยลัาตั้บ มาถึงพระนฺครของพวกเรา
 แลว" เสตัจออกตอรับ ทรงจັคที่ประทับแรม
 ถวายพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอาราธนา
 พรอมถวยภิกษุสงฆ์ เพื่อเสวยภัตตอาหารใน
 วันรุ่งขึ้น รั้บสั่งให้ตกแต่งจັคภัตตอาหารอยางดี
 ถวายในวันรุ่งขึ้น (และ) ไถ่ทรงถวาย
 มหาทานแด่ภิกษุสงฆ์ นับไตแสนโกฏฐิ ซึ่งมี
 พระพุทเจ้าทรงเป็นประมุข. พระบรม-
 โภจิสัทว่ทรงอังคาส พระผู้มีพระภาคเจ้า
 เสริจแลว เมื่อเวลาจบอนุโมทนา ทูลชอรอง
 วา "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์
 จงประทับอยู่ ณ ที่นี้ทำการอนุเคราะหมหาชน
 ตลอดไตรมาสเถิด" แลวไต่ทรงถวาย
 อสฺทิสฺมหาทาน (ทานที่ไมมีทานอื่นเทียบเท่า)
 แด่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทเจ้าทรงเป็นประมุข
 ตลอดไตรมาสมีไต่วางเวนเลย.

คร.สอาด - พรรณี ปิยวรรณ

สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

อด . สตุถา โภธิสตุตฺ "อนาคเต
โคตโม นาม พุทฺโธ ภวิสฺสตี"ติ
พฺยากริตฺวา ฐมฺมสฺส เทเสสิ. โส
สตุถุ ฐมฺมกถํ สุตฺวา รชฺชํ นิยุยาเทตฺวา
ปพฺพชิตฺวา คีณิ ปิฎฺฎกาณิ อุกฺคเหตฺวา
อญฺจ สฺมาปตฺติโย ปญฺจ จ อภิญญาโย
อุปฺปาเทตฺวา อปริหีนชฺฌาโน พุรฺหม-
โลกे นิพฺพตฺติ. เตน วุตฺตํ :

ครั้งนั้น พระบรมศาสดาทรงพยากรณ์
พระบรมโภธิสัจว่า "จักเป็นพระพุทธเจ้า
มีนามว่าโคตมะในอนาคต" ดังนี้ แล้วทรง
แสดงธรรมแก่พระบรมโภธิสัจนั้น. ท้าว
เธอได้สัจกับพระธรรมกถา ของพระบรม-
ศาสดาแล้ว ทรงมอบราชสมบัติออกผนวช
ทรงศึกษาพระไตรปิฎก ทรงทำสมาบัติ ๘
และอภิญญา ๕ ให้เกิดขึ้นแล้ว มีฌานไม่เสื่อม
ทรงบังเกิดในพรหมโลกแล้ว. เหตุนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา
(ประพันธ์) ว่า :

๘. "อหํ เตน สมเยน
 วิธีตาวิ นาม ชุตฺติโย
สมุทฺทํ อนุตฺมมนฺเตน
 อิสฺสรียํ วตฺตยามหิ."

๘. "สมัยนั้น เราตถาคตเป็นบรมกษัตริย์
พระนามว่า พระเจ้าวิธีตาวิ ทรง
ความเป็นใหญ่ (ทั่วทั้งแผ่นดิน) อันมี
สมุทฺธ(สาคร) เป็นขอบเขต.

๑ ก. วตฺตยามิหิ.

มธุรัตถวิลาสินี บ. - พ. ๑ - ๕๐

๑๐. โกฎิสตสหัสสานัน
 วัฒนัน มเหสินัน
 สห โลกคุกนาถน
 ปรมนนเนน ตปป์ยิ.

๑๑. โสปี มํ พุทฺโธ พุชากาสิ
 โกฎุทฺถุโย โลกนายโก
 อปริเมยฺยิตฺ อปฺเป
 พุทฺโธ โลกเก ภวิสฺสตี.

๑๒. ปธานัน ปทิตฺวาน
 กตฺวา ทุกฺกรการิกํ
 อสฺสตุตฺถมฺมเล สมนฺพุทฺโธ
 พุชฺฉิสฺสตี มหายโส.

๑๖. อิมสฺส ชนิกา มาตา
 มายา นาม ภวิสฺสตี
 ปิตา สฺพุทฺโธทโน นาม
 อยฺ เหสฺสตี โคตโม.

๑๐. เราตถาคต ไตอาราธนาพระสาวก
 ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ปราศจาก
 มลทิน แสนโกฏฐิ พร้อมถวายพระบรม-
 ศาสตร์คาผู้เป็นนาถะที่เลิศของโลก ให้
 ฉันทักตอาหารอย่างคี่เยี่ยม.

๑๑. พระโกฏฐิพฺพุตเจ้า ผู้เป็นพระบรม-
 โลกนายก แม่พระองค์นั้น ก็ทรง
 พยากรณ์เราตถาคตว่าในกัปปันจะนับ
 ประมาถมิไค แต่ไปพระเจ้าวิชิตาวี
 พระองค์นี้จักเป็นพระพุทฺธเจ้าในโลก.

๑๒. ท่านผู้มียศใหญ่(นี้) จักตั้งความเพียร
 กระทำทุกกริยาแล้ว จักตรัสรู้เป็น
 พระสัมพุทฺธเจ้าที่ควงแห่งตนโพธิ์.

๑๖. พระมารดา ผู้ให้กำเนิดพระตถาคตนี้
 จักมีพระนามว่าพระนางมายา พระ-
 บิดา จักมีพระนามว่า พระเจ้า
 สฺพุทฺโธทนะ พระตถาคตนี้จักเป็นพระ-
 พุทฺธเจ้า พระนามว่า โคตมะ.

๑ ก. อปริเมยฺเย อิตฺ.

๑๑. โกลิตโต อุปติสฺโส จ

 อกุคา เหฺสฺสนฺติ สํวกา
 อนาสวา วิตรากา
 สฺนฺตจิตฺตา สฺมาหิตา
 อานนฺโท นามุပ္ปฏฺฐากโก
 อุปฺภูจิสฺสตีมฺ ชินฺ.

๑๒. เขมา อุปฺปลวณฺณา จ

 อกุคา เหฺสฺสนฺติ สํวิกา
 อนาสวา วิตรากา
 สฺนฺตจิตฺตา สฺมาหิตา
 โโพธิ ตสฺส ภควโต
 อสฺสตุโถติ ปวฺจจฺติ.

๑๓. จิตฺโต จ หตฺถาพวโก

 อกุคา เหฺสฺสนฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 นนฺทมาตา จ อุตฺตรา
 อกุคา เหฺสฺสนฺตฺตฺตฺตฺต
 आयวสฺสสฺสตี ตสฺส
 โคตมสฺส ยสฺสสิโน.

๑๑. พระโกลิตเถระ และพระอุปติสฺส-

เถระ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ
 มีจิตสงบ มีใจตั้งมั่นแล้ว จักเป็นพระ
 อัครสาวก พระอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระ-
 อานนท์ จักเฝ้าอุปัฏฐากพระชินะนี้.

๑๒. พระเขมาเถรีและพระอุปลวรรณเถรี

ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิต
 สงบ มีใจตั้งมั่นแล้ว จักเป็นพระอัคร-
 สาวิกา ตนไม่เป็นที่ประทับตรัสรู้
 ของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น
 ชาวโลกเรียกว่า อัสสตีเถ.

๑๓. จิตตคหบดีและหัตถาพวกคหบดีจักเป็น

อัครอุปัฏฐาก นันทมารดาอุบาสิกา
 และอุตตราอุบาสิกา จักเป็นอัคร-
 อุปัฏฐายิกา พระผู้มีพระภาคเจ้า
 โคตมะ ผู้มีพระยศ (บริวารและ
 เกียรติศัพท์) พระองค์นั้น จักมีพระ-
 ชนมาขุรอยพรรษา.

คุณหญิงวัลลีย์ วีระปริย และบุตรธิดา

สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

๒๐. อิทํ สุตฺวาน วจัน

อสมสฺส มเหสีโน

อาโมทิตา นรมฺร

พุทฺธพีชงฺกุโร^๑ อัย.

๒๐. มนุชฺชและเทวดา ได้ยินพระดำรัส

ของพระมเหสีเจ้าที่ปังกร ผู้หาบุคคล

เสมอเหมือนมิได้นี้แล้ว ต่างมีใจ

บันเทิงว่า สมเด็จพระบรมกษัตริย์

พระองค์นี้ เป็นพระพี่และพระหนอ

แห่งพระพุทธเจ้า.

๒๑. อุกฺกุฏจิสฺสทา วตฺตุนฺติ

อปฺโพฆฺเณนฺติ หสฺสนฺติ จ

กตฺถชฺลี นมสฺสนฺติ

ทสฺสทสฺสีเทวตา.^๒

๒๑. เสียงโห่ร้องต้อนรับเป็นไปอยู่เทวดา

ในพื้นโลกธาตุ ประบมือและราเริง

ประนมอัญชลันมัสการอยู่. (กล่าว

กันว่า)

๒๒. ยทิมสฺส โลกนาถสฺส

วिरชฺฉิสฺสาม สาสัน

อนาคตฺมฺหิ อทฺธาเน

हेสุสาม สฺมมุขา อิม.

๒๒. หากพวกเราจักพลาดพระศาสนา(คือ

พระธรรม)ของสมเด็จพระบรมโลก-

นาถพระองค์นี้ไซ้ พวกเราก็จักเกิด

พร้อมหน้ากัน ในพระศาสนาของพระ-

หนอพระพุทธเจ้าพระองค์นี้ ในอนาคต

อันนานไกล.

^๑ ฉ. พุทธพีช กิร.

^๒ ก. ทสสทสฺสี สเทวตา.

๒๓. ยถา มนุสฺสํสา นที ตรณฺตา
 ปฏิตฺถํ วิรชฺฌิย
 เหมจาทิตฺถํ เคเหตฺวาน
 อุตฺตรนฺติ มหานที.

๒๔. เอวเมว มยํ สฺพเพ
 ยที มุญฺจามิมํ ชินํ
 อนาคตมฺหิ อทฺธาเน
 เหสุสํม สมฺมุขํ อิมํ.

๒๕. ตสฺสํสาหํ วจันํ สุตฺวา
 ภิกฺขุโย จิตฺตํ ปสาทยี
 ตเมว อตฺถํ สาเชนฺโต
 มหารชฺชํ ชินเณ อหํ
 มหารชฺชํ ททิตฺวาน^๒
 ปพฺพชึ ตสฺส สนฺติเก.

๒๓. มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อจะข้ามแม่น้ำ
 หากพลาดท่าข้ามเฉพาหน้า ก็ถล
 เอาท่าข้ามข้างใต้ (คือท่าถัดไป)
 ย่อมข้ามแม่น้ำใหญ่ได้ฉับไฉน.

๒๔. พวกเราทั้งหมด หากสิ้นพระชินเจ้า
 พระองค์นี้แล้ว ในอนาคตอันนานไกล
 พวกเราก็จักเกิดพร้อมหน้ากัน ใน
 พระศาสนาของพระหนอพระพุทธเจ้า
 พระองค์นี้ (และบรรลุมรรคผลได้)
 ฉับนั้น.

๒๕. เราตถาคต ได้ยินพระคำรัสของ
 พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นแล้ว
 ได้บังเกิดจิตเลื่อมใสยิ่งนัก เมื่อจะ
 ยังประโยชน์(คือทานบารมี)นั้นนั้นแล
 ให้สำเร็จ จึงถวายราชสมบัติใหญ่
 แก่พระชินเจ้าพระองค์นั้น ครั้นถวาย
 แลแล้วก็ออกบวชในสำนักของพระองค์.

^๑ ก. ติตถํ. ^๒ ส. อ. จชิตฺวาน.

๒๖. สุตฺตุนฺตํ วินยญฺจาปิ

นวงฺคํ สุตฺตฺตฺตฺตํ
สพฺพํ ปริยาปฺณิตฺวาน
โสภยํ ชินสาสนํ.

๒๗. ตตฺถปฺปมตฺโต วิหรนฺโต

นิสฺซชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺช
อภิญญาปารมมํ คนฺตฺวา
พฺรหฺมโลกมคฺคณฺหนฺติ.

ตตฺถ อหํ เตน สมฺเยนาติ อหํ
ตสฺมิมิ สมฺเย. วิชิตาวิ นามาติ เอว-
นามโก จกฺกวตฺติราชา อโหสิ. สมฺมทํ
อนตฺมนเตนาติ เอตฺถ จกฺกวา พปพฺพตํ
สิมมํ มริยาทํ กตฺวา จิตํ สมฺมทํ อนตํ
กตฺวา อิสฺสรียํ วตฺตยามิตฺติ อตุโถ.
เอตฺตาวตา น ปากฺกํ โหติ.

๒๖. เราตถาคต ใดเล่าเรียนพระสุตตันต-
ปิฎก รวมทั้งพระวินัยปิฎก อันเป็น
นวัจนศีลธรรม (คำสอนของพระ-
ศาสดามืด) ทั้งหมดยังพระศาสนา
ของพระชินเจ้าให้คงงามแล้ว.

๒๗. เราตถาคตเป็นผู้ไม่ประมาท สำราญ
อิริยาบถอยู่ในพระศาสนาของพระผู้มี-
พระภาคเจ้านั้น ทั้งเวลานั่ง ยืน และ
เดินจงกรม ได้บรรลุอภิญญา อันเป็น
ธรรมยอดเยี่ยม ได้ไปสู่พรหมโลกแล้ว."

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า
อหํ เตน สมฺเยน แปลว่า ในสมัยนั้น
เราตถาคต. สอนบทว่า พระนามว่าพระเจ้า
วิชิตาวิ ความว่า เราตถาคต ใดเป็น
พระเจ้าจักรพรรดิ มีพระนามอย่างนี้. ใน
คำว่า สมฺมทํ อนตฺมนเตน นี้ มีความว่า
เราตถาคตครองความเป็นใหญ่ จรด(มหา)-
สมุทร ซึ่งมีภูเขาล้อมรอบตั้งเป็นเขตแดน
เป็นที่สุด. ด้วยอธิบายเพียงเท่านี้ยังไม่
ชัดเจน.

คุณหญิงวัลลีย์ วีระปรีช และบุตรธิดา

สร้างคัมภีร์ถวาย เป็นพุทธบูชา

ราชา กิร จุกกวัตตี จุกก-
 รตนานุกาเวน วามปสุเสน ลีเนรุ
 กตฺวา สมุทฺทสุส อุปริภาเคน
 อฏฺฐโยชนสฺสสฺสปปมาณํ ปุพฺพวิเทหํ
 คจฺฉติ. ตตฺถ ราชา จุกกวัตตี "ปาโณ
 น หนตฺตพฺโพ, อทินฺนํ นาทาทพฺพํ,
 กาเมสุมิจฺฉา น จริตฺตพฺพา, มุสา น
 ภาสิตฺตพฺพา, มชฺชํ น ปาตพฺพํ,
 ยถาภุคฺคตฺตญฺจ ภุคฺชถา"^๑ติ โอวาทํ เทติ^๑
 เอวํ โอวาเท ทินฺเน ตํ จุกฺกรตฺนํ
 เวหาสํ อพฺภุคฺคณฺตฺวา ปุรตฺถิมํ สมุทฺทํ
 อชฺโฆคาหติ.

ได้เห็นว่า พระเจ้าจักรพรรดิ เสด็จ
 ไปทางส่วนเบื้องบน (คือเหนือ) ท้องทะเล
 ด้วยอานุกาพแห่งจักรรัตนะ ลงยังบุพวิเท-
 หทวีป ซึ่งมีขนาด (กว้างยาว) แปดพัน
 โยชน์ โดยให้เขาลีเนรุอยู่ทางเบื้องซ้าย.
 พระเจ้าจักรพรรดิ ทรงประทานพระโอวาท
 ในบุพวิเทหทวีปนี้ว่า "ท่านทั้งหลายไม่พึง
 มาสัตว์, ไม่พึงถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของเขา
 มิได้ให้, ไม่พึงประพฤตินิโคทในกาม, ไม่พึง
 กลาวเท็จ, ไม่พึงดื่มน้ำเมา, และจงบริโภค
 อาหารแต่พอสมควร." เมื่อพระองค์ทรง
 ประทานพระโอวาทอย่างนี้แล้ว จักกรัตนะ
 นั้น ก็ลอยขึ้นสู่เวหาสแล้วหยั่งลงสู่มหาสมุทร
 ทางคานทีศตะวันออก.

ยถา ยถา จ ตํ อชฺโฆคาหติ,
 ตถา ตถา สงฺขิตฺตอุมิวิปฺพวารํ หุตฺวา
 โอบกจฺฉมานํ มหาสมุทฺทสฺสลิลํ โยชนมตฺตํ

อนึ่ง จักกรัตนะนั้น จะหยั่งลงด้วยประการ
 ใด ๆ ก็ตาม ก็จะเกิดเป็นคลื่นปกแผนสูง
 ขึ้นด้วยประการนั้น ๆ เมื่อหยั่งลงก็หยั่งลงสู่

^๑ ที. มหา. ๑๐/๒๐๐, ที. ปา.
 ๑๑/๖๗, ม. อ. ๑๔/๑๒๖.

คุณหญิงวัลลีย์ วีระปรีย และบุตรธิดา
 สร้างคัมภีร์ถวายเป็นพุทธบูชา

โอคฺคณฺตฺวา อนุโตสมุทฺทํ อุโภสุ
 ปสฺสเสสฺส เวฬุริยมณฺนิภิตฺติ วยิ ปรมทสฺสเนยฺย
 หุตฺวา ติฏฺจติ, เอวํ ปุรตฺถิมสาคร-
 ปริยณฺตํ ฅนฺตฺวา ตํ จกฺกรตณฺ์
 ปฏินิวตฺตติ. ปฏินิวตฺตมาเน จ ตสฺมี
 สา ปรีสา อคฺคโต โทติ, มชฺเฌ
 ราชา จกฺกวตฺตี, อนุเต จกฺกรตณฺ์
 โทติ. ตมปิ ชลํ ชลนฺเตน วิโยคํ
 อสฺหามามิว เนมิมณฺฑลปรียณฺตํ อภิหนนฺ-
 ตเมว ธีรมุปกจฺจติ.

เอวํ ราชา จกฺกวตฺตี ปุรตฺถิม-
 สมุทฺทปรียณฺตํ ปุพฺพวิเทหํ อภิวิชินิตฺวา
 ทกฺขิณสมุทฺทปรียณฺตํ ชมฺพุทีปํ วิเชตฺกามา
 จกฺกรตนเทสิเตน มคฺเคน ทกฺขิณ-
 สมุทฺทาภิมุโข จจฺจติ. ตํ ทสฺสทสฺส-
 โยชนปฺปมาณํ ชมฺพุทีปํ อภิวิชินิตฺวา
 ทกฺขิณสมุทฺโท ปจฺจุตฺตริตฺวา สตฺต-
 โยชนสทฺสปฺปมาณํ อปรโคยานํ วิเชตฺ

น้ำในมหาสมุทรลึกประมาณ ๑ โยชน์ (น้ำ)
 ภายในท้องทะเล ตั้งอยู่ทั้งสองด้าน เป็นสิ่ง
 น่าชมยิ่งนัก ฝูงปลาแก้วไพฑูรย์และแก้วมณี,
 จักรรัตนะนั้น ครั้นพัดผันไปสู่(สมุทร)สาคร
 ด้านทิศตะวันออกอย่างนี้แล้ว ก็กลับหลัง.
 และเมื่อจักรรัตนะนั้นถอยกลับ บริษัท (คือ
 ชาวบุพพิเทททวีป) นั้น ก็อยู่ข้างหน้า,
 พระเจ้าจักรพรรดิอยู่ท่ามกลาง, จักรรัตนะ
 อยู่ท้ายสุด. น้ำนั้นเล่าเป็นเหมือนจะทน
 ไม่ได้ ซึ่งการพลัดพรากจากส่วนสุดแห่งน้ำ
 (ด้วยกัน) เมื่อกระทบส่วนสุดวงแห่งวง(จักร)
 ก็ซัดเข้าหาฝั่ง.

พระเจ้าจักรพรรดิทรงพิชิตบุพพิเท-
 ทวีป ซึ่งมีทะเลด้านตะวันออก เป็นที่สุด
 เขตแดนใดเค็ดขาดอย่างนี้แล้ว ทรงมีพระ-
 ประสงค์จะพิชิตชมพูทวีปซึ่งมีทะเลด้านทิศใต้
 เป็นที่สุดเขตแดน จึงเสด็จบายพระพักตร์
 ทางทะเลด้านทิศใต้ไปตามหนทาง ซึ่งจักร-
 รัตนะนำแสดงแล้ว. ครั้นพระองค์ทรงพิชิต
 ชมพูทวีป ซึ่ง(กว้างใหญ่)ประมาณหนึ่งหมื่น

คุณหญิงวัลลีย์ วีระปรีย และบุตรธิดา

สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

เหฏฐา วุตตนเยเนว กนตฺวา
 ตมฺปิ สาครปริยนต์ อภิวินิตฺวา
 ปจฺฉิมสมุทฺทโตปิ อุตฺตริตฺวา อฏฺฐโยชน-
 สหสฺสปฺปมาณํ อุตฺตรกฺขุ วิเชตุํ ตเถว
 กนตฺวา ตํ สมุทฺทปริยนต์ กตฺวา ตเถว
 อภิวินิตฺวา อุตฺตรสมุทฺทโตปิ ปจฺจตุตฺตรติ.
 เอกตฺวาตฺวา รณฺณา จกฺกวัตฺตึนา
 สาครปริยนต์าย ปจฺวิยา อิสฺสรียํ
 อธิคตํ โทติ. เตน วุตฺตํ "สมุทฺทํ
อนตฺมนฺเตน อิสฺสรียํ วตฺตยามหน"ติ.

โยชนันนั้นได้เด็ดขาดแล้ว เสด็จข้ามขึ้นจาก
 ทะเลด้านทิศใต้ กลับไปเพื่อทรงพิชิตอปร-
 โคยานทวิป ซึ่ง(กว้างใหญ่)ประมาณเจ็ดพัน
 โยชน ตามนัยดังกล่าวแล้วในหนหลังนั่นเอง
 ครั้นทรงพิชิตอปรโคยานทวิป ซึ่งมี(สมุทร)
 สาครเป็นที่สุดเขตแดนแม่น้ำได้เด็ดขาดแล้ว
 ก็เสด็จข้ามขึ้นจากทะเลด้านทิศตะวันตก
 ไปเพื่อพิชิตอุตฺตรกฺขทวิป ซึ่ง (กว้างใหญ่)
 ประมาณแปดพันโยชน เหมือนอย่างนั้นแล
 ครั้นทรงพิชิตอุตฺตรกฺขทวิปนั้น ให้มีสมุทร
 (สาคร) เป็นที่สุดเขตแดนด้วยประการนั้น
 แล้ว ก็ข้ามขึ้นจากสมุทร(สาคร) ด้านทิศ
 เหนือเสด็จกลับ. พระเจ้าจักรพรรดิทรง
 เป็นผู้ครองความเป็นใหญ่ในแผ่นดิน อันมี
 (สมุทร)สาครเป็นขอบเขต ด้วยเหตุมี
 ประมาณเท่านั้น. เหตุนี้พระผู้ประภาคเจ้า
 จิงตรัสคำเป็นพระคาถา (ประพันธ์) ว่า
"เราตถาคตครองความเป็นใหญ่ (ทั่วทั้ง
แผ่นดิน) โดยมีสมุทรสาครเป็นขอบเขต."

คุณหญิงวัลลีย์ วีระปรีช และบุตรธิดา
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

โกฏิสทสทสสานนติ โกฎิ-
 สทสทสสานิ. อยเมว วา ปาโจ.
 วิมลानนติ ชีณาสวานิ. สห
 โลกคคณาเถนาติ สหธิ หสพลน
 โกฎิสทสทสสานนติ อตุโถ. ปรมนเนนาติ
 ปณีเตน อนฺเนน. ตปฺปยินฺติ ตปฺเปลี.
อปฺริเมยฺยิตฺ กปฺเปติ อิตฺ ปญฺจาย
 สทสทสสกปฺปาธิกาณิ ตีณิ อสงฺเขยฺยานิ
 อติกกมิตฺวา เอกสฺมี ภทฺทกปฺเปติ อตุโถ.

ปฺธานนฺติ วีริยํ. ตฺเมว อตุถิ
สา เชนฺโตติ ตฺเมว พุทฺธการกมตุถิ
 ทานปารมี ปุเรนฺโต สา เชนฺโต
 นิปฺผา เทนฺโตติ อตุโถ. มหารชฺชนฺติ
 จกฺกวตฺติรชฺชํ. ชินฺติ ภกฺวติ,
 สมฺปทานตุเถ วา ภูมฺมี ทญฺจพฺพ.
อทนฺติ อทาสี. เอวมตุถิ สา เชนฺโตติ
 อิมินา สมฺพนฺโต ทญฺจพฺพ. "มหารชฺช"

บทว่า โกฏิสทสทสสานิ แปลว่า
 แสนโกฏิ. อีกอย่างหนึ่งบาลีก็อย่างนี้
 เหมือนกัน. บทว่า ปราศจากมลทิน คือผู้สิ้น
 อาสวะ. บาทพระคาถาว่า พร้อมด้วย
พระบรมศาสดา ผู้เป็นนาถาที่เลิศของโลก
 ความว่า ยังพระสาวก(นับได้)แสนโกฏิ
 พร้อมด้วยสมเด็จพระศพล. บทว่า ปรมนเนน
 คือด้วยภัตตาหารอันประณีต. บทว่า ตปฺปยิ
 แปลว่า ให้อิหม่น้ำ. สองบทว่า ในกัปปันจะ
นับประมาณมิได้แต่นี้ไป ความว่า ในกัทรกัปป
 หนึ่ง ดวงเลยสามอสงฺไชยกับแสนกัปปตั้งแต่นี้
 ไป.

บทว่า ปฺธานิ แปลว่า ความเพียร.
บาทพระคาถาว่า เมื่อจะยังประโยชน์นั้น
นั้นแลให้สำเร็จ ความว่า เราเมื่อจะยัง
 ประโยชน์คือทานบารมี ซึ่งทำความเป็น
 พระพุทธเจ้านั้นนั้นแล ให้เต็มเปี่ยม ให้สำเร็จ
 คือให้สัมฤทธิ์ผล. บทว่า ราชสมบัติใหญ่
 ไต่แก่ ความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ. บทว่า
แก่พระชินเจ้า คือแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า,

คุณหญิงวัลลีย์ วีระปริย และบุตรธิดา
 สร้างต้นฉบับถวายเป็นพุทธบูชา

ชีเน ททินฺนํติ ปจฺจนฺติ เกจิ. ททิตวานาติ
จชิตฺวา. สุตฺตฺนตฺนติ สุตฺตฺนตฺตปิฏกํ.
วินยฺนติ วินยฺยปิฏกํ. นฺวํกนฺติ สุตฺต-
เคยฺยยาทีนฺวํกํ. โสภยํ ชินฺสาสนนฺติ
อาคมาธิกเมหิ โลกิเยหิ สมลฺงฺกริ.
ตตฺถาติ ตสฺส ภควโต สาสเน.
อปฺปมตฺโตติ สตีสมฺปนฺโน. พฺรหฺมโลก-
มกคฺคหนฺติ พฺรหฺมโลกํ อคคฺคํ อหํ.

อีกอย่างหนึ่ง บัณฑิตพึงเห็นสัตว์มีวิภักติลงใน
 อรรณแห่งสัมปทาน. บทว่า อหํ แปลว่า
 ไตถวายเป็นแล้ว. บัณฑิตพึงเห็นสัมพันธด้วยคำนี้
 ว่า ยังประโยชน์ให้สำเร็จอย่างนี้. อาจารย์
 บางพวกกล่าวว่า "เราตถาคตไต่ถวายเป็น
 ราชสมบัติใหญ่แด่พระชินเจ้า." บทว่า ครัน
ถวายเป็นแล้ว คือครันสละแล้ว. บทว่า สุตฺตฺนตฺ
ไตแก พระสุตตันตปิฎก. บทว่า วินยํ ไตแก
 พระวินยปิฎก. บทว่า นฺวํกํ ไตแกคำสอน
 มีองค์ ๘ คือสุตตะและเคยยะเป็นต้น. บาท
 พระคาถาว่า ยังพระศาสนาของพระชินเจ้า
ไต่ถวายเป็นแล้ว ความว่า เราตถาคต ประดับ
 แล้วด้วยอาคม (คือนิกายเป็นที่มาที่มนิกาย
 เป็นต้น) และอริคม (คือคุณวิเศษเป็น
 เครื่องถึงทัฬห) อันเป็นโลกิยะ. บทว่า ตตฺถ
โยค ตสฺส ภควโต สาสเน ซึ่งแปลว่า
 ในพระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระ
 องค์นั้น. บทว่า เป็นผู้ไม่ประมาท คือเป็น
 ผู้ถึงพร้อมด้วยสติ. บทว่า พฺรหฺมโลกมคคฺค
 แปลว่า เราได้ไปยังพรมโลกแล้ว.

พัน เอก เสริฐ . เศษ โกวิท

สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

อิมสฺส ปน โกณฑณฺณพุทธสฺส
 รมมวดี นาม นครํ อโหสิ, สุนนุโท
 นาม ราชา ปิตา, สุชาทา นาม
 เทวี มาตา, ภทฺโท จ สุกฺทฺโท
 จ เทว อคฺคสาวกา, อนุรุทฺโธ
 นามุปฺภุจฺจาโก, ติสฺสา จ อุปติสฺสา จ
 เทว อคฺคสาวิกา, สาลกฺลฺยาณิรฺกฺโข
 โโพธิ, อฏฺฐาสีติหตฺถุเพธํ สรีรํ,
 วสฺสสทฺสทสฺसानิ อายุปฺปมาณํ อโหสิ,
 ตสฺส รุจิเทวี นาม อคฺคมहेสี อโหสิ,
 วิชิตเสโน^๑ นามสฺส ปุตฺโต, จนุโท
 นามุปฺภุจฺจาโก ราชา. จนุทาราเม กิร
 วสีติ. เตน วุคฺคํ :

อนึ่ง พระโกณฑณฺณพุทธเจ้าพระองค์นี้
 ทรงมีพระนครชื่อรัมมวดี, พระราชาทรง
 พระนามว่า พระเจ้าสุนันตะ เป็นพระบิดา,
 พระเทวีทรงพระนามว่า พระนางสุชาทา
 เป็นพระมารดา, พระอัครสาวกทั้งสองคือ
 พระภักทะและพระสุภักทะ, พระอุปภัมฺฐาก
 ชื่อว่าพระอนุรุทธะ, พระอัครสาวิกาทั้งสอง
 คือพระตีสสาและพระอุปตีสสา, ต้นสาล-
 กัลยาณิเป็นต้นไม้ประทับตรัสรู้, พระสรีระ
 สูง ๘๘ ศอก, ทรงมีพระชนมายุแสนปี,
 พระองค์มีอัครมเหสีพระนามว่า พระนาง
 รุจิเทวี, พระโอรสของพระองค์มีพระนาม
 ว่าวิชิตเสน, พระราชาพระนามว่าพระเจ้า-
 จันตะ เป็นพระอุปภัมฺฐาก. ไท้ทราบมาว่า
 พระพุทธเจ้าโกณฑณฺณะ ประทับอยู่ณจันทา-
 รามมหาวิหาร. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระ-
 ภาจเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประพันธ์)
 ว่า :

^๑ โป. รัชยเสโน, ส. อ. ชินเสโน.

๒๘. "นคร รัมมวดี นาม
 สุนนโท นาม ขตุติโย
 สุชาตา นาม ชนิกา
 โกลัญญสส มहेสิโน.

๒๘. "พระนคร (ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
 โกลัญญะ พระองค์นี้) มีชื่อว่ารัมมวดี
 บรมกษัตริย์ พระนามว่า พระเจ้า-
 สุนันตะเป็นพระบิดา พระมารดาผู้ให้
 กำเนิดพระมहेสิเจ้าโกลัญญะ พระ-
 นามว่า พระนางสุชาตา.

๒๙. ทส วสสสทสทานิ
 อการ อชฌ โส วสิ
 รุจิ สุรุจิ สุโภ จ
 ตโย ปาสาทมุตตมา.

๒๙. พระชินเจ้าพระองค์นั้น ทรงครอง
 มราวาสวิสัย จนสิ้นกาลหมื่นปี
 ทรงมีปราสาทอันงดงามยิ่ง ๓ องค์
 คือรุจิปราสาทองค์หนึ่ง สุรุจิปราสาท
 องค์หนึ่ง และสุภปราสาทองค์หนึ่ง.

๓๓. ภาทุโท เจว สุภาทุโท จ
 อहेสิ อกุกสาวกา
 อนรุทุโธ นามุปภูจาโก
 โกลัญญสส มहेสิโน.

๓๓. พระภัททเถระ และพระสุภัททเถระ
 เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อ
 อนรุทธะ เป็นพระอุปัฏฐากของพระ-
 มहेสิเจ้าโกลัญญะ.

๑ ก. อคารมชฌ จ โส วสิ.

๓๔. ตีสสา จ อุปตีสสา จ
 อเหตุ อคฺคสาวิกา
 สาลกฺลยาณิกโ โพธิ
 โภณฺทณฺณสฺส มเหสีโน.
๓๕. พระตีสสาเถรี และพระอุปตีสสาเถรี
 เป็นพระอัครสาวิกา ต้นสาลกัลยาณิ
 เป็นต้นไม้ที่ประทับตรัสรู้ของพระมเหสี
 เจ้าโภณทัณฺเณ.
๓๖. โส อฏฺฐาสีติ หตฺถานิ
 อจฺจุคฺคโต มหามุณี
 โสภติ อพฺุราชาว
 สุริโย มชฺฌนฺติเก ยถา.
๓๖. พระมหามุนีพระองค์นั้น ทรงมีพระ-
 วรกายสูง ๘๘ ศอก ทรงงดงามเหมือน
 ดวงจันทร์ (วันเพ็ญเวลาเที่ยงคืน)
 เหมือนดวงอาทิตย์ในเวลาเที่ยงวัน
 ฉะนั้น.
๓๗. วสุสฺสทสฺสทสฺसानิ
 อายุ วิชฺชติ ทาวเท
 ทาวตา ติฏฺฐมาโน โส
 ตาเรสิ ชนฺตํ พหุ.
๓๗. กาลครั้งนั้น มนุษย์ทั้งหลาย มีอายุ
 ประมาณแสนปี พระองค์ดำรงอยู่(เป็น
 เวลานานถึง)เพียงนั้น ได้ทรงยัง
 หมูชนเป็นอันมาก ให้ขามพน(หวังแห่ง
 คัถหา บรรลุพระนิพพาน)แล้ว.
๓๘. ชีณาสเวหิ วิมเลหิ
 วิจิตฺตา อาสิ เมทนี
 ยถา คคนํ อพฺุภิก
 เอวํ โส อุปโสภถ.
๓๘. แขนดิงงามวิจิตรไปด้วยพระชีณาสพฺุ-
 ปราศจากมลทิน พระองค์ทรงงดงาม
 แล้ว เหมือนกับทองคำ งามวิจิตรด้วย
 หมุกาว ฉะนั้น.

๑ อ. สาลกัลยาณิกา.

๓๙. เตปิ นาคา อปฺปเมยฺหา
อสงฺโขภา^๑ ทุราสทา
วิชฺชุปาตํ ทสฺเสตฺวา
นิพฺพุตา เต มหายสา.

๓๙. พระชฎาสัพฺพประเสริฐ แม่เหล่านั้น
เป็นผู้มีคุณ อันจะพึงนับประมาธมิได้
เป็นผู้ไม่หวั่นไหว (ด้วยโลกธรรม ๘)
ยากที่บุคคลจะเทียมถึงได้ ท่านผู้มียศ
ใหญ่เหล่านั้น (เมื่อจะเข้าสู่พระ-
นิพพาน) ไตเสตง (ปรากฏการณ์)
คุดสายฟ้าแลบ เข้าสู่พระนิพพานแล้ว.

๔๐. ส่า จ อตุลียา ชินสฺส อิทฺธิ
ณฺณปริภาวิโต สฺมาธิ
สพฺพํ ตมนฺตรหิต^๒
นฺนุ วิตฺตา สพฺพสงฺขาราทิ.

๔๐. พระอิทธิฤทธิ์ อันหาที่เปรียบมิได้ของ
พระชินเจ้านั้น กับทั้งพระสมาธิที่พระ
ญาณอบรมแล้วทั้งหมดนั้น ได้อันตรธาน
ไปสิ้นแล้ว สังขาร (สิ่งที่ยัง
ปรุงแต่ง) ทั้งปวงเป็นของว่างเปล่า
(ไม่เที่ยงตั้งอยู่ไม่ได้ ไม่เป็นแก่น-
สาร) มิใช่หรือ."

ตตฺถ สาลกัลยาณีโกติ สาล-
กัลยาณีรุกฺโข, โส พุทฺธกาเล เจว
จกฺกวตฺตีกาเล จ นิพฺพุตฺติ, นาณฺณทา.
โส เอกาเทเนว อฺภูจาทิ กิร.

ตนสาลกัลยาณี ชื่อว่า สาลกัลยาณีกะ
ในพระกาลานั้น, ตนไม่นั้น เกิดในพุทธกาล
และในกาลแห่งพระเจ้าจักรพรรดิ, ไม่เกิด
ในกาลอื่นเลย. ได้ยินว่า ตนสาลกัลยาณีนั้น

^๑ ส. อ. อสงฺโขพฺภา. ^๒ ก. สมฺนฺตรหิต.

ชีณาสเวหิ วิมเลหิ วิจิตตา อาสิ
เมทนีติ อัย เมทนี ชีณาสเวหิ
เอกกาสาวปชโชตา วิจิตตา ปรมทสฺสนียา
อโหสิ.

ยถา หิ ติ โอบมมตฺเถ นิปาโต. อุพฺภีติ
นกุชตฺเทหิ, ตารากณฺเห คคนตลํ วีย
ชีณาสเวหิ วิจิตตา อัย เมทนี
โสภิตฺถาติ อตุโธ.

อสงฺโขภาติ อฏฺฐหิ โลกธฺมฺเมหิ
อกฺโขภา อวิการรา. วิชฺชุปาตํ
ทสฺเสตฺวาติ วิชฺชุปาตํ วีย ทสฺสยิตฺวา,
"วิชฺชุปาตํวา"ติปิ ปาโจ. โกณฺทณฺณ-
พฺพุทฺสฺส กิริ กาเล ปรินิพฺพายมานา
ภิกฺขุ สฺตฺตฺตาลปฺปมาณมากาสมฺพฺภุคฺคฺนฺตฺวา
อสิทฺชลฺลวโรวเรคตา วิชฺชุลตา วีย
สมนฺตโต วิชฺชโชนฺมานา เตโชธาตํ
สมาปชฺชิตฺวา นิรฺุปาทานา ทหนา วีย

ตั้งขึ้นโดยวันเดียวเท่านั้น. สองบาทพระ-
คากาว่า แผนดินงามวิจิตรไปดวยพระ-
ชีณาสพฺพฺปราศจากมลทิน ความว่า แผนดินนี้
รุ่งเรืองดวยผากาสาวพัสตร์เป็นอันเดียวกัน
ชื่อว่า งามวิจิตรไปดวยพระชีณาสพ นาดู
ยิ่งนัก.

สองศัพท์ว่า ยถา หิ เป็นนิบาต ลงในอรรถ
แห่งอุปมา. บทว่า อุพฺภี แปลว่าดวยหมุดาว,
อธิบายว่า แผนดินนี้งามวิจิตรไปดวยพระ-
ชีณาสพ เหมือนทองฟางามวิจิตรดวยหมุดาว
ทั้งหลายฉะนั้น.

บทว่า เป็นผู้ไม่ห้วนไหว ความว่า
เป็นผู้ไม่มีความห้วนไหว คือไม่มีวิการดวย
โลกธรรม ๘. บาทพระคากาว่า วิชฺชุปาตํ
ทสฺเสตฺวา แปลว่า ไคแสดง(ปรากฏการณ์)
ตุงสายฟ้าแลบ, พระบาลีว่า "วิชฺชุปาตํ"
คั้งนี้ก็มี. ไคยินว่า ในกาลแห่งพระพุทฺธเจ้า
โกณฺทณฺณ ภิกฺขุทั้งหลายเมื่อจะปรินิพพานได้
เหาะขึ้นสู่อากาศ (สูง) ๑ ชั่วลำตาล
สว่างไสวโดยรอบ ราวกะสายฟ้าแลบใน

พัน เอก เสริฐ เดชโกวิท
สร้างคัมภีร์ถวาย เป็นพุทธบูชา

ปรีนิพพายีสุ. เตน วุตตัม "วิชชุปาตัม
ทสฺเสตฺวา"ติ. อตุลียาติ อตุลฺยา
อสทิสฺสา. ญาณปริภาวิโตติ ญา เณ
วพฺพิโต. เสสฺสควภา เหนฺจ วุตฺตณฺยตฺตา
อตุตฺตานา เอวาทิ.

ช่องเมฆสี่เขี้ยวครามฉะนั้น (ท่าน) เข้าสู่
เตโชธาตุ (กลีณ) เป็นผู้ปราศจากอุปาทาน
เข้าสู่ปรีนิพพานแล้ว เหมือนไฟปราศจาก
เชื้อฉะนั้น. เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
จึงตรัสว่า "ใดแสดง (ปรากฏการณ์)
ดุจสายฟ้าแลบ." บทว่า อตุลียา แปลว่า
หาที่เปรียบมิได้คือหาที่คล้ายคลึงมิได้. บทว่า
ที่พระญาณอบรมดีแล้ว คือที่พระญาณให้เจริญ
แล้ว. พระคาถาที่เปล่งภายหลังนั้น เพราะ
มีนัยใดกล่าวไว้แล้วในบทหลังแล.

โกณฑญฺโณ นาม สมฺพุทฺโธ
จนฺทาราเม มโนรม
นิพฺพายิ เจติโย ตสฺส
สตฺตโยชนิโก กโต.
น เหว ธาตุโย ตสฺส
สตฺตฺตโน วิภีรึสุ ตา
จิตฺตา เอกมฺนา หุตฺวา
สุวณฺณปฏิมา วिय.

พระสัมพุทธเจ้าพระนามว่าโกณฑัญญะ
เสด็จเข้าสู่พระนิพพานแล้ว พระ
เจติย์ของพระองค์สูง ๑ โยชน์ ได้
สร้างขึ้นแล้วใกล้พระวิหารจันทาราม
อันนารินรมย์ใจ. แต่พระบรมสารี
ริกธาตุ ของพระบรมศาสดาพระองค์
นั้น ไม่กระจัดกระจายเลย ดำรงอยู่
เป็นแท่งเดียว เพียงกึ่งพระสุวรรณ
ปฏิมาฉะนั้น.

พันเอก เสริฐ เศษโกวิท
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

มธุรสวาที ม. - พ. ๑ - ๕๑

สกลชมพูที่ปวาสิโน มนุสสา
 สภาคันตฺวา สตุตโยชนิกํ สตุตฺรตนมยํ
 หริตาลมโนลีลา ย มตุตฺติกากิจฺจํ เตลสฺสปีหิ
 อุกกกิจฺจํ กตฺวา นิฏฺจา เปสฺสุนฺติ.

มนุษย์ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้นมาประชุมกัน
 แล้วช่วยกันสร้างพระเจดีย์ อันล้วนแล้วด้วย
 รัตนะ ๑ สูง ๑ โยชน์ โดยใช้หรดาล (แร่
 ชนิดหนึ่งมีสีแดงอมเหลือง) และมโนศิลา
 (หินลายสีแดงปนละเอียด) แทนดินเหนียว
 ใช้น้ำมันและเนยใสแทนน้ำ สำเร็จลงแล้ว
 ฉะนี้แล.

โกณฑนฺณพฺพทฺธวํสวณฺณา นิฏฺจिता.

พรรณาพระโกณฑัญญ์พุทธวงศ์ จบ.

นิฏฺจิตฺโต ทฺตฺติโย พฺพทฺธวํโส.

จบพระพุทธวงศ์ที่ ๒.

๕. มงคลพุทธวสันตนา

โกณฑัญญะ กิร สตฺถริ ปรินิพฺพุเต
ตสฺส สาสนํ วสฺสสตฺสทสฺสํ ปวตฺติตฺตถ.
พุทฺธานุพุทฺธานํ สาวกานํ อนุตฺตรธาเนน
สาสนมสฺส อนุตฺตรธายิ. โกณฑัญญสฺส ปน
อปรภาเค เอกมสฺสขเยยฺยมตฺถิกกมิตฺวา
เอกสฺมิเยว กปฺเป จตฺตาริ พุทฺธา
นิพฺพุตฺตีสู มจฺจโล, สุมโน, เรวโต,
โสภิตฺต.

ตตฺถ มจฺจโล ปน โลกนายโก กปฺป-
สตฺสทสฺสสาธิกานิ โสฬส อสฺสขเยยานิ
ปารมิโย ปุเรตฺวา ตฺถิสฺสปุเร
นิพฺพุตฺติตฺตฺวา ตตฺถ ยาวตายุกํ จตฺวา
ปญฺจสุ ปุพฺพนิมิตฺเตสุ อฺปฺปนฺเนสุ
พุทฺธโกลาหลํ นาม อฺทปาธิ, ตทา
ทสฺสทสฺสจกฺกฺวาเพ เทวตฺตโย เอกสฺมิ
จกฺกฺวาเพ สนฺนิปตฺตฺวา อายาจนฺติ :

๕. พรรณนาพระมัจฉลพุทธวงศ์

ตั้งไต่สดับมาว่า เมื่อพระบรม-
ศาสดาโกณฑัญญะ เสด็จสู่ปรินิพพานแล้ว
พระศาสดาของพระองค์ ลืมมาไต่แสนปี.
เพราะการอันตรธานไปแห่งพระพุทธานุพุท-
ธสาวก พระศาสดาของพระองค์ก็อันตรธาน
ไปด้วย. อนึ่ง ในกาลต่อจากพระพุทธเจ้า
โกณฑัญญะ เมื่อเวลาล่วงไปไต่หนึ่งอสงไขย
ในกัปเดียวกันนั้นเอง มีพระพุทธเจ้าทรง
บังเกิดขึ้น ๔ พระองค์ คือ พระพุทธเจ้า
มัจฉละ, พระพุทธเจ้าสุมณะ, พระพุทธเจ้า
เรวตะ, พระพุทธเจ้าโสภิตะ.

ก็ในพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์นั้น พระ-
พุทธเจ้ามัจฉละ ผู้เป็นพระนายกแห่งโลก
ทรงบำเพ็ญพระบารมีมาตลอด ๑๖ อสงไขย
กัปอีกแสนกัป (พระชาติสุดท้าย) ทรงบังเกิด
ในคฤติบุรี ดำรงอยู่ในคฤติบุรีนั้น ตราบจน
สิ้นพระชนมายุ เมื่อบุพนิมิต (คือกลางที่บอก-
เหตุขึ้นก่อน) ๕ อย่าง ไต่บังเกิดขึ้นแล้ว
(ในโลก) ชื่อว่า พุทธโกลาหล ก็เกิดขึ้น,

คุณทรัพย์สี่ดี ถาวรฉันท

สร้างต้นฉับถวาย เป็นพุทธบูชา

ครั้งนั้น เทวดาในหมื่นจักรวาลจึงมาประชุม
พร้อมกันในจักรวาลหนึ่งอาราธนาว่า :

"กาโลย์^๑ เต มหาวีร
อุปปชช มาตุกุกุฉิย^๒
สเทวกั ทารยฺนโต
พฺพชฺชสฺส อมตํ ปทน"^๒ติ."

"ข้าแต่พระมหาวีระเจ้า บัดนี้ เป็น
เวลาอันสมควรแล้ว ขอท่านจง(ไป)
บังเกิดในพระกรรมพระมารดา ขอ
เชิญท่านตรัสร้อมตบท(ทางแห่งความ
ไม่ตาย)ยังสัตว์โลกพร้อมด้วยเทวดา
โหฬาร(วิภูสงสาร)เถิด."

เอวํ เทเวหิ อายาจิโต กตปญฺจ-
วิโลกโน तुลิตา กายา จวิตฺวา
สพฺพนครุตฺตเม อุตฺตรนคเร อนุตฺตรสฺส
อุตฺตรสฺส นาม รณฺโณ กุเล อุตฺตราย
นาม เทเวีย กุฉิฉิมิ ปฏิสนฺธิ กณฺหิ.
ตทา อนเกานิ ปาฏิหาริยานิ ปาตุรหุ.
ตานิ ที่ปฺงกรพฺพชฺชวเส วุตฺตนเยเนว
เวทิตพฺพานิ.

เมื่อเหล่าเทวดาทูลอาราธนาอย่างนี้
แล้ว พระมหาสัตว์ทรงกระทำปัญจวิโลกนะ
แล้วจุติจากหมู่เทวดาชั้นดุสิต (ไป)ทรงถือ
ปฏิสนธิในพระกรรมของพระเทวี พระนามว่า
พระนางอุตตรา ในราชสกุลของพระราชา
พระนามว่า พระเจ้าอุตตระ ผู้ไม่มีบุคคคลอื่น
ยิ่งไปกว่าในอุตตรนคร อันเลิศล้ำกว่านคร
ทั้งปวง. ครั้งนั้น ปาฏิหาริย์อเนกประการ

^๑ ฉ. กาโล โข.

^๒ พ. พุทธ. ๓๓/๔๑๓.

ปรากฏขึ้นแล้ว. บัณฑิตพึงทราบปาฏิหาริย์
เหล่านั้น ตามนัยที่กล่าวไว้แล้วในพระ-
ที่ปังกรพุทธวงศ์นั้นแล.

คัสสา อุตตราย กิร มหาเทเวีย
กุจฺฉิสุมิ สัพพโลกมฺกคฺคสฺส มฺกคฺคสฺส
มหาสคฺคสฺส ปฏิสันฺธิคฺคหณโต ปฏฺจาย
สรีรปฺภา รตฺตินฺทิว อสีติหคฺคปฺปมาณํ
ปเทสํ ฝริตฺวา จนฺทาโลกสุริยาโลกิ
อนภิกวนียา หุตฺวา อญฺจาลี. ส่า
จ อญฺเฌนาโลกเณ วินา อคฺคโน
สรีรปฺภาสมุทฺเตเนว อนุทการํ วิธมิตฺวา
อญฺจสญฺชียา ธาตีหิ ปริจารียมานา
วิจรติ.

ตั้งได้สัปดาห์ว่า จำเดิมแต่พระมหาสัตว์
พระนามว่า มังคละ ผู้เป็นมงคลแห่งโลก
ทั้งปวง ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ พระ-
มหาเทวี พระนามว่า พระนางอุตตรา นั้น
พระรัศมีแห่งพระวรกาย ไต่แผ่ชานไปตลอด
พื้นที่ประมาณ ๘๐ คอก เป็นพระรัศมีซึ่ง
แสงสว่างแห่งพระจันทร์ และแสงสว่างแห่ง
พระอาทิตย์ครอบงำมิได้ ตั้งอยู่ตลอดทั้ง
กลางคืนและกลางวัน. อนึ่งพระนางไม่ต้อง
อาศัยแสงสว่างอื่นเลย ทรงกำจัดความมืด
ได้ด้วยพระรัศมี ที่เกิดจากพระสรีระของ
พระองค์นั่นเอง มีพระพี่เลี้ยง ๖๘ นาง
คอยบำรุงอยู่ เสด็จเที่ยวไป.

ส่า กิร เทเวตาหิ กตารกฺขา
ทสนฺนํ มาส่าณํ อจฺจเยน ปรมสุรภิกุสุม-
ผลธรรสาชาวิญฺเเป กมลภูวलयสมลฺงกเต

ทราบว่า พระนางทรงมีเหล่าเทวดา
ถวายอารักขา ครั้นล่วงไป ๑๐ เดือน
ก็ประสูติ พระมหาบุรุษ ผู้เป็นมงคลในมงคล

มธุรัตถวิลาสินี ป. - พ. ๑ - ๔๑

คุณทรัพย์ลิตี ถาวรฉันท
สร้างคันฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

รुरुสีหพุกคชควมทิสปสทวิวิธมิกคณ-
 วิจริเต ปรมรมณีเย อุตฺตรมธฺรุธยาเน
 นาม มงฺคลฺยฺยาเน มงฺคลมหาปฺริสั
 วิชาเย. โส ชาตมตฺโตว มหาสฺตฺโต
 สพฺพา ทิสฺา วิโลเกตฺวา อุตฺตรามฺโข
 สตฺตปทวิทฺทาเรน กนฺตฺวา อาสภี วาจ
 นิจฺฉาเรสิ.

ตฺสุมิณฺจ ขณฺเ สกลทสฺสทฺสฺสิโลกธาตฺตฺสุ
 เทวตา ทิสฺุสฺมานสฺรีรา ทิพฺพมาลาทีหิ
 สฺมลงฺกตคตฺตา ตตฺถ ตตฺถ จตฺวา
 ชยมงฺคลฺลุตฺตฺวณานิ สฺมปวตฺเตสฺสุ.
 ปาฏิหาริยานิ วุตฺตณฺยาเนว. นามค-
 ทฬทิวเส ปนสฺส ลกฺขณปาจกา
 สพฺพมงฺคลสฺมปตฺติยา ชาโตติ "มงฺคล-
 กุมารโ"เตว นามํ กรีสฺสุ.

ราชอุทยาน ซึ่งมีนามว่า อุตฺตรมธฺรุธฺยอุทยาน
 อันนารัณรมย์ใจยิ่งนัก มี(ต้นไม้แผ่)กิ่งก้าน
 และคาคบอันตรงไวซึ่งดอกไม้และผลไม้ ส่ง
 กลิ่นหอมยิ่ง ประดับไปด้วยบัวหลวงและ
 บัวสาย มีหม่อมฤกษ์ชนิดต่าง ๆ คือ กวาง
 ราชสีห์ เสือโคร่ง ช้าง โกลาน กระบือ
 และอูเ้ง ทองเที้ยวไป. พระมหาสัตว์นั้น
 พอประสูติมาเท่านั้น ทรงเหลียวดูทิศทั้งปวง
 หันพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ เสด็จย่างพระ-
 บาทไปโค๖กาว ทรงเปล่งพระอาสภิวาจา
 (วาจา แสดงความเป็นผู้ประเสริฐสุด).

ในขณะนั้นเอง เทวดาในหมื่นโลกธาตุทั้งสิ้น
 ปรากฏร่างให้เห็น ตกแต่งกายด้วยดอกไม้-
 ทิพย์เป็นต้น ยืนอยู่ในที่นั้น ๆ กล่าวคำ
 อวยชัย และการชมเชย ล้วนเป็นมงคล
 ขึ้นพร้อมกัน. ปาฏิหาริย์ก็มีนัยตามที่กล่าว
 แลวนั้นเอง. ส่วนในวันชานพระนาม พวก
 พรหมณผู้ทำนายพระลักษณะ ขนจนพระนาม
 พระกุมารนั้นว่า "มังคลกุมาร" นั้นแล

เพราะพระองค์ประสูติด้วยความถึงพร้อมแห่ง
มงคลทุกอย่าง.

คัสส กิร ยสวา รุจิมา ลีริมาตี
ตโย ปาสาทา อเหสุ. ยสวตี-
เทวิปมุขานิตีสนาฏกิตุถิสหุสสานิ อเหสุ.
ตตุถ มหาสตุโต นวสุสสหุสสานิ
ทิพฺพสุขสทิสฺ สุขํ อณุวิทฺวา ยสวตียา
อคฺคฺคฺมเหลียา กุจฺฉิสฺมึ ลีลวํ นาม ปุคฺคํ
ลภิตฺวา จตฺตารี นิमितฺตานิ ทิสฺวา
อลงฺกตํ ปณฺฑรํ นาม สุนฺทรตฺตฺรจฺจว-
มารุยฺห มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมิตฺวา
ปพฺพชิ. ตํ ปน ปพฺพชนฺตํ ทิสฺโส
มนุสฺสโกภฺปิโย ออนุปพฺพชิสุ. เตหิ ปริวฺโต
มหาปุริโส อฏฺฐ มาเส ปธานจฺริยมจฺริ.

ทราบว่า พระมังคลกุมารนั้น มี
ปราสาท ๓ องค์ คือ ยสวาปราสาท รุจิมา
ปราสาท ลีริมาปราสาท. มีหญิงนักพ้อง
๓ หนึ่่นาง ซึ่งมีพระนางยสวตีเทวีเป็น
ประมุข. พระมหาสัत्वเสวยสุขเช่นกันกับทิพฺพสุข
สิ้นกาล(นับได้) ๘ พันปีณปราสาททั้ง ๓ นั้น
ทรงไค้ราชบุตรพระนามว่า ลีลวกุมาร ใน
พระกรรมพระอักรรมเหลียสวตี ครั้นไค้ทอด-
พระเนตรเห็นนิมิตทั้ง ๘ (คือ คนแก่ คนเจ็บ
คนตาย บรรพชิต) แล้ว ทรงมาต้งาม
ประเสริฐชื่อบัณฑระ ซึ่งทรงเครื่องประดับ
เสด็จออกมหาภิเนษกรรมณผนวชแล้ว. และ
เมื่อพระองค์ผนวชอยู่(นับ ได้มี)มนุษย์ ๓ โภภฺปิ
บวชตามแล้ว. พระมหาบุรุษทรงมีมนุษย์
๓ โภภฺปินั้นแวดล้อม ทรงบำเพ็ญเพียรสิ้นกาล
(นับได้) ๘ เดือน.

ม.ร.ว.กัญญา กริณยวัฒน
สร้างคั่นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

ตโต วิสาขปุณณมา ย อุตฺตรคาเม
 อุตฺตรเสฏฺฐิโน ธีตาย อุตฺตราย นาม
 ทินฺนํ ปกฺขิตฺตทิวโพนํ มรฺุปายาสํ
 ปริภุญฺชิตฺวา สุรภิกฺขุสุมาลงฺกเต นีโลภาเส
 มโนรมเย สาถวเน ทิวาวิหารํ วิตฺติ-
 นาเมตฺวา อุตฺตเรน นาม อาชีวเกน
 ทินฺนา อญฺจ ติณฺมุญฺจโย คเหตุวา
 อลิตฺตยชนคิริสงฺกาสํ อกฺกนฺตวรกน-
 ชาลญฺญํว สีสฺจฉายํ วิวิธมิตคณสมฺปาท-
 วิรทิตํ มนุพฺพมาลฺุเตริตาย มนสาชาย
 สมลงฺกตํ นจฺจนฺตมิว ปิตฺติยา วิโรจมานํ
 นาคโพธิ อฺุปสงฺกमितฺวา มตฺตวรนาคคามิ
 นาคโพธิ ปทกฺขิณํ กตฺวา ปุพฺพุตฺตร-
 ปสฺสเส จตฺวา อญฺจปณฺณาสทตฺถวิตฺถลคฺติ
 ติณฺสนนฺตรํ สนฺตริตฺวา ตตฺถ ปลลฺงกํ
 อามุชิตฺวา จตฺตฺรจฺจสมนฺนาคคํ วิริยํ
 อธิญฺจทิตฺวา สพลํ มารพลํ วิทฺธเสตฺวา
 ปุพฺพเพนิวาสทิวพจกฺขุณฺณานานิ ปฏฺฐิตฺวา
 ปจฺจยาการสมฺมสนํ กตฺวา ขนฺุเชสุ
 อนิจฺจาทิวเสน อภินิวิสิตฺวา อนุกฺกเมน
 อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธิ ปตฺวา :

ต่อจากนั้นในวันเพ็ญเดือน ๖ พระองค์
 เสวยขามรฺุปายาส ที่นางอุตฺตราธิดาของ
 อุตฺตรเศรฐสฺฐีบ้านอุตฺตรคามถวาย (และ)
 มีทิพยโอสชา อันเทวดาใส่ลงแล้ว ประทับ
 สำราญพระอิริยาบถตอนกลางวัน ณป่าสาละ
 อันนารีนรมย์ใจ ประทับด้วยดอกไม้กลิ่นหอม
 ยิ่ง มีแสงสว่างสีเขียว ทรงรับหญ้า ๘ กำ
 ที่อาชีวกชื่อว่าอุตฺตรระถวาย ไต่เสด็จเข้าไป
 ยังก้นگاهะทิง อันเป็นไม้ที่ประทับตรัสรู้
 อันรุ่งโรจน์ งามคล้ายกับภูเขาสีเขียวคราม
 มียอด(งาม) ดุจยอดเขาที่คลุมไว้ด้วยชาย
 ทองคำอันประเสริฐ มีเงาร่มเย็นปราศจาก
 แผลงมีวสุ่มแห่งมฤคชนิดต่าง ๆ ประทับด้วย
 ลำกิ่งหนาทึบ มีลมโชยอ่อน ๆ ดุจพ่อนรำอยู่
 ด้วยปีติ (พระองค์) มีปรกติเสด็จดำเนิน
 ดุจการเดินของช่างตีประเสริฐที่ซั่มมัน
 ทรงทำประทักษิณ (เวียนขวา) ต้นگاهะทิง-
 โภธิพฤกษ์ ประทับยืนตานทิศตะวันออกเฉียง-
 เหนือ ทรงลาดเครื่องลาด ก็อหญฺากว้าง
 ๕๘ ศอก ประทับคู้บัลลังก์ (นั่งขัดสมาธิ)
 ณ ที่นั้น ทรงอธิษฐานความเพียรเมืองค์ ๕

ม.ร.ว.กัญญา กรัณยวัฒน์
 สร้างต้นฉบับถวายเป็นพุทธบูชา

ทรงกำจัดกำลังแห่งมาร พร้อมทั้งรพฬมาร
 ไต่แล้ว ทรงไต่เฉพาะบุพเพนิวาสญาณ และ
 ทิพยจักขุญาณ ทรงทำการพิจารณาปัจจุอาการ
 ทรงยึดมั่นด้วยอำนาจอนิจลักษณะเป็นต้น ใน
 ชั้นทั้งหลาย ทรงบรรลุพระอนุตรสัมมา-
 สัมโพธิญาณ โดยลำดับแล้ว ทรงเปล่ง
 พระอุทานว่า :

"อเนกชาติสังสาร^๑
 สนุธาวิสุตติ อนิพพิสสิ
 กทการํ คเวสนุโต
 ทุกฺขา ชาตี ปุณฺณปุณฺนี.
 กทการก ทิฏฺฐโฉลสิ
 ปุณฺ เคะหํ น กาทลสิ
 สพุพา เต ผาสูกา ภคฺคา
 กทภูมฺมิ วิสงฺขตฺติ
 วิสงฺขารคตฺติ จิตฺตํ
 ตณฺหานํ ขยมชฺฌคคา"^๑
 อุทานํ อุทาเนลสิ.

"เราแสวงหานายช่าง ผู้สร้างเรือน
 (คือตัณหา) เมื่อยังไม่พบ จึงได้
 เทียวเวียนตายเวียนเกิด นับชาติ
 ไม่ถ้วน ความเกิดหลายครั้งเป็นทุกข์.
 ดูกรนายช่างผู้สร้างเรือน เราพบ
 ท่านแล้ว ท่านจักสร้างเรือนไม่ได้อีก
 ต่อไป เราหักซี่โครง (คือกิเลส
 ทั้งปวง)ของท่านหมดแล้ว เราทำลาย
 ยอดเรือน (คืออวิชชา) แล้ว จิตของ
 เราถึงวิสังขาร (คือนิพพาน) แล้ว
 จิตของเราถึงความสิ้นไปแห่งตัณหา
 ทั้งหลายแล้ว."

^๑ ขุ. ธ. ๒๕/๓๕-๓๖.

มจฺกฺลสฺส ปน สมนฺมาสมฺพุทฺธสฺส
อญฺเณหิ พุทฺธเชหิ อธิกตฺรา สรีรปฺปภา
อโหสิ. ยถา ปน อญฺเณสํ สมนฺมา-
สมฺพุทฺธานํ สมนฺตา อสํตีหตฺถปฺปมาณา
วา พุยามปฺปมาณา วา สรีรปฺปภา
อโหสิ, น เอวํ ตสฺส.

ตสฺส ปน ภควโต สรีรปฺปภา
นิจฺจกาลํ ทสฺสทสฺสิโลกธาตุํ ฌริตฺวา
อญฺจาลิ. ตฺรฺกิริฆฺรปาการฆฺญกฺวาภาทโย
สุวณฺณปญฺญาปริโยนทฺธา วิย อเหสุํ.

นวุทิวสฺสสทสฺสทสฺसानิ อายุํ ตสฺส อโหสิ.
เอตฺตกํ กาลํ จนฺทสุริยตาราภาทินํ ปภา
นตฺถิ. รตฺตินฺทิวปริจฺเจโท น
ปญฺญาธิตฺถ. ทิวา สุริยาโลเกน วิย^๑

อนึ่ง พระรัศมีแห่งพระสรีระของ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีงกละ เกินกว่าพระ-
พุทธเจ้าทั้งหลายพระองค์อื่น ๆ. เหมือน
อย่างว่า พระรัศมีแห่งพระสรีระของพระ-
สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์อื่น โดยรอบมี
ประมาณ ๘๐ คอก หรือประมาณว่าหนึ่ง
ฉันใด, แต่ของพระพุทธเจ้ามีงกละพระองค์
นั้น หาได้เป็นฉันนั้นไม่.

ก็พระรัศมีแห่งพระสรีระของพระผู้มีพระภาค-
เจ้าพระองค์นั้น แผ่ไปตลอดพื้นโลกธาตุ
ตั้งอยู่เป็นนิจกาล. ต้นไม้ ภูเขา บ้านเรือน
กำแพง หมอน้ำ และบานประตูเป็นต้น ได้
เป็นประหนึ่งว่า ถูกห่อหุ้มไว้ด้วยแผ่นทองคำ
ฉะนั้น.

พระองค์มีพระชนมายุเกาล้านปี. แสงสว่าง
แห่งดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ และดาวเป็นต้น
มิได้มีตลอดกาลเพียงนี้. เขตแบ่งกลางคืน
และกลางวันมิได้ปรากฏ. สัตว์ทั้งหลาย

^๑ ม. วินา.

สตฺตา นิจุจํ พุทธาโลเกเนว สัพพ-
กมฺมานิ กโรนฺตา วิจริสฺสุ. สายํ
บุปฺพนกกุสุมานํ ปาโต จ รวนก-
สกุณาทีนญฺจ วเสน โลโก รตฺตินทิว-
ปริจุเจทํ สลลกุเขสิ.

ทำกิจการงานทั้งปวงเที่ยวไปแล้วควยแสง-
สว่างของพระพุทฺธเจ้านั้นแหละ ตลอดกาล
เป็นนิจ ดังควยแสงสว่างของดวงอาทิตย์
ในเวลากลางวัน. ชาวโลกสังเกตตอน
กลางคืนและกลางวันควยอากัศย์คอกไม้ที่บาน
ในเวลาเย็น และอากัศย์เสียงนกร้องใน
เวลาเช้าเป็นตน.

กํ ปน อญฺเณสํ พุทธานํ
อยมานุภาโว นตฺถิติ ? โน นตฺถิ. เตปิ
หิ อากงฺขมานา ทสฺสทฺสฺสีโลกธาตุํ ตโต
วา ภิชฺชโย อากาย ผเรยฺยํ. มงฺกฺลสฺส
ปน ภควโต บุปฺพปตฺตนาเวเสน อญฺเณสํ
พฺยามบุปฺภา วิย สรีรบุปฺภา นิจุจเมว
ทสฺสทฺสฺสีโลกธาตุํ ผริตฺวา อญฺจาลิ.

ถามว่า ก็อานุกาพนี้จะไม่มีแก่พระ-
พุทฺธเจ้าพระองค์อื่น ๆ ควยหรือ ? ตอบว่า
อานุกาพนี้ จะไม่มีแก่พระพุทฺธเจ้าพระองค์
อื่น ๆ ก็หามิได้. จริงอยู่พระพุทฺธเจ้า
พระองค์อื่น ๆ นั้น เมื่อมีพระประสงค์ก็จะ
ทรงแผ่พระรัศมีไปตลอดหมื่นโลกธาตุ หรือ
ยิ่งกว่านั้นได้. ส่วนพระรัศมีแห่งพระสรีระ
ของพระผู้มีพระภาคเจ้ามังคละ ไต่แผ่ไป
ตลอดหมื่นโลกธาตุ (และ) ตั้งอยู่แล้วสิ้นกาล
เป็นนิจทีเดียว เช่นเดียวกับพระรัศมีว่าหนึ่ง
ของพระพุทฺธเจ้าพระองค์อื่น ๆ ทั้งนี้ควย
อำนาจความปรารถนา(ที่ตั้งไว้)ในกาลก่อน.

โส กิร โภธิสตุตกาเล เวสสันตรตต-
 ภาวสทีเส อุตตภาเว สปุตตทาโร
 วงฺกปพฺพตสทีเส ปพฺพเต วลี. อเถโก
 สพฺพชนวิหเสโก ขรทาสโก นาม
 มนุสฺสภโกโย มหเสภโก โยโย
 มหาปุริสฺสส ตานชฺฌาสยตํ สุตฺวา
 พฺราหฺมณวณฺณเณ อุปสงฺกมิตฺวา มหา-
 สตุตํ เทว ทารเก ยาจิ.

มหาสตุโต "ททามิ พฺราหฺมณฺสส
 ปุตฺตเก"ติ ญฺลปญฺโญ อุกฺกปริยญฺตํ
 ปจฺวี กมุเปนฺโต เทว ทารเก อทาสี.

อด โย โยโย ตสฺส ปสฺสฺนตฺสเสว
 มหาปุริสฺสส ตํ พฺราหฺมณวณฺณํ ปหาย
 อนลชาลปิณฑลวิรูปนยโน วิสมวิรูปกุฎิล-
 ภิมทาโจ จิปิฏกวิรูปนาโส กบิลผรุส-

ไต่ยัันว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
 เมื่อครั้งเสวยพระชาติเช่นเดียวกับพระชาติ
 พระเวสสันดร ในกาลที่ทรงเป็นบรมโพธิสัตว์
 พระองค์ พร่อมถวายราชบุตร และพระมเหสี
 พำนักอยู่ที่ภูเขาคูหา เหมือนกับภูเขาวังกบรรพต.
 ลำดับนั้นยักษคนหนึ่งชื่อขรทาสิกะ มีศักดา
 มาก กินมนุษย์เป็นอาหาร เบียดเบียนผู้คนที่
 ไต่ยัันว่า พระมหาบุรุษมีพระอัธยาศัยในการ
 ให้ทาน จึงแปลงเป็นพราหมณ์ เข้าไปเฝ้าทูล
 ขอทานก(พระโอรส)ทั้งสองกะพระมหาสัตว์.

พระมหาสัตว์ ทรงมีพระหฤทัยราเริงยินดี
 "เราจะให้บุตรนอຍทั้งสองแก่พราหมณ์"ดังนี้
 แล้ว ไต่ทรงยังแผ่นดินอันมีน้ำารองรับให้ไหว
 อยู่(แล้ว) ทรงให้ทานกทั้งสอง(เป็นทาน).

ครั้งนั้นแล ขณะที่พระมหาบุรุษนั้นกำลังทอด-
 พระเนตรดูอยู่นั้นเอง ยักษ์กลายจากร่าง
 พราหมณ์นั้น (เป็นยักษ์) มีร่างกายเช่นกับ
 ลำตาลที่ถูกไฟไหม้ไหม้ ๆ มีนัยน์ตาลน

ที่มเกโส นวทศตาลกขนุทธิสกาโย
หุตฺวา เต ทารเก มุฬาลกฺลาปํ วย
คเหตุวา ชาทิ.

แดงเรื่อตั้ง เปลวไฟ มีเขี้ยว(งอกออกมา)
ไม่สม่ำเสมอ น่าเกลียดทั้งโจ่งน่าสะพียงกลัว
มีจมูกแบนผิดรูป มีผมดำแดงทั้งหยาบและ
ยาว จับทารกทั้งสองนั้นเกี่ยวกิน ราวกับ
เกี่ยวกินรากบัวที่มัดไว้.

มหาปุริสสุตฺต ยกฺขํ โอลิเกตุวา มุเข
วิฏฺฐมตฺเต อคฺคิชาลํ วย โลหิตธารํ
อคฺคิรนฺตํ ตสฺส มุขํ ทิสฺวาปิ เกสคฺค-
มตฺตมฺปิ^๑ โทมนสุตฺตํ น อปฺปชฺชชิ. "สุทินัน
วต เม ทวนนุ"ติ จินฺตยโต ปนสุตฺ
สรีเร มหนฺตํ ปิตฺติโสมนสุตฺตํ อุตฺปาทิ.

พระมหาบุรุษทรงมองดูยักษ์อยู่ พอเมื่อมัน
อ้าปาก ทรงเห็นปากของยักษ์นั้นปนโลหิต
เป็นสายออกมาราวกับเปลวไฟ ก็มีไต่ทรง
เกิดความโทมนัสแม่เทาปลายผม. เมื่อ
พระองค์ทรงคิดว่า "ทานอันเราให้(นั้น)
ดีแล้วหนอ" ดังนี้ได้เกิดปิตติโสมนัสใหญ่หลวง
ในพระสรีระ.

โส "อิมสุตฺต เม นิสฺสนุแทน อนาคเต
อิมินา นีหาเรน รสฺมิโย นิกฺขมฺนตฺตุ"ติ
ปตฺถนฺนกาสิ. ตสฺส ตํ ปตฺถนํ นิสฺสาย
พฺพุทฺธภูตสฺส สรีรโต รสฺมิโย นิกฺขมิตฺวา
เอตฺตกํ จานํ ผริสุ.

พระองค์ได้ทำความปรารถนาว่า "ด้วยผล
แห่งทานของเรานี้ ขอรศมีจงเปล่งออกมา
โดยทำนองนี้ในอนาคต." ด้วยอาศัยความ
ปรารถนานั้น พระรศมีทั้งหลายจึงเปล่งออก
จากพระสรีระของพระองค์ เมื่อทรงเป็น
พระพุทธเจ้า แผลไปตลอดพื้นที่ถึงเพียงนี้.

^๑ ม. อปฺปมตฺตมฺปิ.

อปรมปิ ปุพฺพจริยํ ตสฺส อตฺถิ.
 อัยํ กิร โปธิสฺส ตฺตกาเล เอกสฺส
 พุทฺธสฺส เจตีย์ ทิสฺวา "อิมสฺส พุทฺธสฺส
 มม ชีวิตํ ปริจฺจชิตุํ วฏฺฏทึ"ติ ทณฺฑทึปิภา-
 เวจฺจนินิยาเมเน สกลสรีริ เวจา เปตฺวา
 รัตนมตฺตมกฺุฬิ สทสฺสทสฺสคฺุมนิกิ สฺุวณฺณปาตี
 สฺุคณฺฐสฺสปีสฺส ปุรา เปตฺวา ตตฺถ
 สทสฺสวฏฺฏทึโย ชา เลตฺวา ตํ สีเสนาทาย
 สกลสรีริ ชาลา เปตฺวา ชินเจตีย์
 ปทกฺุขินฺณํ กโรนฺุโต สกลรตฺตตี วิดีนา เมสิ.

บุพฺพจริยาเมอฺยํ อื่นอีกของสมเด็จ
 พระมิ่งกลพุทธเจ้านั้นยังมีอีก. ได้ยินว่า
 ในกาลเมื่อพระองค์ทรงเป็นพระบรมโปธิสฺส
 อยู่ สมเด็จพุทธเจ้าพระองค์นี้
 ทรงเห็นพระเจตีย์ของพระพุทธเจ้าพระองค์
 หนึ่ง จึงทรงดำริว่า "เราควรจะสละชีวิต
 เพื่อพระพุทธเจ้าพระองค์นี้" ดังนี้ ครั้นแล้ว
 จึงพันพระสร้อยทั้งพระองค์เหมือนพันคบเพลิง
 แล้วทรงใส่ของหอมและเนยใสจนเต็มภาด-
 ทองซึ่งกว้างประมาณศอกกำ มีมูลค่าหนึ่งแสน
 ทรงจุดใส่ตะเกียงหนึ่งพัน ให้โชติช่วงขึ้นใน
 ภาดทองนั้น ทรงเห็นภาดทองนั้นด้วยพระ-
 เคียร แล้วยังพระสร้อยทั้งพระองค์ให้ติดไฟ
 ลุกโพลง ทรงกระทำประทักษิณพระเจตีย์
 ของพระชินเจ้า ให้เวลาล่วงไปตลอดคืน.

เอวํ ยาว อรุณฺุคฺุคฺุมนา วายมนฺุตสฺส
 โลมกฺุปมตฺตมฺปิ อุสฺุมนํ น คณฺุหิ. ปทุมคฺุพฺก
 ปวิฏฺุจกาโล วิย อโหสิ. ธมฺุโม หิ

แม่พระองค์จะทรงพยายามอยู่อย่างนี้ จนถึง
 อรุณขึ้น ความร้อนก็มีไต่เข้าถึง (พระวรกาย)
 แม่เพียงขมขน. เวลานั้นเป็นดังเวลาเข้าไป

นาเมส อุตทานิ รกฺขนฺตํ รกฺขติ. (ประทับ) ในคอกบัวตูม. ชื่อว่า ธรรมนี้
 เตนาห ภควา : ยอมคุ้มครองรักษาปฏิบัติธรรม. ด้วยเหตุนี้
 พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า :

"ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี
 ธมฺโม สฺวจินฺนโย สุขมาวหาติ.
 เอตานิ สํโส ธมฺเม สฺวจินฺนเณ
 น ทุกฺคตํ กจฺฉติ ธมฺมจารี" ติ^๑

"ธรรมนั้นแหละ ย่อมรักษาผู้มีปกติ
 ประพฤติธรรม ธรรมที่บุคคลประพฤติ
 (ตาม) ดีแล้ว ย่อมนำมาซึ่งความสุข.
 นี้เป็นอันสงฆ์ในธรรมที่บุคคลประพฤติ
 (ตาม) ดีแล้ว บุคคลผู้ประพฤติธรรม
 เป็นปกติ ย่อมไม่ไปสู่ทุกข์."

อิมสฺสาปิ กมฺมสฺส นิสฺสนฺแทน
 ตสฺส สรีโรภาโส ทสฺส สหฺสฺสิโลกธาตุ
 ปริตฺวา อฏฺฐาสี^๒ เตน วุตฺตํ :

ด้วยผลแห่งกรรมนั้น พระรัศมีแห่ง
 พระสร้อยระ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
 นั้น จึงได้แผ่ไปตั้งอยู่ตลอดหมื่นโลกธาตุ.
 เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็น
 พระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

^๑ ขุ. เถร. ๒๖/๓๑๔,

ขุ. ขา. ๒๗/๒๔๐-๔๗๓.

^๒ อฏฺฐาสาลี. ๗๖.

๑. "โกณฑณฺณสุตฺตํ อปเรณ
มงฺกโล นาม นายโก
คมฺ โลเก นินฺตฺวาน
ธมฺโมกฺกมภิธารยิ.
๒. อตุลาตี^๑ ปภา ตสุตฺ
ชีเนหฺนฺณณฺเหติ อุตฺตริ^๒
จนฺตสุริยปฺปภํ นนฺตฺวา
ทสฺสทสฺสี วิโรจตี"^๓ติ.
- ตตฺถ ตมนฺตี โลกนุชการณฺจ
หทยตมณฺจ. นินฺตฺวานนาตี อภิภวิตฺวา.^๓
ธมฺโมกฺกนฺตี เอตฺถ อัยํ ปน
อุกฺกา-สทฺโท สฺวณฺณการมฺมสาทีสุ อเนเกสุ
อตุเถสุ ทิสฺสตี.

๑. "ในกาลต่อจากพระพุทธเจ้าโกณฑณฺณะ
พระบรมนายภพระนามว่า มังกละ
ทรงชุกบเพลิงคือธรรมขึ้น ขจัดความ
มืดในโลกแล้ว.

๒. พระมังกลพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรง
มีพระรัศมียิ่งกว่าพระชินเจ้าพระองค์
อื่น ๆ อันจะเปรียบเทียบกันมิได้เลย
เหมือนโลกธาตุสว่างไสว (ทวยแสง-
สว่างของพระองค์) ขมแสงสว่าง
แห่งดวงจันทร์และดวงอาทิตย์."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ความมืด
ได้แก่ ความมืดในโลกและความมืดในทัย.
บทว่า นินฺตฺวาน แปลว่า ขม. ก็ศัพท์ว่า
อุกฺกา ในบทว่า ธมฺโมกฺกํ นี้ ปรากฏใน
ความหมายหลายอย่าง เช่น เบาลของนาย
ช่างทอง เป็นต้น.

^๑ อี. อตุลาปิ.

^๒ ก. อุตฺตริ.

^๓ ม. อภิวิหจฺจ.

ตถา ๑ หิ "สณฺหาเสน ชาตฺรुบิ คเหตุวา
อุกฺกามุเข ปกฺขิเปยฺยา"^๑ติ อากตฺฐจาเน
สุวณฺณการานํ มุสา "อุกฺกา"^๒ติ
เวทิตพฺพา.

จริงอย่างนั้น เบ้าของนายช่างทอง บัณฑิต
ฟังทราบว่า "อุกกา" ในอาคตสถานว่า
"นายช่างทอง หรือลูกมือของนายช่างทอง
เอาคีมคีบทอง แล้วใส่ลงไปปากเบ้า."

"อุกฺกํ พนฺเชยฺย, อุกฺกํ พนฺธิตฺวา
อุกฺกามุขํ อาลิมฺเปยฺยา"^๓ติ อากตฺฐจาเน
กมฺมารานํ องฺการกปฺลลํ.

เตาสูบ (ใช้สูบลมพนัก้านใหญ่เป็นเปลว)
ของช่างโลหะ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัส
เรียกว่า "อุกกา" เช่นในอาคตสถานว่า
"นายช่างทอง หรือลูกมือของนายช่างทอง
ฟังคิดเตาสูบ, ครั้นคิดเตาสูบแล้วฟังสูมเบ้า
เป็นเบื่องแรก."

"กมฺมารานํ ยถา อุกฺกา อนฺโต
ฌายติ โน พหิ"^๒ติ อากตฺฐจาเน
กมฺมารุทฺธนํ.

เตาของช่างโลหะก็ตรัสเรียกว่า "อุกกา"
เช่นในอาคตสถานว่า "เตาของช่างโลหะ
ยอมลุกโพลงอยู่ภายใน ไม่ลุกโพลงออก
ภายนอกฉันทใด."

"เอวํวิปาโก อุกฺกาปาโต ภวิสฺสตี"^๓ติ
อากตฺฐจาเน วาญฺเวโค "อุกฺกา"^๒ติ
วฺจฺจติ.

ความเร็วของลม ก็ตรัสเรียกว่า "อุกกา"
เช่นในอาคตสถานว่า "อุกกาบาท จึงมีผล
อย่างนี้."

^๑ ม. อ. ๑๔/๔๔๒.^๒ ข. ชา. ๒๘/๒๓๐.

^๓ ที. ส. ๘/๑๔-๑๑.

คุณหญิงทองย้อย เปาโรหิตย์
สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ถวาย เป็นพุทธบูชา

"อุกกาสุ ธาริยมานาสู"^๑ติ อากตญฺจาเน
 ทีปิกา "อุกกา"ติ วุจฺจติ. อธิวาปี ทีปิกา
 อุกกาติ อธิปฺเปตา.^๒ ทสฺมา อธิ
 ฌมฺมมยฺ อุกกํ อภิธารยิ, อวิชฺชนฺธ-
 การปฏิจฺจนฺนสฺส อวิชฺชนฺธการาภิกฺขุสฺส
 โลกสฺส ฌมฺมมยฺ อุกกํ ธารีเสตี อตุโถ.

อตุลาเสตี อตุลฺยา อาสี. อยเมว
 วา ปาโจ, อญฺเณหิ พุทฺเธหิ อสทิสฺสา
 อโหเสตี อตุโถ. ชินฺเณหฺนฺเณหีติ ชินฺเนหิ
 อญฺเณหิ. จนฺทสุริยปฺปภํ หนฺตฺวาติ
 จนฺทสุริยานํ ปภํ อภินฺตฺวา. ทสฺสทสฺสี
วิโรจตีติ จนฺทสุริยาโลกํ วินา
 พุทฺธาโลเกเนว ทสฺสทสฺสี วิโรจตีติ
 อตุโถ.

ดวงประทีปท่านก็เรียกว่า "อุกกา" เช่นใน
 อากตสถานว่า "เมื่อดวงประทีปทั้งหลาย
 อันราชบุรุษถือชูอยู่." แม้ในที่นี้ดวงประทีป
 ก็ทรงหมายเอาว่า อุกกา (คบเพลิง).
 เหตุนี้ในอธิการนี้จึงมีความว่า พระมังคล-
 พุทธเจ้าทรงชูคบเพลิงซึ่งสำเร็จด้วยธรรม,
 คือว่าทรงชูไว้แล้ว ซึ่งคบเพลิงอันสำเร็จ
 ด้วยธรรมแก่ชาวโลก ผู้ถูกความมืดคืออวิชชา
 ปิดบังไว้ (และ) ถูกความมืดมืดคืออวิชชา
 ครอบงำไว้.

บทว่า เปรียบเทียบมิได้ คือ ไม่มี
 สิ่งใดเปรียบปาน. อีกอย่างหนึ่ง บาลีก็เป็น
 ดังนี้เหมือนกัน, อธิบายว่า มีพระรัศมีไม่
 เหมือนกับพระพุทธเจ้าพระองค์อื่น ๆ. บทว่า
ชินฺเณหฺนฺเณหิ ตักบทเป็น ชินฺเนหิ อญฺเณหิ
 (แปลว่า กว่่าพระชินฺเณหฺนฺเณหิพระองค์อื่น ๆ).
 บาทพระคาถาว่า จนฺทสุริยปฺปภํ หนฺตฺวา
 แปลว่า ชมแสงสว่างแห่งดวงจันทร์และ

^๑ ที. ส. ๔/๖๔. ^๒ ปปญฺจสุทฺถนึ. ๑/๒๔๑.

ดวงอาทิตย์. บาทพระคาถาว่า หมื่นโลก-
ธาคูสว่างไสว ความว่า แมจะแว่นเสี้ยว
ซึ่งแสงสว่างของดวงจันทร์ และดวงอาทิตย์
โลกธาคูหมื่นหนึ่ง ก็ยังไฟโรจน์ไต่ควยแสง-
สว่างของพระพุทธเจ้านั้นเอง.

มณฑลสมมาสัมพุทโธ ปน อธิคต-
โพธิณานิ โพธิมุเลเยว สตุตสตุตาหานิ
วิตินาเมตวา พุรหุโน ฐมมายาจนัน
สมปฏิจันติวา "กสฺส นุ โข อหิ อิมิ
ธมฺมํ เทเสยฺยนุ"^๑ อุปฺชาเรนฺโต
อตุตฺตนา สห ปพฺพชิตานัน ภิกฺขุณฺณํ ติสฺโส
โกฏฺฐิโย อุปนิสฺสยสมฺปนฺนํ อทุทฺส.

อถสฺส เอตทโหสิ "อิมิ กุลฺลุตฺตา
มํ ปพฺพชนฺตํ อนุปพฺพชิตา อุปนิสฺสย-
สมฺปนฺนา จ, เต มยา วิสาขปฺณฺณมาย

อนึ่ง พระมังคลสัมมาสัมพุทธเจ้า
ทรงบรรลุประสัมโพธิญาณแล้ว ประทับ ณ
โคนโพธิพฤกษ์นั้นเองตลอด ๗ สัปดาห์ ทรง
รับคำอาราธนาแสดงธรรมของพระพรหมแล้ว
ทรงใครครวญอยู่ว่า "เราพึงแสดงธรรม
นี้แก่ใครหนอแล" ไต่ทรงเห็นภิกษุ ๓ โกฏฐิ
ผู้บวชพร้อมกับพระองค์ว่าเป็นผู้ถึงพร้อมด้วย
ธรรมอันเป็นอุปนิสัย.

ลำดับนั้น พระองค์มีพระดำริตั้งน้าว่า "กุลบุตร
เหล่านี้ เมื่อเราบวชพากันบวชตาม และ
เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยธรรม อันเป็นอุปนิสัย,

^๑ ม. ม. ๑๒/๓๒๗, ม. ม. ๑๓/๔๖๔,
วิ. มหา. ๔/๑๒.

วิเวกตฺถิเกณ วิสุสฺสชฺชิตา ลีริวทฺถนณครํ
 อุปนิสฺสาย ลีริวณคณฺหํ คณฺตุวา วิหรนฺติ,
 หนฺทาหํ ตตฺถ คณฺตุวา ฐมฺมํ เตสํ
 เทเสสฺสามี"ติ อตฺตโน ปตฺตจิวรี
 คเหตุวา หีสฺราชา วิย คคณฺตลมพฺ-
 ภูคคณฺตุวา ลีริวณคหเน ปจฺจภูจาลิ.

เต จ ภิกฺขุ ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา
 อนุเตวาลิกวตฺตํ ทสฺเสตฺวา ภควนฺตํ
 ปรีวาเรตฺวา นิสฺสีทิสฺสุ. เตสํ ภควา
 สพฺพพุทฺธนิเสวิตํ ธมฺมจกฺกปฺวัตตน-
สุตฺตนฺตํ กเถสิ. ตโต ทิสฺโส
 ภิกฺขุโกฏฺเฒโย อรหตฺตํ ปาปฺณิสฺสุ. เทว-
 มนุสฺसानํ โภจิสฺสทสฺสทสฺसानํ ฐมฺมาภิสฺสมโย
 อโหสิ. เตน วุตฺตํ :

เมื่อเราต้องการวิเวกในวันเพ็ญเดือน ๖
 ไต่ละทิ้งเธอไว้ (พวกเธอ) เข้าไปอาศัย
 เมืองลีริวทฺถนณครไปพักอยู่ ณ ชฎุป่าลีริวัน,
 เอาเถิดเราจักไปแสดงธรรมแก่พวกเธอ ณ
 ที่นั้น" ดังนี้ ทรงถือบาตรและจีวรของ
 พระองค์เสด็จเหาะขึ้นไปยังท้องฟ้าเพียงคั้ง
 พญาหงส์ปรากฏพระองค์ ณ ชฎุป่าลีริวัน.

ฝ่ายภิกษุเหล่านั้น ถวายบังคมพระผู้มี-
 พระภาคเจ้าแล้ว ไต่แสดงอันเตวาลิกวตฺตร
 นั้นแก่วงล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้า. พระผู้มี-
 พระภาคเจ้าตรัสธรรมจกฺกปฺวัตตนสุตฺต ซึ่ง
 พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ทรงปฏิบัติแล้ว.
 ต่อจากนั้น ภิกษุสามโกฏฺเฒบรรลुพระอรหัต.
 ธรรมาภิสฺมัยได้มีแล้ว แก่เทวดาและมนุษย์
 (นับได้)แสนโกฏฺเฒ. เพราะเหตุนั้น พระผู้มี-
 พระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประ-
 พันธ์) ว่า :

๓. "โสปี พุทฺโธ ปกาเสสิ
จตุโร สจฺจวรุคฺคเม
เต เต สจฺจรสํ ปิตฺวา
วิโนเทนฺติ มหาตมํ.

๔. ปตฺวาน โปธิมตุลํ
ปจฺเม ฌมฺมเทสเน
โกฏิสฺตสฺสทฺสํ
ฌมฺมาภิสฺมโย อหุ"ติ.

ตตฺถ จตุโรติ จตุตารี. สจฺจ-
วรุคฺคเมติ สจฺจานิ จ วรานิ จ
สจฺจวารานิ, สจฺจานิ อุตฺตมานีติ อตฺโถ.
"จตุตารี สจฺจวรุคฺคเม"ติปิ ปาโธ,
ตสฺส จตุตารี สจฺจวารานิ อุตฺตมานีติ
อตฺโถ. เต เตติ เต เต เทวมนุสฺสา
พุทฺธเชน ภกฺวตา วินีตา. สจฺจรสฺนติ
จตุสจฺจปฏฺิเวธามตฺรสํ ปิตฺวา. วิโนเทนฺติ

๓. "พระพุทฺธเจ้าแม่พระองค์นั้น ทรง
ประกาศอริยสัจธรรม อันประเสริฐ-
สุด ๔ ประการ เทวดาและมนุษย์
เหล่านั้น ๆ ไต่ค้มรสสัจธรรมแล้ว
ย่อมบรรเทาความมีกมลเสียใจ.

๔. ในคราวที่ทรงบรรลุพระโพธิญาณ ซึ่ง
เป็นคุณอันสูงสุดหาสิ่งใดเทียบเท่ามิได้
แล้ว ทรงแสดงธรรมครั้งแรก ธรรมา-
ภิสัมมัย (การตรัสรู้ธรรม) ได้มีแก่เทวดา
และมนุษย์แสนโกฏี."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จตุโร
แปลว่า ๔. บทว่า สจฺจวรุคฺคเม ความว่า
สัจจะด้วย ประเสริฐด้วย ชื่อว่า สัจจะ
อันประเสริฐ, ไต่ค้ม สัจจะอันสูงสุด.
พระบาลีว่า "จตุตารี สจฺจวรุคฺคเม" ดังนี้
ก็มี, ความแห่งพระบาลีนั้นว่า สัจจะอัน
ประเสริฐสุด ๔ ประการ. สอนบทว่า
เหล่านั้น ๆ ความว่า เทวดาและมนุษย์

๑ ก. ปจฺมาภิสฺมโย.

มหาत्मन्ตี เตน เตน มกุเคน ปหาคัพพ์ เหล่านี้ ๆ อันพระผู้มีพระภาคพระพุทธเจ้า
 โมหตัม วิโนเทนตี, วิทฺธเสนตีตี ทรงแนะนำไว้เสียแล้ว. บทว่า สัจจรัส (รส
 อตุโธ. ปตวานาติ ปฏิวิชฺฌิตฺวา. สัจธรรม) ความว่า เพราะแห่งตลอดสัจ-
โพธิณตี เอตุถ ปนายํ โพธิ-สทฺโท : ธรรม ๔ จึงได้มอมตรส. บทว่า วิโนเทนตี
มหาत्म (ยอมบรเรทาความมืดมืดเสียได้)
 ไต่แก่ ยอมบรเรทา คือ กำจัดความมืดคือ
 โมหะ ที่จะพึงละไต่ด้วยมรรคนั้น ๆ. บทว่า
ปตวาน (ทรงบรรลู่) คือ ทรงแห่งตลอด.
 อนึ่ง ในศัพท์ว่า โพธิ นี้ โพธิ-ศัพท์ ข้าพเจ้า
 จะอธิบายต่อไป :

มกุเค ผลเอ จ นิพพาน
 รุกฺเข ปญฺญตฺตียํ ตถา
 สัพพญฺญเต จ ญาณสํมึ
 โพธิสทฺโท ปนาคโต.

ก็โพธิศัพท์มาในความหมายว่า มรรค
 ผล พระนิพพาน ต้นไม้ บัญญัติ (คือชื่อ)
 และพระสัพพัญญุตญาณ.

ตถา हि ปเนส "โพธิ รุกฺจติ
 จตุสุ มกุเคสุ ญาณ" ตีอาที่สุ^๑ มกุเค
 อากโต.

จริงอย่างนั้น ก็ศัพท์ว่า โพธิ นี้ มาใน
 ความหมายว่า มรรค เช่นในพระบาลี
 เป็นต้นว่า "ญาณในมรรคสี่ ท่านเรียกว่า
 โพธิ."

^๑ พ. จพ. ๓๐/๓๒๑.

"อุปสมาย อภิญญา สมุโธธาย ในความหมายว่า ผล เช่นในพระบาลีที่ว่า
 ส้วตฺตตี"^๑ เอตฺถ ผล.

"มชฌิมาปฏิปทา ย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อความ
 สงบระงับ เพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อตรัสรู้พร้อม."

"ปตุวาน โโพธิ อมตํ อสงฺขตฺน"^๒ ในความหมายว่า พระนิพพาน เช่นใน
 เอตฺถ นิพฺพาน.

พระบาลีที่ว่า "บรรลุแล้วซึ่งโพธิ (คือ
 พระนิพพาน) อันเป็นอมตะอันเป็นอสังขตะ
 (ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง)."

"อนฺตรํ จ คยํ อนฺตรํ จ โโพธิ"^๓ ในความหมายว่า ต้นอัสสัถะ (ต้นโพธิ์)
 เอตฺถ อสฺสํตฺถรฺกฺเข.

เช่นในพระบาลีที่ว่า "ระหว่างแม่น้ำคยา
 และระหว่างต้นโพธิ์."

"โพธิ โข ราชกุมารโ ภโถ โคตมสฺส ในความหมายว่า บัญญัติ(คือชื่อ) เช่นใน
 ปาเท สีรสา วนฺทตี"^๔ เอตฺถ

พระบาลีที่ว่า "โพธิราชกุมารแล ถวายบังคม
 พระบาท (ยุคล) ของพระโคตมะผู้เจริญ
 ด้วยเคียรเกล้า."

^๑ ม. มุ. ๑๒/๒๖, ม. อ. ๑๔/๔๒๓,
 วิ. มหา. ๔/๑๘, ลี. มหา. ๑๔/๕๒๘,
 ขุ. ป. ๓๑/๕๐๖. ^๒ คเวสิตฺตพฺโพ.

^๓ ม. มุ. ๑๒/๓๒๘, ม. ม. ๑๓/๔๖๖,
 วิ. มหา. ๔/๑๔.

^๔ ม. ม. ๑๓/๔๔๐, วิ. จ. ๗/๔๗.

"ปโปติ โปธิ วรภูริเมธโส"^๑ ติ
 เอตถ สัพพญุตตญา เณ. อธิยาปิ
 สัพพญุตตญา เณ ทฏฺจพโป. อรหตฺต-
 มกฺกญา เณปิ วฏฺฏติ^๒ อตุลนฺติ ตฺลรหิตํ
 ปมาณาตีคํ, อปฺปมาณนฺติ อตุโถ. สมนฺโปธิ
 ปตฺวา ฌมฺมํ เทเสณฺตสฺส ตสฺส
 ภควโต ปจฺเม ฌมฺมเทสํเนติ อตุโถ
 กเหตุพโป.

ในความหมายว่า พระสัพพัญญุตญาณ เช่นใน
 พระบาลีนี้ว่า "พระราชากุมารมีพระปัญญา
 อันประเสริฐกว้างขวางทุกแผ่นดิน จะบรรลु
 พระโพธิญาณ." แม่ในที่นี้ คัพทว่า โปธิ
 บัณฑิตพึงเห็นว่า มาในความหมายว่า
 พระสัพพัญญุตญาณ. แม่ในความหมายว่า
 พระอรหันตมรรคญาณก็ควร. บทว่า อตฺล
 (หาสิ่งใดเทียบเท่ามิได้) ความว่า เว้นจาก
 การซึ่งก็เกินที่จะประมาณได้, อธิบายว่า
 หาประมาณมิได้. บัณฑิตพึงถือเอาใจความว่า
 ในการแสดงธรรมครั้งแรก ของพระผู้มี-
 พระภาคเจ้าพระองค์นั้น ซึ่งทรงบรรลุ
 พระสัมโพธิญาณแล้วแสดง ธรรมอยู่.

ยทา ปน จิตฺตํ นาม นกรํ
 อุปนิสฺสาย วิหรนฺโต จมฺปกรุกฺขมุเล

อนึ่ง เมื่อคราวที่พระมังคลพุทธเจ้า
 เสด็จเข้าไปอาศัยพระนกร มีชื่อว่าจิตตะ

^๑ ที. ปา. ๑๑/๑๘๐.

^๒ ปปญฺจสุทฺธิ. ๑/๗๕, ปรมตฺถทีปนี อ. ๓๓,
 สมฺมตปาสาทิกา. ๑/๑๕๑, ฉ. ปรมตฺถทีปนี
 จริยาปิฎกฏกฺกถา. ๑๘.

กณฺฐมฺพรุภฺชมุเล^๑ อมฺหากิ ภควา วิย
 คิถฺถิยานํ มานมทฺทนํ ยมกปาฏิหาริย์
 กตฺวา สุราสุรยฺวติรติสมฺภวเน รุจิร-
 นวกนกรชตมยวรภวเน ตาวทีสภวเน
 ปาโรจฺจตฺตกรุภฺชมุเล ปณฺทุกมฺพลลิตาตเล
 นิสีทิตฺวา อภิธมฺมํ กเถสิ, ตทา
 โภภูสฺตสทฺสฺสานํ เทวตานํ ธรรมาภิสมโย
 อโหสิ, อยํ ทฺติโย อภิสมโย.

ประทับสำราญพระอิริยาบถอยู่ ทรงทำยมก-
 ปาฏิหาริย์ ย้ายี่มานะของพวกเดียรถีย์ ที่
 โคนต้นจำปา เหมือนพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ของพวกเรา ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ที่โคนต้น
 มะม่วง ชื่อคัมภามพฤกษ์ฉะนั้น แล้ว(เสด็จ
 ไป) ประทับ ณ พื้นต้นทุกัมพลศิลา (ศิลาที่มีสี
 เหมือนผ้าขนสัตว์สีเหลือง) โคนต้นปาริฉัตร
 ในภพดาวดึงส์ ซึ่งมีวิมานอันประเสริฐสวย-
 งามล้วนแล้วด้วยทองเนื้อเก้าและเงิน เป็น
 สถานที่ให้เกิดความยินดีแก่นางเทพธิดาและ
 นางอสูร (กัญญา) วยรฺน แล้วทรงแสดง
 พระอภิธรรมนั้น ธรรมาภิสมัยได้มีแล้วแก่
 เทวดา (นับได้) แสนโกฏิ, นี้เป็นอภิสมัย
 ครั้งที่ ๒.

ยทา ปน สุนนฺโท นาม จกฺกวตฺติราชา
 สุรภินฺคเร ปุริตจกฺกวตฺติวตฺโต หุตฺวา
 จกฺกรตฺนํ ปฏฺิลภิ. ตํ กิร มงฺคฺลทสฺพล

พระเจ้าจักรพรรดิราชาพระนามว่า พระเจ้า
 สุนันทะ ทรงบำเพ็ญจักรวรรดิวัตรเต็มเปี่ยม
 แล้ว ทรงได้เฉพาะซึ่งจักรรัตนะ(จักรแก้ว)

^๑ โป. กณฺทามฺพรุภฺชมุเล,
 ฉ. กณฺทมฺพรุภฺชมุเล.

โลกะ อุပ္ปนุเน จกฺกרתนํ จานา
โอสกุกิถํ ทิสฺวา สุนฺนโท ราชา
วีกตานนฺโท พุราหมเณ ปริปุจฺฉิ "อิมํ
จกฺกרתนํ มม กุสฺเลน นิพฺพตฺตํ, กสฺมา
จานา โอสกุกิตนฺ"ติ.

ตโต เต ตสฺส รณฺโณ โอสกุกนการณํ
พฺยากริสฺสุ. "จกฺกวตฺตฺติरणฺโณ อายุภฺขเยน
วา ปพฺพชฺชูปคมเนน วา พุทฺธปาตุภาเวน
วา จกฺกרתนํ จานา โอสกุกิตฺติ วตฺวา
ตฺยํ ปน มหาราช อายุภฺขโย นตฺถิ,
อติทึฆายุกุ ทฺวํ, มจฺกโล ปน สฺมมา-
สฺมพฺพุโธ โลกะ อุပ္ปนฺโน, เตน เต
จกฺกרתนํ โอสกุกิตนฺ"ติ.

ในสุรทินคร. ได้เห็นว่า เมื่อสมเด็จพระศพล
มังคละเสด็จอุบัติในโลกแล้ว พระเจ้าสุนันทะ
ทอดพระเนตรเห็นจักรรัตนะนั้น เคลื่อนจาก
ที่ตั้ง ทรงปราศจากความเพลิดเพลिनพระ-
หฤทัย จึงตรัสสอบถามพราหมณ์ทั้งหลายว่า
"จักรรัตนะนั้น เกิดขึ้นด้วยกุศลของเรา,
เหตุไรจึงเคลื่อนจากที่ตั้ง."

ต่อแต่นั้น พราหมณ์เหล่านั้น ทูลพยากรณ์
เหตุที่ทำให้จักรรัตนะเคลื่อนไปแด่พระราชา
นั้น. กราบทูล(อีก)ว่า "จักรรัตนะเคลื่อน
ไปจากที่ตั้ง ด้วยเหตุพระเจ้าจักรพรรดิ
ทรงสิ้นอายุขัย ด้วยเหตุพระเจ้าจักรพรรดิ
เสด็จสู่บรรพชา หรือว่าด้วยภาวะที่พระ-
พุทธเจ้าปรากฏขึ้น แล้วทูลว่า ข้าแต่มหา-
ราชเจ้าอายุขัย (คือการสิ้นพระชนมายุ)
ย่อมไม่มีแก่พระองค์, พระองค์ทรงมีพระ-
ชนมายุยิ่งยอนาน, แต่พระมังคลสัมมาสัม-
พุทธเจ้าเสด็จอุบัติแล้วในโลก, จักรรัตนะ
ของพระองค์จึงเคลื่อนไปด้วยเหตุนี้."

บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ศรีมิตร จำกัด

สร้างค้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

คัม สุตฺวา สุนฺนุโท จกฺกวัตฺตฺติราชา
 สปริชโน คัม จกฺกรตฺนํ ลีรสา วนฺทิตฺวา
 อายาจึ "ยวาทึ ทวานุภา เวณ
 มงฺกฺลทสฺพลํ สกฺกฺริสฺสุสํมิ, ตาว ตฺวํ
 มา อนุตฺรธายสฺสุ"ติ. อถ นํ จกฺกรตฺนํ
 ยถาจาเนเยว อญฺจาสึ.

ตโต สมุปากตานุโท สุนฺนุโท
 จกฺกวัตฺตฺติราชา ฉตฺตีสโยชนปริมณฺฑลตาย
 ปริสาย ปริวุโต สพฺพโลกมงฺกฺล
 มงฺกฺลทสฺพลํ อุปสงฺกมิตฺวา สสาวกสํฆิ
 สตฺถาริ มหาทาเนน สนฺตปฺเปตฺวา
 อรหนฺตานิ โภกฺกิสฺตสฺสสํนํ กาสิกวตฺถานิ
 ทตฺวา ตถาคตสฺส สพฺพปริกฺษาเร ทตฺวา
 สกฺลโลกวิมฺหยกริ ภควโต ปุชฺชํ กตฺวา
 มงฺกฺลํ สพฺพโลกนาถิ อุปสงฺกมิตฺวา
 ทสนฺขสโมธานสมุชฺชลํ วิมลกมลมงฺกฺลสม-
 มณฺชลึ ลีรสิ กตฺวา วนฺทิตฺวา
 ธมฺมสฺสวณฺตฺถาย เอกมณฺตํ นิสึทึ.

พระเจ้านั้นทะจักรพรรดิราช พร้อมควย
 ข้าราชการบริพาร ไต่สัปดาห์นั้นแล้วถวายบังคม
 จักรรัตนันด้วยเศียรเกล้า ตรัสอ่อนวอนว่า
 "ท่านจงอย่าเพิ่งอันตรายท่านไปจนกว่าเราจัก
 (ไป) สักการะสมเด็จพระมังคลทสฺพล ด้วย
 อานุภาพของท่าน(เสียก่อน)". ต่อมาจักร-
 รัตนันนั้นได้(กลับไป)สถิตอยู่ในที่เดิมนั่นเอง.

ต่อจากนั้น พระเจ้านั้นทะจักรพรรดิ-
 ราชทรงกอปรไปด้วยความราเริงพระหฤทัย
 ทรงมีบริษัท มีปริมณฺฑลกว้าง ๓๖ โยชน์
 แวดล้อม เสด็จไปเข้าเฝ้าสมเด็จพระมังคล-
 ทสฺพล ผู้เป็นมงคลของชาวโลกทั้งมวล ทรง
 ยังพระบรมศาสดา พร้อมทั้งพระสงฆ์สาวก
 ให้อิมหน้า ด้วยมหาทาน ทรงถวายผ้า
 แควนกาสีแก่พระอรหันต์แสนโกฏิ ทรงถวาย
 บริหารทั้งปวงแก่พระตถาคตเจ้า ทรงทำ
 การบูชา ซึ่งทำความอัศจรรย์แก่ชาวโลก
 ทั้งสิ้น แก่พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว เข้าไป
 เฝ้าพระพุทธเจ้ามังกละ ซึ่งเป็นที่พึ่งแห่ง

บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ร่วม เสริมกิจ จำกัด

สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

ปุตุโตปิ ตสฺส อนุราชากุมารो नाम
ตถेव นิสีหิ.

ชาวโลกทั้งปวง ถวายบังคม โดยทรงประนม
อัญชลีอันรุ่งเรือง ถวายการประชุมพร้อมแห่ง
นิวทั้งสิ้น (งาม) เสมอถวายดอกบัวตูมอัน
ปราศจากมลทิน แล้วประทับนั่งเพื่อประโยชน์
แก่การทรงสัจธรรม ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง.
แม่พระราชบุตรของพระองค์ พระนามว่า
พระอนุราชากุมาร ก็ประทับนั่งอย่างนั้น
เหมือนกัน.

ตथा सुन्नहज्जกवत्तिराชปुมุขान्
เตสํ ภควา अनुपुพพิกถं กเถสิ.
सुन्नतो ज्जกवत्तिं สत्थिं प्रिसाय सह
पुष्पमिहाहि อรหत्तं ปาปุณิ. อถ
สตถา เตสํ पुपฺพจริยं โอลิเกนุโต
อิทธิมยปตฺตจิวรสฺส อุนิสฺสยํ ทิสฺวา
จกฺกชาลสฺมलगฺกत्तํ ทกฺขิณหत्तํ ปสาเรตฺวา
"เอถ ภิกฺขโว"ติ อาท. สพฺเพ
ตงฺขณฺเฆว ทฺวงฺกุลเกสา อิทธิมยปตฺต-
จิวรรธา วสฺสสฺสฏฺฐิกตฺถเระ"^๑ วิย
อากปฺปสมฺปนฺนา หุตฺวา ภควนฺตํ ปรีวารยิสฺสุ.

ในกาลครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
ไตรสร้อนุพุพพิกา (เรื่องราวตามลำดับ)
แก่ขาราชบริพารเหล่านั้น ซึ่งมีพระเจ้า
สุนันทะจักรพรรดิราช ทรงเป็นประมุข.
พระเจ้าสุนันทะจักรพรรดิราชพร้อมด้วยบริษัท
ทรงบรรลुพระอรหัตต์ พร้อมทั้งปฏิสัมภิทา.
ลำดับนั้น พระบรมศาสดา ทรงตรวจดู
บุพจริยาของชนเหล่านั้นอยู่ ทรงเห็นธรรม
เป็นอุปนิสัยแห่งบาตรและจิวรอันสำเร็จด้วย
ฤทธิ์ ทรงเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวาอัน
ประทับด้วยชายคือจักร แล้วตรัสว่า "เธอ

^๑ ส. อ. วสุสสติกตฺถเระ.

บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ร่วม เสริมกิจ จำกัด
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

อัยยั ตติโย อภิสมโย อโหสิ. เตน ทั้งหลายจงเป็นภิกษุมาเถิด." ในทันใด
 ๖๖๔
 วุคฺคํ : นั้นเอง ชนทั้งปวงมีผม(สั้น)เพียงสององคุลี
 ทรงบาตรและจีวรอันสำเร็จด้วยฤทธิ์ เป็นผู้
 เพียบพร้อมด้วยมารยาท เหมือนพระเถระ
 ผู้มีพรรษา ๖๐ แวดล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้า.
 นี้เป็นอภิสมัย ครั้งที่ ๓. เหตุนี้ พระผู้มี-
 พระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประ-
 พันธ)ว่า :

๕. "สุรินฺทเทวภวเน
 พุทฺโธ ฌมฺมมเทสยิ^๑
 โภกฺกิสฺสทสฺสสานิ^๒
 ทุคฺคิยาภิสมโย อหุ.

๖. ยทา สุนฺนุโท จกฺกวตฺตึ
 สฺมฺพุทฺธมฺปสงฺกมิ
 ตทา อาหนิ^๓ สฺมฺพุทฺโธ
 ฌมฺมเกรี วรฺคฺตมฺ.

๕. "พระมังคลพุทธเจ้า ไททรงแสดงพระ-
 ธรรม (คือพระอภิธรรม) ณ เทวพิภพ
 ของจอมแห่งเทวดา อภิสมัย (การ
 ตรัสรู้ธรรม) ครั้งที่ ๒ ได้มีแล้วแก่
 เทวดาแสนโกฏิ.

๖. เมื่อครั้งพระเจ้าสุนันทะจักรพรรดิราช
 เสด็จเข้าไปเฝ้า พระสัมพุทธเจ้า นั้น
 พระสัมพุทธเจ้าได้ทรงลั่นกลองธรรม-
 เกรียนประเสริฐสุดแล้ว.

^๑ อ. ยทา พุทฺโธ ปกาสิ.

^๒ ส. อ. โภกฺกิสฺสทสฺสสานิ..

^๓ ม. อหนิ เอวมณฺญตฺถาปี.

๑. สุนนุทสุสาธุจรา ชนตา^๑
 ตทาส์ นวุติโกฏิโย
 สพเพปิต^๒ เต นีรวเสสา
 อเหสฺสุ เอหิกุกุชา^๓ติ.

ตตถ สุรินทเทวภวเนติ ปุน
 เทวินทภวเนติ อตุโธ. ธมฺมนติ
 อภิธมฺม. อาหฺนิตี อภิหฺนิตี. วรุตฺตมนฺติ
 วโร ภกฺวา อุตฺตมํ ธมฺมเกรินฺติ อตุโธ.
อนุจฺราติ นินฺทจฺจรา เสวกา. อาสุณฺติ
 อเหสฺสุ. "ตทาสี นวุติโกฏิโย"ติปิ
 ปาโล. ตสฺส ชนตา อาสี, สา
 ชนตา กิตฺตกาติ เจ, นวุติโกฏิโยติ
 อตุโธ.

๑. ครั้นนั้น ประชุมชนแก่สิบโกฏิ ได้ตาม
 เสด็จพระเจ้าสุนันตะ ชนทั้งปวงเหล่านั้น
 ได้(อุปสมบท)เป็นเอหิกุกุชหมคสัน."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ณ เทวพิภพ
ของจอมแห่งเทวดา ความว่า ที่ภพของ
 ท้าวสักกะจอมแห่งเทวดาอีกครั้ง. บทว่า
ธรรม ได้แก่ พระอภิธรรม. บทว่า อาหฺนิตี
 แปลว่า ทรงตั้งกลอง. บทว่า วรุตฺตมํ
 ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ประเสริฐ
 ทรงตั้งกลองคือพระธรรมอันสูงสุด. บทว่า
ตามเสด็จ ความว่า เสวกผู้ตามเสด็จ
 เนื่องนิตย. คำว่า อาสฺ แปลว่า ได้เป็น
 แล้ว. พระบาลีว่า "ตทาสี นวุติโกฏิโย"
 ดังนี้ก็มี. อธิบายว่า หมู่ชนของพระเจ้า
 สุนันตะนั้นมีแล้ว, หากถามว่า หมู่ชนนั้น
 มีจำนวนเท่าไร, ตอบว่ามีแก่สิบโกฏิ.

^๑ ก. จ.

^๒ ก. สพเพ.

อด มงฺกเล กิร โลกนาถ
 เมขเล ปุเร วิหรนฺเต ตสฺมีเยว ปุเร
 สุเทโว จ ฌมฺมเสโน จ มาณวกา
 มาณวกสหสฺสปริวารา^๑ ตสฺส ภควโต
 สฺนฺติเก เอหิกฺกขุปฺพชฺชชาย ปพฺพชฺชิสฺสุ.
 มาฆปุณฺณมาศ ทฺวีสุ อคฺคสาวเกสุ
 สปริวาเรสุ อรหตฺตํ ปตฺเตสุ สตถา
 โภกฺกิสฺตสหสฺสภิกฺขุคณฺมชฺเช ปาติโมกฺข์
 อุตฺทิสฺสิ, อัยํ ปจฺจโม สฺนฺนิปาโต อโหสิ.

ปุณฺ อุตฺตรารามे नाम अनुत्तरे
 णातिस्माकमे पपฺพชิตानํ โภกฺกิสฺตสหสฺसानํ
 สฺมาคमे ปาติโมกฺข์ อุตฺทิสฺสิ, อัยํ
 ทฺวติโย สฺนฺนิปาโต อโหสิ. สฺนฺนท-
 จกฺกวตฺตติภิกฺขुकณฺสฺมาคमे นวฺติโภกฺกิ-
 สหสฺसानํ ภิกฺขุณํ มชฺเช ปาติโมกฺข์

ตั้งได้ตั้งมาว่า ครั้งนั้น เมื่อพระ-
 บรมโลกนาถมังคละประทับอยู่ที่เมืองเมขละ
 มีมาณพ (๒ คน) คือ สุเทวมาณพ และ
 ธรรมเสนมาณพ มีมาณพเป็นบริวารพันหนึ่ง
 บวชด้วยเอหิกฺกขุบรรพชา ในสำนักของ
 พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ที่เมืองนั้น
 นั้นแล. ครั้นวันเพ็ญเดือน ๓ เมื่อพระ-
 อัครสาวกทั้งสอง พร้อมทั้งบริวารบรรลु
 พระอรหัตแล้ว พระบรมศาสดาทรงแสดง
 พระปาติโมกข์ในท่ามกลางหมู่ภิกษุแสนโกฏิ,
 นี้เป็นปฐม(สาวก)สนฺนิบาต.

พระองค์ทรงแสดงพระปาติโมกข์ ในสมาคม
 บรรพชิตแสนโกฏิ ในสมาคมแห่งพระญาติ
 ผู้ประเสริฐ ที่พระวิหารอุตฺตรารามอีก, นี้
 เป็น(สาวก)สนฺนิบาตครั้งที่ ๒. พระองค์
 ทรงแสดงพระปาติโมกข์ ในท่ามกลางภิกษุ
 ทั้งหลาย ๘ หมื่นโกฏิ ในสมาคมแห่งหมู่ภิกษุ

^๑ ส. อ. ทสฺมาณวกสหสฺสเสหิ ปริวตา.

อุทฺทิลิ, อัยฺ ตติโย สนนฺปิยาโต อโหสิ.
เตน วุคฺคํ :

(บริวาร)ของพระเจ้าสุนันท์พะจันทรพรตติราช,
นี้เป็น(สาวก)สันนิบาตครั้งที่ ๓. เหตุนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา
(ประพันธ์) ว่า :

๘. "สนนฺปิยาตา ตโย อาสุํ
มจฺจลลสฺส มเหสิโน
โกฏฺฐิตตสฺสทสฺสานํ
ปจฺจโม อาสิ สมากโม.

๘. "(สาวก) สันนิบาต (ในพระศาสนา)
ของพระมเหสีเจ้ามัจจลละไคมีมาแล้ว
๓ ครั้ง ครั้งแรกไคมีภิกษุแสนโกฏฐิต
ประชุมกัน.

๘. ทฺตติโย โกฏฺฐิตตสฺสทสฺสานํ^๑
ตติโย นวุติโกฏฺฐินํ
ชฺเฌาสุวานํ วิมลานํ
ตทา อาสิ สมากโม"ติ.

๘. ครั้งที่ ๒ ก็มีแสนโกฏฐิต ครั้งที่ ๓
มีภิกษุล้วนพระชเฌาสัพ ปราศจาก
มลทินเกาสิบโกฏฐิตมาประชุมกันในกาล
ครั้งนั้น."

ตทา อมหากํ โพิธิตฺตโต
สุรฺรฺจิปฺราหฺมณฺคา เม สุรฺรฺจि นาม

ครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์ของพวกเรา
เป็นพราหมณ์ชื่อสุรฺรฺจิ ในหมู่บ้านสุรฺรฺจิปฺราหฺมณ-

^๑ ก. โกฏฐิตตสฺสทสฺสานํ ทฺตติโย
อาสิ สมากโม
ตติโย นวุติ โกฏฐินํ
ตติโย อาสิ สมากโม.

พราหมโณ หุตฺวา ตินฺณ เวทานิ ปารกฺข
 สนิมฺมฺหุ เกฏฺฏาณิ สากฺขรูปเปทานิ
 อิติหาสปญฺจมานิ ปทโก เวยฺยากรโณ
 โลกายตมหาปุริสลกฺขณฺสุ อนวโย
 อโหสิ.

คาม เรียนจบไตรเพท พร้อมทั้งคัมภีร์
 นิคมฺมฺหุศาสตร์ (ว่าด้วยชื่อสิ่งของ มีต้นไม้
 เป็นต้น) คัมภีร์เกฏฏศาสตร์ (ว่าด้วยกวี-
 นิพนธ์) พร้อมทั้งประเภทแห่งอักษร (คือ
 ลึกษา และนिरुत्ति ซึ่งเรียกว่า เวทงค์)
 มีคัมภีร์อิติहाสศาสตร์ (ว่าด้วยพงศาวดาร
 เป็นต้น) เป็นที่ ๕ เป็นผู้เชี่ยวชาญในบท
 (แห่งพระเวท) เป็นนักไวยากรณ์ ชำนาญ
 ในคัมภีร์โลกายตศาสตร์ (ว่าด้วยเรื่องราว
 อันไม่น่าเชื่อ) และคัมภีร์มหาปุริสลักขณะ.

โส สตฺถาริ อุปสงฺกมิตฺวา ทสฺพลสฺส
 มธฺรธมฺมกถํ สุตฺวา ภควติ ปสฺสีทิตฺวา
 สรณํ กนฺตฺวา "เสว มยฺหิ ภิกฺขุ
 กณฺหา"ติ สสาวกสฺมि ภควนฺตํ
 นิมนฺเตสิ. โส ภควตา "พฺราหฺมณ
 กิตฺตเกหิ ภิกฺขุหิ เต อตฺถโณ"ติ วุตฺโต
 "กิตฺตกา ปน โว ภนฺเต ปริวารา
 ภิกฺขุ"ติ อาห. ตทา ปสมสนฺนิปาโตว
 โหติ, ตสฺมา "โกฏิสฺตสฺหสฺสนฺ"ติ
 วุตฺเต "ยฺหิ เอวํ ภนฺเต สฺพเพหิปี

พระบรมโพธิสัตว์นั้น เข้าไปเฝ้าพระบรม
 ศาสตรา สดับธรรมกถาอันไพเราะของ
 สมเด็จพระทศพล เลื่อมใสในพระผู้มีพระ
 ภาคว่า ถึงพระองค์ว่า เป็นสรณะแล้ว
 ทูลเชิญเสด็จ พระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมทั้ง
 พระสงฆ์สาวกว่า "ขอพระองค์จงทรงรับ
 ภิกษาของข้าพระองค์ ในวันพรุ่งนี้เถิด."
 เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า "ดูกร
 พราหมณ์ ท่านต้องการภิกษุประมาณเท่าไร"
 พระบรมโพธิสัตว์นั้นกราบทูลว่า "ข้าแต่พระ-

คุณอนันต์ อัสวกุล

สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

สทุธิ มยฺหํ ภิกฺขุ คณฺหา"ติ นิมนฺเตสิ.
สตุถา อธิวาเสสิ.

พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ สุวาตนาถ
นิมนฺเตตฺวา อตฺตโน มรํ คจฺจนฺโต
จินฺเตสิ "อหํ เอตฺตกาณํ ภิกฺขุณฺ
ยาคุภตฺตวตฺตนาทีนํ ทาตุํ สกฺโกมิ,
นีสึทญฺจานํ ปน กถํ ภวิสฺสตี"ติ. ตสฺส
กิริ สํ จินฺตนา จตุราสีติโยชนสฺสสฺป-
ปมาเณ เมรุมตฺตเก จิตฺสฺส เทวราชสฺส
ทสฺสตนยนสฺส ปญฺชุกมฺพลสิลาสนสฺส
อญฺหาการํ ชเนสิ.

องค์ผู้เจริญ ก็ภิกษุผู้เป็นบริวารของพระองค์
มีจำนวนเท่าไร." กาลนั้นพอดีเป็น(สาวก)
สันนิบาตครั้งแรก, เหตุนั้น เมื่อพระบรม
ศาสดาตรัสตอบว่า "มีแสนโกฏิ" สุรฺจ-
พฺราหฺมณฺโณ ไททูลอาราธนาว่า "ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ เมื่อเป็นอย่างนั้น ขอพระองค์พร้อม
ด้วยภิกษุทั้งหมด โปรดทรงรับภิกษาของข้า-
พระองค์." พระบรมศาสดาทรงรับนิมนต์.

พฺราหฺมณฺครนฺทูลเชิญเสด็จพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า เพื่อเสวยภัตตาหารในวันรุ่งขึ้นแล้ว
ไปยังเรือนของตน พลาจคิดว่ "เรา
สามารถจะถวายสิ่งของ มีข้าวต้ม ข้าวสวย
และผ้าเป็นต้น แก่ภิกษุทั้งหลายซึ่งมีประมาณ
เท่านี้ได้, แต่หนึ่งจะมีพอใดอย่างไร."
ไคยึนว่า ความคิดนั้นของท่านนั้นคาลอาการ
คือ ความร้อนให้เกิดแก่บัณฺฑกัมพลสิลาอาสน์
ของท้าวสหัสสนัยน์เทวราช ซึ่งอยู่บนยอดเขา
พระสุเมรุ ไกลถึงแปดหมื่นสี่พันโยชน์.

คุณอนันต์ อัศวกุล

สร้างคัมภีร์ถวาย เป็นพุทธบูชา

อด สกโก เทวราชา อาสนัสส
 อุกุฬาวํ ทิสฺวา "โก นุ โข มํ อิมฺมา
 จานา จาเวตฺถาโม"ติ สมุပ္ปน-
 ปรีวิตฺถโก ทิพฺเพน จกฺขุณา มนุสฺสโลกํ
 โอลเณนโต มหาปุริสํ ทิสฺวา "อัย-
 มหาสคฺโต พุทฺธปฺมุขํ ภิกฺขุสํฆํ
 นิมนฺเตตฺวา ตสฺส นิสีหนตฺถาย
 จินฺเตสิ, มยาปิ ตตฺถ คนฺตฺวา
 ปุณฺณโกฏฺฐาสิ คเหตฺถุ วฏฺฐตี"ติ
 วทฺถกัณฺโณ นิมนฺนิตฺวา วาสิฬรสุหตฺโต
 มหาปุริสสฺส ปุโรโต ปาตุโรโหสิ. โส
 "อตุถิ นุ โข กสฺสจิ ภตฺติยา
 กตฺตพฺพกมฺมน"ติ อาท.

มหาสคฺโต ทิสฺวา "กิ กมฺมํ กาคฺคํ
 สกฺขิสฺสสี"ติ อาท. มม อชานนสิปฺปํ
 นาม นคฺติ, โข โข ยํ ยํ อิจฺฉติ
 มนุสฺสํ วา ปาสาทํ วา อณฺเณ วา
 กิณฺจจิ นิเวสนาทิกํ, ตสฺส ตสฺส ตํ ตํ
 กาคฺคํ สมนฺตโณมฺหิติ.

ครั้งนั้น ท้าวสักกเทวราช ทรงเห็นความที่
 อาสนะ มีอาการเรารอน ทรงเกิดความ
 ปรีวิตกขึ้นว่า "ใครหนอ ต้องการที่จะให้
 เราเคลื่อนจากที่นี่" ทรงสอดส่องโลกมนุษย์
 ด้วยทิพยจักขุก็ทรงเห็นพระมหาบุรุษ จึงดำริ
 ว่า "พระมหาสัตว์ผู้นี้ นิมนต์ภิกษุสงฆ์ มี
 พระพุทธเจ้าทรงเป็นประมุข คิดเรื่องจัดหา
 ที่นั่งเพื่อภิกษุสงฆ์นั้น, สมควรที่เราจะไปที่นั่ง
 แล้วถือเอาส่วนบุญถวาย" แล้วจึงเนรมิตร่าง
 เป็นช่างไม้ มือถือมีดและขวานไปปรากฏตัว
 ต่อหน้าพระมหาบุรุษ. ช่างไม้จำแลงใด
 กล่าวว่า "มีใครจะจ้างทำงานบางไหมหนอ."

พระมหาสัตว์เห็นแล้ว จึงกล่าวว่า
 "ท่านจักอาจทำงานอะไรเล่า." ช่างไม้
 จำแลงตอบว่า ชื่อว่า คิลปะที่ข้าพเจ้าไม่รู้
 ย่อมไม่มี, ผู้ใดต้องการ (ให้ข้าพเจ้าทำ)
 งานสิ่งใด ๆ เป็นประรำ หรือปราสาท หรือ
 เรือนเป็นต้น อย่างอื่นไร ๆ ก็ตาม,

คุณวิรุฬ เตชะไพฑูลย์
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

มธุรัตถวิไลสินี บ.-พ.๑-๕๓

ข้าพเจ้าสามารถจะกระทำสิ่งนั้น ๆ ให้แก่
ผู้อื่น ๆ ได้.

เตน หิ มยหิ กมมํ อตุถิติ.
กั อชฺชยาติ. สุวาทนาย มยา
โกฏิสตสหัสสภิกขุ นิมนตฺตา, เตสํ
นีสีทนมณฺทปํ กริสฺสสีติ. อหิ นาม
กเรยฺยํ, สเจ เม ภตฺตี ทาทุ
สภฺขิสฺสธาติ. สภฺขิสฺสสามิ ตาตาติ. "ยทิ
เอวํ สาธุ กริสฺสสามี"ติ วตฺตวา เอกํ
ปเทสํ โอลฺลเกสิ.

พระมหาบุรุษกล่าววา ฅาอยางนั้น งาน
ของข้าพเจามีอยู่. ฅางไมจําแลงถามวา
ฅาแตนายเป็งานอะไร. พระมหาบุรุษ
กล่าววา ฅาพเจานิมนตภิกษุเสนโกฏีเพื่อ
ฉนภัตตอาหารในวันพรุ่งนี้, ทานจะทำปะรำ
สำหรับนั่งให้แกภิกษุเหล่านั้น ไตหรือไม.
ฅางไมจําแลงพุดวา ความจริงข้าพเจา
ก็จะพึงทำให้ไต, ฅาทานอาจโหดจางแก
ข้าพเจา. พระมหาบุรุษตอบวา นึแนะพอ
ข้าพเจาสามารถโหดจางแกทานไต. ฅาง
ไมจําแลงพุดวา "ฅาอยางนั้นคึละ ฅาพเจา
จะทำไห" แลวมองดูสถานทีแห่งหนึ่ง.

โส ทฺวาทสโยชนปฺปมาโณ ปเทโส
กลินฺนมนฺทลํ วิย สฺมตโล ปรมรมณฺโงโย
อโหสิ. ปุน โส "เอตตฺตเก จาเน
สตุตฺตรตนมโย ทฺนุจพฺพสาธมฺมโห มณฺทโป
อฺนุจทฺต"ติ จินฺเตตฺตวา โอลฺลเกสิ.

สถานที่นั้นมีขนาดประมาณ ๑๒ โยชน์ มีพื้น
ราบเรียบเสมอกัน นารึนรมย์ใจอย่างยิ่ง
เหมือนดวง(ปลูวี)กลิน. เขาจึงมองดูแล้ว
นึก็อึกว่า"ขอปะรำอันทำด้วยแกว๑ประการ
มีลักษณะมั่นคงสุกใสน่าทอดทักศนา จงตั้งขึ้น

คุณวิรุฬ เตชะไพบุลย์
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

ตโต ทาวเทว มณฑปสทิสโต ปจวิคัลล
ภินุทิตฺวา มณฑปโป อญฺจหิ.

ตสฺส โสวณฺณมเยสุ ฌมฺเภสุ รชตมยา
ฆฎกา อเหตุํ, รชตมเยสุ ฌมฺเภสุ
โสวณฺณมยา ฆฎกา, มณฺธิตุฌมฺเภสุ
ปวาฬมยา ฆฎกา, ปวาฬมเยสุ ฌมฺเภสุ
มณฺธิมยา ฆฎกา, สตฺตฺรตฺนมเยสุ ฌมฺเภสุ
สตฺตฺรตฺนมยา ฆฎกา อเหตุํ.

ตโต "มณฑปสฺส อนฺตรนฺตรราปิ
กิงฺกิลิกขาลา โอลมฺพตฺตู"ติ โอลเกสิ,
สท โอลโลกเนน กิงฺกิลิกขาลา โอลมฺพิ,
ยสฺส มนฺทวา เตรีตสฺส ปญฺจจฺติกสฺส เสว
ตุริยสฺส ปรมฺมโนรโม มจฺจุโร สทฺโท
นิจฺจรติ, ทิพฺพสฺสจฺจิตฺตฺวตฺตฺนกาโล วีย
อโหสิ.

"อนฺตรนฺตรรา ทิพฺพคฺนฺธทามปฺปฺพทามปตฺต-
ทามสตฺตฺรตฺนทามานิ โอลมฺพตฺตู"ติ

ในที่ประมาณเท่านั้น." ทันใดนั้นเอง ประรำ
ซึ่งเหมือนกับประรำ(จริง) ก็ชำแรกพื้นดิน
ขึ้นมาตั้งอยู่ (ณ ที่นั้น).

ที่เส้าทั้งหลาย อันทำด้วยทองของประรำนั้น
มีหมอนำทำด้วยเงิน, ที่เส้าทั้งหลายอันทำ
ด้วยเงิน มีหมอนำทำด้วยทอง, ที่เส้าแก้วมณี
มีหมอนำทำด้วยแก้วประพาฬ, ที่เส้าอันทำ
ด้วยแก้วประพาฬ มีหมอนำทำด้วยแก้วมณี,
ที่เส้าอันทำด้วยแก้ว ๑ ประการ มีหมอนำ
ทำด้วยแก้วถึง ๑ ประการ.

ต่อแต่นั้น มองดูแล้ว (นึกต่อไป)ว่า
"ขอให้กระดิ่ง จงแขวนอยู่ที่ประรำเป็น
ระยะ ๆ," พร้อมกับที่แลดูอยู่ กระดิ่งก็แขวน
(เป็นระยะ ๆ), เป็นกระดิ่งที่เมื่อถูกลมโชน
อ่อน ๆ ก็จะเปล่งเสียงไพเราะจับใจยิ่งนัก
ราวกับเสียงดนตรีมีองค์ ๕, กาลนั้น ดูจ
กาลเวลาแห่งการบรรเลงสังคีตทิพย์จะนั้น.

เขานึกต่อไปว่า"ขอพวงของหอมพวงดอกไม
พวงใบไม้ และพวงรัตนะ ๑ ประการ

คุณวิรุฬ เตชะไพบูลย์
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

จินุเตลี, สห จินุทาย ทามานี
โอลมพีสุ. "โกฏิสทสหัสสงขานัน ภิกขุณ
อาสนานิ จ กปิยมหคฺขมปจฺจตุธณานิ
อาธารกานิ จ ปจวี ภินฺทิตฺวา
อุฏฺฐหนฺตฺว"ติ จินุเตลี, ทาวเทว
อุฏฺฐหีสฺสุ. "โกณเณ โกณเณ เอเกกา
อุทกจาภู อุฏฺฐหนฺตฺว"ติ จินุเตลี,
ตงฺขณฺเณเยว อุทกจาภูโย ปรมลิตฺเลน
มธุเรน สุวีสุทฺธสุคฺคณฺธกปิยวารินา
ปุณฺณา กทลปณฺณปิทมฺมุขา อุฏฺฐหีสฺสุ.

โส ทสฺสตนฺยโน เอตฺตกั มาเปตฺวา
พฺรามาณฺสสฺส สนฺตีกั กนฺตฺวา "เอหิ อยฺย
ตว มณฺทปํ ทิสฺวา มยฺหํ ภตฺตี เทหี"ติ
อาห. มหาปุริโส กนฺตฺวา ตํ มณฺทปํ
โอโลเกสิ. ตสฺส โอโลเกนฺตสฺสเสว
สกลสรีริ ปณฺจวณฺณาย ปิตฺติยา นีรนฺตรํ
ผุฏฺฐํ อโหสิ.

อันเป็นทิพย์ จงห้อยลงมาเป็นระยะ ๆ,"
พร้อมกับที่เขานึก พวง(ของหอมเป็นต้น)
ก็ห้อยลงมา. เขานึกอีกว่า "อาสนะและ
ตั้งรองนั่ง (พร้อมด้วย) เครื่องปูมีค่ามาก
อันเป็นกัปปิยะ (ของควรสมณะใช้สอย)
จงชำระแผ่นดินขึ้นมามาตั้งอยู่ เพื่อภิกษุ
ทั้งหลายอันนับได้แสนโกฏิ," อาสนะและตั้ง
รองนั่ง ก็ตั้งขึ้นแล้ว ในทันทีนั้น. เขานึกว่า
"ตมฺน้ำ จงตั้งขึ้นที่มุมประรำทุกมุม มุมละ
ตุ่มหนึ่ง;" ในขณะนั้นเอง ตมฺน้ำทั้งหลายที่
เต็มด้วยน้ำใสสะอาด มีกลิ่นหอม และเป็น
กัปปิยะ มีรสอร่อยเย็นยิ่งนัก ปัดปาก(ตุ่ม)
ด้วยใบตองได้ตั้งขึ้นแล้ว.

ทาวสหัสสนัยนั้นสร้างประรำถึงเพียงนี้แล้วจึง
ไปยังสำนักของพราหมณ์คร่ำว่า "ข้าแต่นาย
ท่านจงมาตรวจดูประรำของท่านแล้ว จงให้
กาจางแก่ข้าพเจ้า." พระมหาบุรุษไปตรวจ
ดูประรำนั้น. เมื่อกำลังดูอยู่นั้น ทั่วทั้งสี่ระ
ได้เข้าบ้านด้วยปีติ ๕ ประการ ตลอดเวลา.

คุณวิรุฬ เตชะไพบูลย์
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

<p>อดสูส มณฑป โอลอยโต เอศทโหสิ "นาย มณฑโป มนุสสุฏเตน กโต, มยหิ อชฺฌาสยิ มยหิ คุณฺ อากมฺม อทฺธา สกฺกสูส เทวณฺโณ ภาวนิ อฺอุหิ อโหสิ, ตโต สกฺกเณ เทวานมินฺเทน อยํ มณฑโป นิมนฺโติ"ติ. "น โข ปน เม ยุตฺตํ เอวรูเป มณฑเป เอกทิวสํเยว ทานํ ทาตุ, สตุตฺทาหิ ทสฺสามิ"ติ จินฺเตสิ. พาหิรททานํ นาม ตตฺตกมฺปิ สมานิ^๑ โพธิสตุตฺตานํ ทหยิ คุญฺจิ กาทุ น สกฺโกติ, อลงฺกตสีสํ วา จินฺทิตฺวา อญฺชิตานิ วา อกฺขิณิ อูปฺปาญฺเฑตฺวา ทหยมํสํ วา อุกฺกุฏญฺเฑตฺวา ทินฺนกาเล โพธิสตุตฺตานํ จาคํ นิสฺสาย คุญฺจิ นาม โหติ.</p>	<p>ขณะที่พระมหาบุรุษกำลังตรวจดูประจำ อยู่ ความคิดได้เกิดขึ้นดังนี้ว่า "ประจำนี้มีใช้ ผู้เป็นมนุษย์สร้าง, แต่เพราะเนื่องด้วย ความปรารถนาของเรา (และ)คุณความดี ของเรา ภพของท้าวสักกเทวราชจึงแข็ง กระด้างอย่างแนอน, เพราะฉะนั้น ประจำ นี้จักต้องเป็นสิ่งที่ท้าวสักก ผู้เป็นจอมแห่ง เทวดาได้ทรงสร้างขึ้น." พระมหาบุรุษคิดว่า "ก็การที่จะถวายทาน ในประจำเห็นปานนี้ เพียงวันเดียวเท่านั้น ไม่สมควรแก่เราเลย เราจักถวายทานตลอด ๗ วัน." ธรรมคาวา การให้สิ่งของนอกกาย แม้จะมีประมาณมาก ถึงเพียงนั้น ก็ยังไม่สามารถทำหทัยของ พระบรมโพธิสัตว์ทั้งหลายให้ยินดีได้, แต่ใน กาลที่ใดตัดศีรษะซึ่งประดับแล้วให้เป็นทาน ก็น่า ใดควักดวงตาที่ใดตกแต่งแล้วให้เป็น ทานก็น่า ใดเชือดเนื้อหัวใจให้เป็นทานก็น่า พระบรมโพธิสัตว์ทั้งหลายยอมเกิดความยินดี</p>
---	--

^๑ ส. อ. กิตฺตกมฺปิ สมานิ.

มธุรัตถวาลาน บ. - ท. ๑-๕๓

อมุหากัมโปธิสตุตสสุส หิ ลิวีชาตเก^๑
 เทวลีกัม ปญจกหาปณสตุสสุสสุสานิ
 วิสสุชเชตฺวา จตุสฺส นครทฺวาเรสุ
 นครมชฺเชติ ปญจสุ จาเนสุ ทานัน
 เทนตุสสุส ตัม ทานัน จาคคฺกุณฺฐิ อูปฺปาเทตุ
 นาสกฺขิ. ยทา ปนสฺส พุราหฺมณฺวณฺเณ
 อาคนฺตุวา สกฺโก เทวราชา อกฺขิณิ
 ยาจิ, ตทา โส ตานิ จกฺขุณิ
 อูปฺปาฏฺเตวา อทาสิ, ททมานสฺสเสว
 หาโส อูปฺปชฺชิ, เกสฺสกมตฺตมฺปิ
 จิตฺตสฺส อณฺณตฺตํ นาโหสิ. เอว
 สพุพฺพณฺุโพธิสตุตฺตานัน พาทิรทานัน นิสฺสาย
 ติตฺติ นาม นตฺถิ. ตสฺมา โสปิ
 มหาปุริโส "มยา โภกฺกิสฺสตุสสุสสุขานัน
 ภิกฺขุณัน ทานัน ทาคฺคํ วฏฺฐตี"ติ จินฺเตตฺวา

อย่างแท้จริง เพราะอาศัยการบริจาค
 (เหล่านั้น).

เหมือนอย่างใน ลิวีชาตก เมื่อพระบรม
 โภธิสัตว์ของเราทั้งหลาย สละกหาปณะ
 ประมาณหาแสนทุกวัน ให้ทานในที่ ๕ แห่ง
 คือ ที่ประตูเมืองทั้งสี่ (และ) ที่ใจกลาง
 พระนคร ทานนั้นก็หาสามารถยังความยินดี
 ในการบริจาคให้เกิดขึ้นได้ไม่. ต่อเมื่อ
 ท้าวสักกเทวราช เสด็จมาด้วยเพศของ
 พราหมณ์แล้วขอดวงตาของพระบรมโภธิสัตว์
 นั้น, (และ) พระองค์ก็กวักดวงตาเหล่านั้น
 ใหนักนั้นแหละ ความราเรงจึงบังเกิดขึ้น,
 ความที่จิตคิดเป็นอย่างอื่นแม่สักเท่าปลายผม
 มิได้มีเลย. ชื่อว่า ความอึดเอิบใจของ
 พระสัมพันธุบรมโภธิสัตว์ทั้งหลาย อันเนื่อง
 ด้วการให้สิ่งของนอกร่างกายด้วยอาการอย่างนี้
 จึงหาไม่มี. เพราะเหตุนี้ พระมหาบุรุษ

^๑ พ. ขา. ๒๗/๔๑๘.

ตสุมิ มณฑปเป นิสีทาเปตฺวา สตุตทาหิ
 ควปานํ นาม ทานํ อทาสี.

แม่นั้นจึงคิดว่า "เราควรจะให้ทานแก่
 ภิกษุทั้งหลายอันนับได้แสนโกฏิ" ทั้งนี้แล้ว
 จึงนิมนต์ภิกษุสงฆ์หมื่นในพรรานั้นแล้วถวาย
 ทานชื่อว่า ควปานะ ตลอด ๗ วัน.

เอตฺถ คฺวปานนฺติ มหนฺเต มหนฺเต
 โกลมฺเพ ชีรสฺส ปุเรตฺวา อุตฺตเนสุ
 อาโรเปตฺวา มนปากปกฺเก ชีเร
 โถกโถเก ตณฺหุเล ปกฺขิปิตฺวา ปกฺก-
 มชฺสกุขรจฺจนฺตปปีหิ อภิสงฺขตโกชนํ
 วุจฺจติ. อิทเมว จตุมฺตรโกชนนฺติปิ
 วุจฺจติ. มนุสฺสาเยว ปน ปริวิสิตุํ
 นาสกฺขิสฺสุ. เทวาปิ เอกนฺตริกกา หุตฺวา
 ปริวิสิสุ.

โกชนะที่เรียกว่า คฺวปานะ ในที่นั้น
 (วิธีทำคือ) ใส่นมในหม้อใหญ่ ๆ หลายใบ
 ให้เต็ม แล้วยกขึ้นตั้งบนเตาไฟ ใส่ข้าวสาร
 (ในหม้อนมเหล่านั้น) หม้อละเล็กละน้อย
 เมื่อ(ข้าวและ)นมสุกเป็นก้อนแล้ว จึงปรุง
 ถวายน้ำผึ้งน้ำตาลกรวดปนละเอียด และเนย
 ใส ซึ่งได้เคี่ยวเข้าด้วยกันไว้ก่อนแล้ว.
 โกชนะที่เรียกว่า ควปานะ นี้แล ท่านเรียก
 ชื่อว่า จตุมฺตรโกชนะ ก็มี. แต่มนุษย์ทั้งหลาย
 ไม่อาจ(เขา)ถวายอาหารได้เลย (เพราะ
 ภิกษุแน่นขนัดจำนวนถึงแสนโกฏิ). แม้เหล่า
 เทวดา ก็ยังต้องสลับกันเขาถวายอาหาร
 (คือเข้าไต่องค์หนึ่ง เว้นองค์หนึ่ง).

ทฺวาทสโยชนปฺปมาณมฺปิ ตํ จานํ เต
 ภิกฺขุ คณฺหิตุํ นปฺปโหสิเยว, เต ปน
 ภิกฺขุ อตฺตโน อตฺตโน อานุกาเวน
 นิสฺสํทิสฺสุ. ปรีโยสานทิวเส สพุเพสํ ภิกฺขุณฺ
 ปตฺเตเต โธวาเปตฺวา เกสชฺชตฺถาย
 สปฺปิวนนิตมธฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 ติจีวเรหิ สทฺธิ อทาสี. ตตฺถ
 สํฆนวกภิกฺขุณา ลทฺถจิวรสํภวกา
 สตสฺสสฺสคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺค
 อเหสฺสุ.

อถ สตฺถา อานุโมทณฺ์ กโรนฺุโต
 "อโย มหาปุริสโส เอวรูปํ มหาทานํ
 อทาสี, โก นุ โข ภวิสฺสตี"ติ
 อุปฺธาเรนฺุโต "อนาคเต กปฺป-
 สตสฺสสฺสสฺสสฺสสฺสสฺสสฺสสฺสสฺส
 มตฺถเก โคตโม นาม พุทฺโธ
 ภวิสฺสตี"ติ ทิสฺวา ตโต มหาสฺตฺตํ
 อามนฺุเตตฺวา "ตฺวํ เอตฺตํ นาม
 กาลํ อติกฺกมิตฺวา โคตโม นาม
 พุทฺโธ ภวิสฺสตี"ติ พุยาทาสี. อถ

แมสฺถานทึนฺนํจะมีขนาดถึง ๑๒ โยชน์ ก็ยัง
 ไม่เพียงพอที่จะรับภิกษุเหล่านั้นได้อยู่คนเดียว,
 แต่ภิกษุเหล่านั้นนั่งไต่ควายอานุกาพของตน ๆ.
 ในวันสุดท้าย พระมหาบุรุษให้เหล่าชนกลาง
 บาตรของภิกษุทั้งหมด แล้วใส่เนยใส
 เนยข้น น้ำมัน น้ำอ้อย เป็นต้น ให้เต็ม
 เพื่อประสงค์ให้เป็นเกสร แล้วถวายพร้อม
 ไปด้วยไตรจีวร. ในบรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุ
 ผู้ใหม่ในสงฆ์ได้ผาจีวรราคาแสนหนึ่ง.

ครั้งนั้น พระบรมศาสดามิ่งคละ
 เมื่อจะทรงทำอนุโมทนา ทรงใคร่ครวญว่า
 "มหาบุรุษนี้ ไต่ถวายมหาทานเห็นปานนี้,
 เขาก็เป็นใครหนอ" ทรงเห็นแล้วว่า "เมื่อ
 ลวงส่องส่องไขยกกับอีกแสนกัปในอนาคตกาล
 ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่า
 โคตมะ อย่างแน่นอน" ต่อจากนั้นตรัสเรียก
 พระมหาบุรุษมาเฝ้า แล้วทรงพยากรณ์ว่า
 "เมื่อลวงเวลาประมาณเท่านี้ ท่านจักเป็น
 พระพุทธเจ้า พระนามว่า โคตมะ อย่างแน-

คุณวุฒิชัย เลิศกุลวัฒน์
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา ..

มหาปุริโส ภควโต พุยากรณ์ สุตฺวา
 ปมุทิตททโย "อหํ กิร พุทฺโธ ภวิสฺสามิ,
 น เม ชรราวาเสณ อตุโธ,
 ปพฺพชิสฺสามิ"ติ จินฺตเตตฺวา ตถารูปํ
 สฺมปตฺตํ เขพฺปิณฺท์ วิย ปหาย สฺตถุ
 สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา พุทฺธวณฺ์ อุกฺคณฺ्हิตฺวา
 อภิญญา จ อฏฺฐ สฺมาปตฺติโย จ
 นิพฺพตฺเตตฺวา อปริหีนชฺฌาโน ยาวตาญฺ์
 จตฺวา อายุปริโยสาเน พุรฺหมโลเก
 นิพฺพตฺติ. เตน วุตฺตํ :

นอน." ครั้งนั้นพระมหาบุรุษสกับคำพยากรณ์
 ของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว มีใจบันเทิง
 คิดว่า "ไฉนว่า เราก็คือพระพุทฺธเจ้า,
 (ฉะนั้น) เราไม่มีความต้องการด้วยการ
 อยู่ครองเรือน, เราก็คบวช" ตั้งนี้แล้ว
 ไฉนสิ่งสมบัติเห็นปานนั้น เหมือนตั้งบวช
 ก่อนนำลายทิ้งไป แล้วบวชในสำนักของ
 พระบรมศาสดา เรียบพระพุทฺธพจน์ทำ
 อภิญญาและสมาบัติ ๘ ให้เกิดแล้ว มีมาน
 ไม่เสื่อมดำรงอยู่จนสิ้นอายุ ในกาลเมื่อสิ้น
 อายุ ไฉนบังเกิดในพรหมโลก. เพราะ
 เหตุนั้น พระบรมศาสดาจึงตรัสคำเป็นพระ-
 คาถา(ประพันธ์)ว่า :

๑๐. "อหํ เตน สฺมเยน
 สฺรุจํ นาม พุรฺาหมโณ
 อชฺฌายโก มนฺตโร
 ตินฺณ เวทาน ปารคฺค."

๑๐. "สมัยนั้น เราตกตเป็นพราหมณ์ มี
 นามว่า สฺรุจ เป็นผู้คงแก่เรียน ทรง
 ไฉนมนต์ เป็นผู้เรียนจบไตรเพท."

๑๑. ตมห์ อูปสงฺกมฺ^๑
 สรรณํ คนฺตุวาน สตฺถุโน
 สมฺพุทฺธปฺปมฺขิ สัม
 คนฺธมาเลน ปุชฺยิ
 ปุเชตฺวา คนฺธมาเลน
 กวาเนน ตปฺปยิ.

๑๒. โสปี มํ พุทฺโธ พุยาภาสิ
 มงฺคโล ทฺวิปทฺตฺโต^๒
 อปริเมยฺยิตฺโต กปฺเป
 อยํ พุทฺโธ ภวิสฺสตี.

๑๓. อหุ กบิลวฺหยา รมฺมา
 นิกฺขมิตฺวา ตถาคโต^๓
 ‘ปธานํ ปทหิตฺวาน ๆ เปฯ
 เหสฺสาม สมฺมุขา อิมนุ’ติ

๑๑. เราตถาคตเข้าไปเฝ้าพระมเหสีเจ้า
 พระองค์นั้น ถึงพระบรมศาสดาเป็น
 สรรณะแล้ว ไถบูชาพระสงฆ์มีพระสัม-
 พุทธเจ้าทรงเป็นประมุขด้วยของหอม
 และพวงมาลัย ครั้นแล้วก็อังกาส
 พระสงฆ์ให้อิมหน้าด้วยโภชนะ ชื่อ
 กวาณะ.

๑๒. พระพุทธเจ้ามังคละ ผู้สูงสุดกว่าสัตว์
 ทวิบาททั้งหลายแม่พระองค์นั้น ทรง
 พยากรณ์เราตถาคตว่า ในกัปอันจะ
 นับประมาณมิได้แต่ขึ้นไป พราหมณ์สุรุจิ
 นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

๑๓. พระตถาคตจักเสด็จออกจากพระนคร
 ชื่อว่ากบิลอันนารัณรมย์ คาถาแปด
 คาถาว่า ‘เริ่มตั้งความเพียร ฯลฯ
 พวกเราก็จักเกิดพร้อมหน้ากัน ใน

^๑ ก. อูปสงฺกมฺ. ^๒ ก. ทิปทฺตฺโต.

^{๓-๓} ฉ. อิม ปาจา น ทิสฺสนตี.

อฏฺฐ กาลา วิตุถาเรตพฺพา.

คำสนาของพระหนอพระพุทธเจ้าพระ-
องคน^๑ ดังกล่าวมานี้ นั้มีพิงให้
พิสการ.

๒๖. ตสฺสาปิ วจันํ สุตฺวา
ภิกฺขุโย จิตฺตํ ปสาทยี
อุตฺตริ วตฺมธฺจฺจาสิ^๑
ทสฺปารมิปุริยา.

๒๖. เราตถาคต ไดยืนพระคำรัสของพระ-
บรมศาสดาแม่พระองคน^๑ ไดยังเกิด
จิตเลื่อมใสยิ่งนัก ไดอิชฺฐานพรตให้
ยิ่งขึ้น เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐ ให้
บริบูรณ์.

๒๗. ตทา ปิตินุพฺพุทฺโธ^๒
สมฺโพธิวรปตฺติยา
พฺพุเช ทตฺวาน มํ เกหํ
ปพฺพชฺชํ ตสฺส สนฺติเก.

๒๗. เมื่อจะเพิ่มพูนปีติ เพื่จะบรรลุพระ-
สมโพธิญาณอันประเสริฐ ณ กาลครั้ง-
นั้น เราตถาคตจึงไดสละเรือน (คือ
ทรัพย์สมบัติทั้งหมด) ของเรา(เป็น
คาปัจจย ๔) ถวายแด่พระพุทธเจ้า
แล้วออกบวช ในสำนักพระพุทธเจ้า
พระองคน^๑.

^๑ ก. วตฺมธฺจฺจาสิ.

^๒ ก. ปิตินุพฺพุทฺโธ.

๒๘. สุตตุนต์ วินยญจาปี
 นวุงค์ สตุตฺสาสน์
 สัพพ์ ปริยาปฺณิตฺวาน
 โสภยี่ ชินสาสน์.

๒๙. ตตฺถปฺปมตฺโต วิหรนฺโต
 พุรหฺม ภาเวตฺว ภาวน์
 อภิญญาปารมี^๑ คนฺตุวา
 พุรหฺมโลกมกณฺจหนฺ"ติ.

ตตฺถ กนฺธมาเลนาติ กนฺเธหิ เจว
 มาเลหิ จ. ควปาเนนาติ อิทํ
 วุตฺตเมว. "สมตปาเนนา"ติปิ เกจि
 ปจฺนุติ. ตปฺปยิณฺติ ตปฺเปสี. อฺตฺตริ
วตฺมธฺยฺจาสิณฺติ ภิโยปิ วตฺมธฺยฺจาสิ.
ทสฺปารมิปุริยาติ ทสนฺนํ ปารมีนํ
 ปุรณฺตฺถาย. ปีติณฺติ ททฺยตฺถุจฺสิ.
อนฺุพฺรฺหฺนฺโตติ วทฺเตนฺโต. สมฺโพธิว-

๒๘. เราตถาคต ไต่เลาเรียนพระสุตคันต-
 ปิฏก รวมทั้งพระวินัยปิฏก อันเป็น
 พระนวังคส์ตฺถุคาส์นทั้งหมด ประคั้บ
 พระคาส์นาของพระชินเจ้าแห่งดงาม
 แลว.

๒๙. เราตถาคตเป็นผู้ไม่ประมาท อยู่ใน
 คำสอนของพระพุทธเจ้านั้น เจริญ
 พรหมวิหารภาวนา บรรลุภิญญาอัน
 เป็นธรรมยอดเยี่ยม ไต่ไปสู่พรหม-
 โลกแลว."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กนฺธมาเลนา
 แปลว่า ดวยของหอมและพวงมาลัย. บทว่า
ควปาเนน นี้ ไต่กล่าวไว้แลว. อาจารย์
 บางพวกกล่าวว่า "ดวยเปรียง" ดังนั้ก็มี.
 บทว่า ตปฺปยิ แปลว่า ให้อิ่มหน้าแลว.
 บาทพระคถาวา อฺตฺตริ วตฺมธฺยฺจาสิ
 แปลว่า ไต่อธิษฐานพรตให้ยิ่งขึ้น. บทว่า
ทสฺปารมิปุริยา แปลว่า เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐

^๑ ก. อภิญญาสุ ปารมี.

ปตฺติยาติ พุทฺธตฺตปฺปตฺติยา. พุทฺธเช ให้บริบูรณ์. บทว่า ปิตี ไต่แก่ ความยินดี
ทตฺวานาติ พุทฺธสฺส ปริจฺจชิตฺวา. มํ ในหทัย. บทว่า เพิ่มพูน คือ ให้เจริญ
เกหนฺติ มม เกหํ สพฺพํ สํปาเตยฺยํ อยู่. บทว่า เพื่อจะบรรลुพระสัมโพธิญาณอัน
จตุปฺจฺยตฺถาย พุทฺธสฺส ภควโต ประเสริฐ คือ เพื่อบรรลุความเป็นพระพุทฺธ-
ปริจฺจชิตฺวาติ อตฺถโถ. ตตฺถาติ ตสฺมี เจ้า. สองบทว่า พุทฺธเช ทตฺวาน แปลว่า
พุทฺธสาสนเน. พรหมฺนฺติ พรหมฺวิหารภาวนํ ถวายแล้วแก่พระพุทฺธเจ้า. สองบทว่า
ภาเวตฺวา. เรือนของเรา ความว่า สละเรือน คือ

ทรมฺยสัมบัตติงฺปวง ของเรา แก่พระผู้มีพระ-
ภาคพุทฺธเจ้า เพื่อประโยชน์แก่ปัจฉัยสี่. บทว่า
ตตฺถ ไต่แก่ในพระพุทฺธศาสนานั้น. คำว่า
พรหมํ ความว่า เจริญพรหมวิหารภาวนา.

มงฺกลสฺส ปน ภควโต นครํ อุตฺตรํ
 นาม อโหสิ, ปิตาปิสฺส อุตฺตรโร นาม
 ราชา ขตฺติโย, มาตาปิ อุตฺตรรา นาม,
 สฺวเทโว จ ธรรมเสโน จ เทว
 อคฺคสาวกา, ปาลีโต นาม อปฺภูจฺาโก,
 สิวลา จ อโสกา จ เทว อคฺคสาวิกา,
 นาครุโข โโพธิ, อฏฺฐาสีติหตฺถุเพธ
 สรีรํ อโหสิ, นวุตฺวิสฺสสฺสหฺสฺสํ อายุ-
 ปริมาณํ, ภริยา ปนสฺส ยสฺวตี นาม,

อนึ่ง พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้า
มังกละ มีชื่อว่า อุตฺตระ, แม่พระบิดาของ
 พระองค์ เป็นบรมขัตติยราช ก็พระนามว่า
 พระเจ้าอุตฺตระ, ถึงพระมารดา ก็พระนามว่า
 พระนางอุตฺตรา, พระอัครสาวกทั้งสอง คือ
 พระสุเทวะและพระธมฺมเสนะ, พระ-
 อปฺภูจฺาโกชื่อ พระปาลีตะ, พระอัครสาวิกา
 ทั้งสอง คือ พระสิวลาและพระอโสกา,
 ต้นไม้(กาละหิง) เป็นต้นไม้ที่ประทับตรัสรู้,

คุณสมบุษ - คุณผลิน
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

สีวลโณ นาม ปุตุโต, อสุสยาเนน
 นิกุมมิ. อุตฺตรารามะ วสิ. อุตฺตโร
 นาม อุกฺกุจจาโก, ตสฺมี ปน นวฺติวสุส-
 สหฺสฺसानิ จตุวา ปรินิพฺพุเต ภควติ
 เอกปฺปหาเรเนว ทสฺจกฺกฺวาพสฺหฺสฺसानิ
 เอกนุฏการานิ อเหตุ. สพฺพจกฺกฺวาเพสุ
 มนุสฺसानิ มหนฺตํ อโรทฺนปริเทวนํ
 อโหสิ. เตน วุตฺตํ :

พระสรีระมีความสูง ๘๘ ศอก, มีพระชนมายุ
 นับได้เก้าหมื่นปี, ส่วนพระมเหสีของพระ-
 องค์มีพระนามว่าพระนางยสวดี, พระโอรส
 มีพระนามว่า สีวลกุมาร, พระองค์เสด็จ
 ออกผนวชด้วยยาน คือ ม้า. ประทับอยู่ที่
 พระวิหารชื่อว่า อุตฺตราราม. อุปลุกฺกชือ
 อุตฺตรอุบาสก, ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า
 พระองค์นั้นดำรงพระชนมอยู่สิ้นกาล(นับได้)
 เก้าหมื่นปีแล้วเสด็จสู่ปรินิพพาน หนึ่งจักรวาล
 ได้มืดมิดโดยทั่วกันทันที. การรำไห้และ
 คร่ำครวญอย่างใหญ่หลวง ได้เกิดแก่มนุษย์
 ทั้งหลายในจักรวาลทั้งปวง. เหตุนี้พระ-
 ผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสคำเป็นพระคาถา
 (ประพันธ์) ว่า :

๓๐. "อฺตุตฺรํ นาม นกรํ
 อฺตุตฺตโร นาม ชตฺติโย
 อฺตุตฺตรา นาม ชนิกา
 มจฺกุลสุสฺส มเหสิโน.

๓๐. "พระนกร (ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
 มังคละพระองค์นี้) มีชื่อว่า อุตฺตระ
 กษัตริย์พระนามว่า พระเจ้าอุตฺตระ
 เป็นพระบิดา พระมารดาผู้ให้กำเนิด
 พระมเหสีมังคละพุทธเจ้า พระนามว่า
 พระนางอุตฺตรา.

๓๕. สู่เทโว ฐมมเสโน จ
 อเหตุ อคฺคสาวกา
 ปาลีโต นามุฏจาโก
 มงฺกลสฺส มเหสีโน.

๓๖. สิวลา จ อโสกา จ
 อเหตุ อคฺคสาวิกา
 โพิธิ ตสฺส ภควโต
 นาครุกฺโขติ วุจฺจติ.

๓๗. อฏฺจาสิตี รตนานิ
 อจฺจกฺคโต มหามุณี
 ตโต นิตฺทาวตี รัสสี
 อเนกสฺตสฺสสฺสียโย.

๓๘. นวฺทิวสฺสสฺสสฺสานิ
 อายุ วิชฺชติ ทาวเท
 ทาวตา ทิฏฺฐมาโน โส
 ตาเรสิ ชนฺตํ พหุ.

๓๕. พระสู่เทวเถระ และพระธัมมเสน-
 เถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระ
 ชื่อปาลีตะ เป็นพระอุปัฏฐากของ
 พระมิ่งกลมเหสีเจ้า.

๓๖. พระสิวลเถระ และพระอโสกาเถระ
 เป็นพระอัครสาวิกา ต้นไม้ที่ประทับ
 ตรีสรูของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
 นั้น ชาวโลกเรียกว่า ต้นกาคะทิง.

๓๗. พระมิ่งกลมหามุนีทรงมีพระวรกายสูง
 ๘๘ ศอก พระรัศมีแผ่ชานออกจาก
 พระวรกายของพระมิ่งคลพุทธเจ้านั้น
 (มากมาย)หลายแสน:

๓๘. มนุษย์ทั้งหลายในครั้งนั้นมีอายุยืนนาน
 ถึงเก้าหมื่นปี พระองค์ทรงดำรงอยู่
 เป็นเวลานานถึงเพียงนั้น ทรงยัง
 หมูชนเป็นอันมากให้ขามพน(หวังแห่ง
 คัณหาบรฺรลูพระนิพพาน)แล้ว.

๔๐. ยถาปิ สาครเร อุมิ^๑
 น สกฺกา ตา คณฺเฑตุเย
 ตเถว สาวกา ตสฺส
 น สกฺกา เต คณฺเฑตุเย.

๔๑. ยาว อฏฺจาสิ สมฺพุทฺโธ
 มงฺกโล โลกนายโก
 น ตสฺส สาสเน อตฺถิ
 สกฺิเลสฺมรณฺ^๒ ตทา.

๔๒. ธมฺโมกฺกํ ธารยิตฺวาน
 สนฺตาเรตฺวา มหาชนํ
 ชลิตฺวา ฐมฺเกตฺวา
 นิพฺพุโต โส มหายโส.

๔๐. กลิ่นทั้งหลายในท้องทะเล ใคร ๆ
 ไม่อาจจะนับได้ว่า กลิ่นเหล่านั้น (มี
 จำนวนเท่านี้ ๆ) แม้นั้นใด พระสาวก
 ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
 ใคร ๆ ก็ไม่อาจจะนับได้ว่า พระ-
 สาวกเหล่านั้น (มีจำนวนเท่านี้ ๆ)
 ฉะนั้นเหมือนกัน.

๔๑. พระมิ่งกลสัมพุทธเจ้าผู้บรมโลกนายก
 ทรงดำรงอยู่นานเพียงไร ครั้งนั้นใน
 ศาสนาของพระองค์ คนที่ยังมีกิเลส
 ตายไปหาไม่มี (เพียงนั้น).

๔๒. พระพุทธเจ้าผู้มีพระยศ (บริวาร)
 มากพระองค์นั้น ทรงชุกยเพลิง คือ
 พระธรรมชั้น ทรงยังมหาชนให้
 ข้ามพน (หวังแห่งคัมภีร์ บรรลุ
 พระนิพพาน) ทรงรุ่งโรจน์แล้วคจ
 ดวงประทีปเสด็จสู่ปรินิพพานแล้ว.

^๑ ก. อุมมิ.

^๒ อ. สงฺกิเลสฺมรณฺ.

๔๓. สงขารานัน สภาวคัค
ทสฺสยิตฺวา สเพวเค
ชลิตฺวา อคฺคิกฺขนุโธว
สุริโย อตฺตงฺกโต ยถา"ติ.

๔๓. พระพุทธองค์ทรงแสดงว่า สังขาร
(สิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่ง)ทั้งหลายในโลก
พร้อมทั้งเทวโลก เป็นสภาวะ (ไม่
เที่ยง) พระองค์ทรงรุ่งเรืองดุจ
กองไฟ ไค้ถึงซึ่งความตั้งอยู่ไม่ได้
เหมือนดวงอาทิตย์อัสดงตกแล้วฉะนั้น."

ตคฺค ตโตติ ตสฺส มงฺคลสฺส
สรฺรโต. นิทฺทาวตฺติ นิทฺทาวนฺติ,
วจนฺวิปริยาโย ทฎฺจพฺโพ. รฺสฺสตี รสฺสมิโย.
อเนกสฺตสฺสทฺสฺสียติ อเนกสฺตสฺสทฺสฺสา.
อุมฺมิตฺติ วิจิโย ตรงฺกา. คณฺเฑยฺยติ
คณฺเฑตุํ สงฺขาทฺตุํ. เอตฺตคฺกา สาคเร
อุมิโยติ. ยถา น สกฺกา คณฺเฑตุํ, เอวํ
ตสฺส ภควโต สāvกาปิ น สกฺกา
คณฺเฑตุํ, อถ โข คณฺนปถํ วิทิวตฺตาทิ
อตฺโต.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตโต
แปลว่า จากพระสรณะของพระมิ่งมงคลพุทธเจ้า
พระองค์นั้น. บทว่า นิทฺทาวติ แปลว่า
แผ่ชานออก, บัณฑิตพึงทราบความตรงกัน
ข้ามของวจนะ (คือศัพท์ว่า นิทฺทาวติ เป็น
วจนะ กลาดเคลื่อน). บทว่า รฺสฺสตี แปลว่า
พระรัศมีทั้งหลาย. บทว่า อเนกสฺตสฺสทฺสฺสียติ
แปลว่า หลายแสน. บทว่า อุมิ แปลว่า
ระลอก คือ คลื่น. บทว่า คณฺเฑยฺย แปลว่า
เพื่อคำนวณคือนับ. อธิบายว่า ใคร ๆ ไม่
สามารถจะนับได้ว่า คลื่นใน(สมุทร)สาคร
มีประมาณเท่านั้น ฉนฺใด, แม่พระสาวกของ

มธุรัตถวาลาสนน ป. - ท. ๑ - ๔๔

คณะกอลัฟวัน เสา
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ใคร ๆ ก็ไม่
อาจนับได้เหมือนฉันนั้น, โดยที่แท้จริงเลย
คลองแห่งการนับ.

ยวาทิ ยาวตก กาล. สกีเลสฺมรณํ
ตทาทิ สห กิเลสฺหิ สกิลโส,
สกิลโสสุส มรณํ สกิลเอสฺมรณํ, ตํ นตฺถิ.
ตทา กิร ตสฺส ภควโต สาสเน
สํวภา สพฺเพ อรหตฺตํ ปตฺวาเยว
ปรินิพฺพายีสุ. ปุณฺณชฺชา วา โสตา-
ปนฺนาทโย วา หุตฺวา น กาลมกฺสูติ
อตุโธ. เกจิ "สมฺโมหมารณํ ตทา"ติ
ปจฺนติ.

บทว่า ยว แปลว่า ตลอดกาลมีประมาณ
เพียงไร. บทพระคาถาว่า สกีเลสฺมรณํ
ตทา ความว่า บุคคล (ยังเป็นไป) กับด้วย
กิเลสทั้งหลาย ชื่อว่า สกิลโส (ผู้ยังมี
กิเลส), ความตายของบุคคลผู้ยังมีกิเลส
ชื่อว่า สกิลเอสฺมรณํ (การตายของคนมี
กิเลส), การตายของคนมีกิเลสนั้นย่อมไม่มี.
ได้ยินว่า กาลนั้น พระสาวกในศาสนาของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทุกองค์ล้วน
บรรลुพระอรหัตแล้วจึงปรินิพพาน. อธิบาย
ว่า พระสาวกที่ยังเป็นปุณฺณชฺชา หรือเป็นพระ-
โสตาปนฺนเป็นต้น ไม่ทำกาล (กิริยา) เลย.
อาจารย์บางพวกกล่าวว่า "ในกาลนั้น การ
ตายอย่างคนมีสมฺโมหะไม่มีเลย."

คณะกอล์ฟวัน เสาร์

สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

ธมโมกกนฺติ ธมฺมทีปํ. ธฺมเกตุ
 อคฺคิ วุจฺจติ, อธิ ปน ปทีโป ทฺวสุโพ.
 ตสฺมา ปทีโป วยิ สลิตฺวา นิพฺพุตฺติ
 อตฺถโธ. มหายโสติ มหาปริวารโ. เกจิ
 "นิพฺพุโต โส สสาวโก"ติ ปจฺนติ.
สังขารานนฺติ สังขตธมฺมานํ สํปฺปจฺย-
ธมฺมานํ. สภาวตฺตนฺติ อนิจฺจาที-
 สํมณฺณลฺกขณํ.

บทว่า คบเพลิงคือธรรม ไตแก่
 ดวงประทีปคือธรรม. ไฟ ทานเรียกว่า
ธฺมเกตุ, แต่ในที่นี้บังเกิดขึ้นเห็นว่าดวงประทีป.
 เพราะฉะนั้น จึงมีอธิบายว่า พระมังคล-
 พุทธเจ้าทรงรุ่งเรืองแล้ว ดูกดวงประทีป
 เสด็จสู่พระนิพพานแล้ว. บทว่า มหายโส
 ไตแก่ ทรงมีบริวารมาก. อาจารย์บางพวก
 กล่าวว่า "พระองค์พร้อมทั้งพระสาวก
 นิพพานแล้ว." บทว่า สังขารทั้งหลาย
 ไตแก่สังขตธรรม คือสํปฺปจฺยธรรม (ธรรม
 ที่มีปัจจัย ๔ คือกรรม จิต อุตฺต อาหาร
 ประจฺตง). บทว่า สภาวตฺตํ ไตแก่
 สํมณฺณลักษณะ มีอนิจลักษณะเป็นตน.

สุริโย อตฺถงคโต ยถาติ ยถา
 สหสฺสสิริโณ ทิวสฺสโร สพฺพิ ตมคณฺ^๑
 วิธมิตฺวา สพฺพญจ โลกํ โอบาเสตฺวา
 อตฺถมุปกจฺจติ, เอวํ มงฺคลทิวสฺสโรปิ

บาทพระคาถาว่า เหมือนดวงอาทิตย์อัสดงคต
แล้ว ความว่า พระอาทิตย์มีรัศมีพันหนึ่ง
 กำจัดหมอกทั้งมวล และยังโลกทั้งปวงให้
 สว่างไสวแล้ว ก็ยังเข้าถึงความตั้งอยู่ไม่ได้

^๑ โป. สี. อ. ตมคต.

เวเนยยกมลวนวิกสนกโร สัพพ
 อชุตตติกาหิรโลกตม วิธมิตฺวา อุตฺตโน
 สรีรปฺปกาย ชลิตฺวา อุตฺตงฺคโตติ
 อุตฺโต. เสสคาถา สัพพตฺถ อุตฺตนา
 เอวาติ.

มจฺกฺลพฺพทฺธวํสวณฺณา นิฏฺฐิตา.

นิฏฺฐิตอ ตฺติโย พฺพทฺธวํโส.

ฉันใด, แม่พระอาทิตย์ คือ พระพุทธเจ้า
 มังคะละผู้ทรงทำป่าดอกบัวคือชนผู้เป็นเวไนย
 (ผู้ที่พึงตัดไต่สอนได้) ให้แยมขาน ทรงกำจัด
 ความมืดในโลก ทั้งภายในและภายนอก
 ทั้งปวง ทรงโชติช่วงด้วยพระรัศมีแห่งพระ-
 สรีระของพระองค์แล้ว ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้
 เหมือนฉันทันนั้น. กาถาที่เหลือมีเนื้อความงาย
 ทุกแห่งที่เดียวกันแล.

พรรณนาพระมังคะลพุทธวงศ์ จบ.

จบพระพุทธวงศ์ที่ ๓.

ใบแจ้ง

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ขอเรียนให้ทราบว่า

1. ท่านที่ได้รับพระคัมภีร์ ฉบับ "ภูมิพลโลกิขุ" แล้วปรากฏว่าพบข้อบกพร่องในเนื้อหาพระคัมภีร์ เป็นต้นว่า

- หน้าหนังสือขาดหายไป
- เลขหน้าหนังสือไม่เรียงตามลำดับ
- ข้อความพิมพ์เลอะเลือน อ่านไม่ชัด

ฯลฯ

โปรดส่งพระคัมภีร์คืนไปยัง มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ในบริเวณวัดสระเกศ ฯ

ถนนจักรพรรดิพงษ์ กรุงเทพฯ 10100

โทร.223-0316, 221-8001

มูลนิธิ ฯ ยินดีส่งพระคัมภีร์เล่มใหม่ชดเชยให้ท่าน ทางไปรษณีย์ทันที และจะออกค่าใช้จ่ายในการส่งหนังสือคืนให้ท่านด้วย

2. ถ้าหากท่านพบคำผิด กรุณาแจ้งมาด้วย เพื่อแก้ไขให้ถูกต้องต่อไป

ด้วยความขอบพระคุณอย่างยิ่ง.

Bhumibalo Bhikkhu Foundation Notice

1. In case of your "Bhumibalo Bhikkhu" CANON contains the following deficiencies :

- Page(s) missing
- Page number(s) not in order
- Printing(s) unclear/unreadable

Please return such defect CANON to

Bhumibalo Bhikkhu Foundation Wat Srakesa Compound

Chakrabardibong Road

BANGKOK 10100

Tel.2230316, 2218001

The Foundation will immediately replace you with a new copy and will also refund you the return postage.

2. If you found any error(s) in your CANON copy, please let us know so that the correction(s) can be done accordingly.

Thank you very much for your kind cooperation.